

Blindhet som Livserfaring

En studie av blinde i Lima, Peru

Yngvild Magdalena Sundby

Masteroppgave i sosialantropologi

UNIVERSITETET I OSLO

November 2010

© Yngvild Magdalena Sundby

2010

Blindhet som erfaring; En studie av blinde i Lima, Peru.

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven baserer seg på et 8 måneder langt feltarbeid utført i Lima i Peru våren 2007. Oppgaven handler om blinde mennesker i Lima, og det søkes en dypere forståelse av betydningen tilstanden som blind medfører for menneskers hverdagsliv. Hverdagsliv forstås i denne sammenhengen ut fra dimensjonene erfaring og livsverden (Gullestad, 1989:18). En slik forståelse av hverdagslivet er i tråd med et fenomenologisk perspektiv, som er førende for den teoretiske og metodiske tilnærmingen til feltet. Ved å analysere menneskers hverdagsliv slik de utspiller seg i rom, avdekkes relevante faktorer knyttet til forekomsten av spenningsfeltet mellom private og offentlige rom. Mitt materiale illustrerer hvordan de private rom knyttes til opplevelse av trygghet, mens de offentlige rom knyttes til forestillinger om frykt. Jeg demonstrerer hvordan de offentlige rom utgjør spesielle utfordringer for blinde mennesker, da disse rom i stor grad er preget av de seendes normer for kommunikasjon. Dette bidrar til ulike handlingsmønstre mellom de private og offentlige rom.

Videre undersøkes arbeidsforholdene til de blinde. Oppgaven avdekker hvordan blinde i stor grad arbeider innenfor noen få bestemte arbeidsarenaer, og at det eksisterer et relativt segregert arbeidsliv mellom blinde og ikke-blinde mennesker. Jeg analyserer hvordan diskriminering er en sosial prosess som kan forklare en slik arbeidssegregering, og forekomsten av den voksende arbeidsnisje for blinde, nemlig massasje. Innen massasjeyrket opplever blinde å være av stor egenverdi i kraft av å være produktive både for seende og blinde selv, hvor selve blindheten er relevant for yrkets utøvelse.

Forord

Jeg vil takke alle som har vært involvert i dette prosjektet. Informanter for store og små samtaler. Min familie, venninner og medstudenter som har lest korrektur og kommet med konstruktive tilbakemeldninger. Mine veiledere som har tatt seg tid til innspill og samtaler underveis i denne prosessen. Også en takk til cand.paed. Linda Pedersen for faglige innspill og kommentarer vedrørende masteroppgavens oppbygning og struktur.

Oslo, november 2010

Yngvild Magdalena Sundby

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	V
Forord.....	VII
Innholdsfortegnelse	IX
1 Presentasjon feltet og tema.....	1
Oppgavens struktur	1
Bakgrunn for valg av oppgave	1
Blindhet som tema.....	2
Hverdagsliv	5
Lima	6
Det multilokale felt.....	9
Centro de Rehabilitación de Ciegos de Lima (Cercil)	10
Unión Nacional de Ciegos del Peru (Unionen)	11
Informantene	14
Alejandro Josè Bolivar Carijo	15
Andrea Lorena Rosales Lopez	16
Rafael Enrique Gonzales Lozur	16
Rosario Kristina Soto Marced	17
2 Metode.....	19
Fenomenologi som teoretisk og metodisk utgangspunkt	19
Feltarbeidets fremdrift.....	20
Deltagende observasjon.....	23
Feltroller	25
Posisjonering	26
Annerledeshet.....	26
Språk.....	27
Kjønn	27
Bosted.....	28
Etiske betraktninger.....	28
Sentrale begrep	29
Massasje	29
3 Å være blind innen private og offentlige rom.....	31

Fenomenologisk tilnærming til rom.....	31
Private rom	32
Sosiale og relasjonelle skiller	33
Symbolske skiller	35
Beskrivelse av og bevegelse innen de private rom	36
Romlige utfordringer.....	40
Oppsummering; private rom	43
Offentlige rom	44
Beskrivelse av og bevegelse i offentlige rom.....	44
Romlige utfordringer.....	47
Oppsummering; offentlige rom.....	49
Hverdagslige paradoks mellom tillit og misstillit	50
Rehabilitering, å lære å mestre romlige paradoks	54
Å mestre rom, en læringsprosess.....	54
Handlingsmønstre.....	57
Oppsummering	61
4 Blindhet og arbeid	63
Arbeid og blinde i Lima	64
I fravær av velferd	66
Informantenes arbeidsarenaer	68
Gateselgere	69
Telefonoperatør og lærer	71
Massasje	72
Arbeidets betydning og sosioøkonomiske sammenhenger	73
Arbeidssegregering.....	77
Legitimering av arbeidssegregering	79
Diskriminering som sosial prosess	82
Massasje yrket	85
Oppsummering	90
5 Avsluttning.....	91
Litteraturliste.....	95

1 Presentasjon feltet og tema

Oppgavens struktur

Denne oppgaven består av fem interrelaterte kapitler; 1 *Presentasjon av felt og tema*. 2 *Metode*. 3 *Å være blind innen det offentlige og private rom*. 4 *Blindhet og arbeid*. 5 *avslutning*. Sentrale begrep og lokale uttrykk er satt i kursiv, mens direkte tale er satt i kursiv og gåseøyne. Datamaterialet er innhentet ved bruk av spansk språk, samtaler og skriftlig materiale er oversatt av meg. Det forekommer i teksten at lokale spanske uttrykk er plassert i parentes i kursiv bak den norske oversettelsen. Dette er gjort for å tydeliggjøre opprinnelig begrepsbruk.

Bakgrunn for valg av oppgave

Studier knyttet til tematikken funksjonshemning ble særlig sentralt som forskningsfelt etter at Verdens helse organisasjon (WHO) fastsatte året 1981 som året med særlig fokus på funksjonshemninger. I årene som har fulgt er det blitt utført flere samfunnsvitenskaplige studier av ulike former for funksjonshemninger innen ulike fagfelt, deriblant sosialantropologi (Froestad 2000). Sosialantropologiske studier har gjennom et fokus på kulturell variasjon og viktigheten av samspillet mellom individ og omgivelser, bidratt med viktig innsikt og belysning av fenomenet. Det særegne ved sosialantropologisk forskning knyttet til denne tematikken hviler mye på den kvalitative metodologi som tas i bruk, særlig deltagende observasjon utført over et lengre tidsrom. Dette er en metode som er meget fruktbar når man vil studere fenomenet blindhet som en erfart kulturell realitet, hvor man får viktig innsikt i hvordan fenomenet blir forstått, erfart og gitt mening innen en spesifikk sosiokulturell setting.

Etter å ha arbeidet i flere år med mennesker med ulike former for funksjonshemninger i Norge, ble jeg klar over omfanget og betydningen av de mange og ulike velferdstiltak som eksisterer i Norge. For eksempel tilrettelagte skoleplasser, arbeidsplasser, sosiale arenaer, økonomiske støtteordninger og tilrettelagt transport. Det vokste frem en interesse og nysgjerrighet for å undersøke hvordan mennesker med fysiske funksjonshemninger lever livene sine i en urban kontekst med fravær av nettopp slike velferdsordninger. Utover i feltarbeidet ble denne undersøkelsen imidlertid begrenset til å undersøke kun blinde menneskers liv.

Peru mangler ulike tiltak som et velferdssamfunn bidrar med når mennesker mangler inntekt eller arbeid, blant annet økonomiske støtteordninger. Fravær av slike mekanismer har blant annet medført stor arbeid migrasjon både til utlandet og inn til hovedstaden og storbyen Lima, hvor over 1/3 av Perus befolkning i dag bor. Det er av stor samfunnsvitenskaplig interesse å få innsikt i kulturelle og sosiale prosesser som eksisterer i fravær av og innen en slik kontekst. Samtidig som flere og flere mennesker, både seende og blinde, i større grad lever i urbane omgivelser, er det også viktig med forskning utført innen dem. Etter en lang historie med politisk og økonomiske uroligheter er Peru i dag i økonomisk vekst. Denne veksten er i stor grad sentralisert til og synonymt med Lima, området peruanere flest betrakter å være det beste og kanskje det eneste alternativ hvor det er mulighet for å finne arbeid, få utdanning, rehabilitere seg og lignende. De overnevnte faktorene var avgjørende for valget av Lima by som forskningssted og blindhet som tematikk.

Blindhet som tema

Blindhet er et komplekst begrep som rommer mange dimensjoner. Blindhet kan defineres fysiologisk som en tilstand der man mangler evne til å fange synsinntrykk. Den juridiske definisjon er mer kompleks og ulike systemer for klassifisering har opp gjennom tidene blitt brukt (Jeppson-Grassman 1987). I dag er Verdens helse

Organisasjons (WHO) definisjon en internasjonal standard som ofte er i bruk. Dette gjelder også i Norge og Peru. Der blir visuell funksjonshemning betegnet som en overordnet term som referer både til svaksynte og blinde. Den blir vanligvis målt i forhold til to komponenter: *Synsstyrke* og *synsfelt*. Størrelsen på synsfeltet måles i grader og normalt synsfelt er 180 grader. Synsstyrke angir øyets evne til å se skarpt noe som kan måles ved hjelp av en synstavle (en tavle med bokstaver i ulik størrelse). Normalt godt syn på begge øyne er satt til visus 6/6 (1.0). Svaksyntområdet ligger i området 6/18 (0,3) – 3/24 (0,125). Det tilsvarer at man ikke klarer å lese mer enn de 3-4 øverste linjene på en synstavle¹ med beste øye og gode briller. En person er definert som blind hvis visus er lik 3/60 (0,05) eller mindre målt på det beste øyet. Det tilsvarer at man bare klarer å telle fingre innenfor 3 meters avstand (Norges blindeforbund)

I forhold til denne WHO - standarden for klassifisering (ICD-10) av blindhet var alle mine informanter blinde. Mine informanter påpekte imidlertid tidlig i feltarbeidet at det er en vesentlig erfaringsmessig forskjell på ikke å se noe i det hele tatt, det å kunne se litt eller kun å se konturer av skygger. Begrepet *Semi* ble brukt som term om dem som kunne "se litt" som for eksempel skygger, mens begrepet *ciego* eller *invidente* var begreper som ble brukt om hverandre og refererte til mennesker som ikke hadde synsinntrykk. Visuell funksjonshemning (*Discapacidad Visual*) ble som regel brukt i formelle sammenhenger, innen politiske arenaer og medier. Begrepet Blinde referer i denne studien til mennesker som ikke har synsinntrykk eller minimalt synsinntrykk. Begrepet blinde referer dermed ikke til mennesker som har overvunnet store synsforstyrrelser ved hjelp av briller eller kontaktlinser. I tråd med denne forståelsen lever lever det i Lima i dag ca. 82 562 blinde personer (INEI-CONADIS 2005:53).

Erfaringsmessig er det forskjell på om blindhet er ervervet eller medfødt. Det vil si om man har mistet synet gradvis, eller er født blind og dermed ikke har erfart verden på noen annen måte. For mennesker som har sett, kan det å bli blind oppleves som en kontrastfylt tilstand til hvordan man har levd før og således være et traume eller en tilstand det kan være vanskelig å mestre. "*De som blir blinde så å si over natten*

¹ En tavle med ulik størrelse på bokstavene.

opplever større grad av tristhet i starten før man blir vant med det”, som min informant Alejandro sa det. For mennesker som har levd som seende medfører et synstap at man må tilegne seg betraktelig med ny kunnskap, man må ”lære seg” å leve som blind. En slik prosess bør antas å henge sammen med at syn ikke kun er et bestemt sanseorgan, men også en måte man erfarer verden gjennom. Det er store individuelle forskjeller på hvordan livet som blind arter seg for den enkelte, noe som blant annet kan knyttes til sosioøkonomiske forhold, familie- relasjoner og omstendighet rundt synstapet. Samtidig opplever mange blinde mennesker mange problemer, utfordringer og erfaringer som felles, blant annet visse yrkesmessige begrensninger et synstap medfører, eller lokale omgivelser det er vanskelige å bevege seg i.

Et viktig aspekt som må nevnes i tilknytning til blindhet, er dens forekomst innen en fattigdomskontekst. Hele 87 % av verdens 314 millioner visuelt funksjonshemmede, og derav 45 millioner, blinde bor i utviklingsland (WHO). Manglende ressurser gjør det vanskelig å utføre enkle kirurgiske inngrep, drive med forebyggende arbeid eller ha tilgang på medisiner. I følge WHO kan hele 85 % av årsakene til visuell funksjonshemning og 75 % av blindhetstilfellene globalt kan kureres eller hindres.

Samtidig knyttes også blindhet indirekte til fattigdom ved at mennesker som er fattige i utgangspunktet ofte har risikofylt arbeid som ikke krever utdanning, og hvor arbeidet som utføres ofte mangler både sikkerhetstiltak og sykeforsikring, noe som øker sannsynligheten for ulykkesrelatert blindhet og manglende økonomisk evne til å kurere eller forbedre tilstanden. Blindhet er likevel ikke et fenomen som utelukkende rammer den fattige del av befolkningen. Blindhet forekommer i alle sosioøkonomiske samfunnslag. Hvordan mennesker blir blinde og svaksynte er selvfølgelig meget individuelt, men de fleste tilfellene kan som regel knyttes til sykdom, ulykker eller feilernæring.

Begrepet funksjonshemninger er ikke i seg selv et sentralt tema i denne oppgaven. Begrepet referer til en samle betegnelse på mennesker som: ”*på grunn av varig*

sykdom, skade eller lyte eller på grunn av avvik av sosial art er vesentlig hemmet i sin praktiske livsførsel i forhold til det samfunn som omgir ham” (St.meld. nr. 34 (1996-97)). Denne forståelsen er ment som en veiledning da begrepet funksjonshemning er et omdiskutert og omfattende begrep å definere (eks. Grue 2004) Jeg har ikke undersøkt hvordan funksjonshemning skapes og distribueres som fenomen og/eller av hvem. Det er i stor grad utelatt å kontekstualisere funksjonshemning som politisk diskurs. Jeg har derfor ikke innlemmet ulike forklaringsmodeller² på hvordan funksjonshemninger kan forstås. Dette er gjort da studiets formål har vært å analysere blindhet først og fremst som erfaringsmessig kroppslig tilstand i slik det erfares innen en spesifikk sosiokulturell setting. Hovedproblemstillingen som undersøkes i denne avhandlingen, er:

”Hvilken betydning medfører det å være blind, for menneskers hverdagsliv i Lima”?

Hverdagsliv

Det eksisterer selvfølgelig mange forskjellige hverdagsliv, og hva det er for hvem er knyttet til mange aspekt. Marianne Gullestad (1989) poengterer at hverdagslivet er et diffust begrep med mange dimensjoner og hun identifiserer to dimensjoner som vurderes som like viktige. Den ene definerer hverdagsliv som daglig organisering av oppgaver og virksomheter, mens den andre som *erfaring og livsverden* forstått som fortolket virkelighet, holdninger og symboler (Gullestad, 1989:18). Den første dimensjonen innebærer både samfunnsmessig organisering og organisering knyttet til hvert enkelt hjem. Den andre er livsverdensoppfattelsen mennesker har. Den sistnevnte dimensjonen er det aspektet som denne oppgaven tar utgangspunkt i.

Det spesielle med hverdagslivet som begrep er at det ikke er knyttet direkte til en bestemt institusjon eller lokalitet, som for eksempel institusjonen skole, etc.(Gullestad 1989) Dette medfører at hverdagslivet er, alle plasser og ingen plasser. For å analysere blinde menneskers hverdagsliv har jeg lagt vekt på, og tatt utgangspunkt i, hvordan

²Som for eksempel den sosiale modell, medisinske modell eller relasjonelle modell.

hverdagslivet utspiller seg og ikke kan separeres fra *rom*. Handlinger, bevegelser og erfaringer knyttet til private og offentlige rom har derfor vært sentrale aspekt i denne oppgaven. Jeg har også valgt å analysere hverdagslivet med utgangspunkt i arbeid. Store deler av menneskers hverdagsliv i Lima dreide seg om, og er organisert rundt dette aspektet på en eller annen måte. Hvordan folk arbeider, med hva, hvordan de snakker om det, erfaringer man har og liggende har vært en innfallsvinkel for å forstå blinde menneskers livsverden.

Lima

Lima ligger ved kysten av Peru, midt på vestkysten av det latinamerikanske kontinentet. Lima består av 42 ulike distrikt, hvorav 30 av dem kan sies å tilhøre den sentrale bykjernen. Lima er rangert som Latin-Amerikas 5. største by og er verdens 18. tettest befolkede. Fra 1950-tallet har Lima hatt en enorm industriell vekst, noe som har ført til kraftig intern migrasjon og vekst i byens folketall (Scott 1994:13). Økonomiske nedgangstider og store politiske uroligheter fra 1980 til 1990 førte til en enda kraftigere migrasjon til en allerede tett befolket by (Poole & Renique 1992: 20). Fra 1940 til 1961 tredoblet befolkningen i Lima seg, og mellom 1961 og 1972 doblet den seg ytterligere. Siden har den fortsatt å vokse (Scott 1994). I dag bor det over 8 millioner mennesker der, noe som utgjør omtrent 1/3 av hele Perus totale befolkning (INEI 2005).

En konsekvens av ovennevnte migrasjonsbevegelser er store økonomiske ulikheter mellom mennesker. Dette må ikke forstås som om store økonomiske forskjeller utelukkende er knyttet til urbaniseringsprosesser. Det må ses i sammenheng med historiske føringer, særlig Perus kolonihistorie og de store økonomiske forskjellene mellom folk fra land og by som har vært konstituerende for at migrasjon i utgangspunktet har funnet sted (Premo 2005, Cadena 2000). Den sterke og raske migrasjonen til Lima har blant annet bidratt til å skape et enormt press på

arbeidsmarkedet og en dårlig utarbeidet infrastruktur. For å møte basale behov, har det vokst frem en uoversiktlig uformell økonomi basert på uformelle institusjoner. Limas innbyggere blir i stor grad matet, huset og transportert ved hjelp av uformelle institusjoner (Uzzell 1987). Transportsystemet i Lima er et godt eksempel på dette (ibid). Det kollektive transportsystemet består stort sett av de ca. 70.000 van'er som kalles *kombi* eller *micro* (heretter referert til under samlebetegnelsen- minibusser). Majoriteten av Limas innbyggere kommer seg til og fra ulike deler av Lima ved daglig bruk av dem. Dette har medført at Lima har store utfordringer knyttet til trafikkforurensning, noe som kan knyttes til at det eksisterer et stort antall minibusser, taxier og andre biler, de fleste eldre modeller. Samtidig som det er forholdsvis liten lovregulering og vanskeligheter med å håndheve den lovregulering som allerede eksisterer. En dårlig utarbeidet infrastruktur resulterer i at det for mennesker som bor i Lima kan ta timer å komme seg fra den ene siden av byen til den andre, og det kan være nødvendig å skifte minibuss opptil flere ganger. Samtidig kan dette systemet også anses å være effektivt, da minibussene kommer med jevnlig mellomrom og det er sjelden man trenger å bli stående særlig lenge før man har fått plass.

Lima er en tett befolket by, og den er preget av overbefolkning og plassmangel. Det finnes ingen tomrom i byen, det er så å si bebyggelse overalt. Noen unntak er en del større og mindre parker som ligger spredt utover de fleste distrikt i Lima, disse har stor rekreasjonsverdi for de fleste limenere. Det finnes også moderne kjøpesentre i flere av bydelene, hvor man blant annet kan kjøpe internasjonale varer. Dette gjelder som regel de mer velstående bydelene. Andre kjøpesentre, særlig i de mindre velstående bydelene, som i sentrum av Lima, har et stort utvalg av piratkopier, både av filmer, musikk, vesker og sko og lignende. I sentrum av Lima ligger for øvrig butikker som selger diverse varer side om side. Noen områder har spesialisert seg på smykker, andre på husholdningsartikler. Trenger man noe av dette, kan man finne det i et bestemt område av byen. I de andre distriktene utenfor Lima sentrum ligger butikkene mer spredt, kopiutsalg, internettkafeer, klesforretninger og restauranter ligger side om side.

Som i mange latinamerikanske storbyer er det vokst frem et segregert bostedsmønster mellom fattige, rike og middelklasse (Caldeira 2000). Ulikhet i økonomisk posisjon mellom mennesker blir særlig tydelig gjennom kontrastene i boforhold. Forskjellen i demografiske forhold og kvalitet på hus er enorm. I de mer velstående områdene og middelklasseområdene ligger eneboliger med hager, to til fireetasjes murhus og høyhus om hverandre, det dukker også opp stadig flere høye boligblokker. Det er vanlig i overklasse- og arbeiderklasseområder at hus og boligkomplekser er inngjerdet av murer eller stålgerder, ofte med elektrisk piggtråd på toppen. Det er heller ikke uvanlig med bevæpnede og/eller ubevæpnede sikkerhetsvakter i slike velstående boligområder, både i tilknytning til private boliger, offentlige bygninger og bedrifter. Det er også vanlig i offentlige og private bedrifter og foretak, som for eksempel bank, immigrasjonskontor og lignende, uansett hvilket område de ligger i.

Store deler av Limas sentrum er fortsatt preget av gammel arkitektur fra kolonitiden, men preges av manglende vedlikehold og mye fattigdom. Mennesker med god økonomi har for lengst flyttet til andre bydeler i Lima. Ifølge Nencel (2001) kan nabolag i distriktene i nærheten av sentrum av Lima kalles Limas egentlige slum. De står i kontrast til slummen i såkalte *pueblos juvenes* (slumområder). Pueblos juvenes er store områder i utkantene av Lima, og rommer i stor grad innflyttere med opprinnelse fra andre steder i Peru (De soto 1989). Forskjellen mellom disse og innenbysslummene er de ulike sosiale betydningene de ulike områdene har, sistnevnte kjennetegnes av håp og førstnevnte av forfall (Nencel 2001). Samtidig, og i kombinasjon med at pueblos juvenes er karakterisert ved stor synlighet innen samfunnsvitenskaplig litteratur, og at områdene er målgruppe for ulike ikke-statlige organisasjoner (NGO), er slumnabolagene i indre Lima nesten usynlige innen begge domener (Nencel 2001).

Klasse, etnisitet, og rase er komplekse, overlappende begreper som er av meget signifikant betydning i det peruanske samfunn, altså for den sosiale organisering. Det er også prosesser knyttet til disse fenomenene som har blitt sentrale i antropologisk forskning (se eksempler som, Cadena 2000, 1998, Weismantel 2001, og Van den Berghe 1977). Alison Scott sier eksplisitt det er: ”umulig å håndtere et samfunn som

Peru uten noe begrep om klasse” (1994:7). Med dette mener hun at rase og etnisitet er meget sentrale sosiale kategorier og differensieringsprinsipper i Peru. Klasse har likevel vært et indirekte aspekt i denne studien og er ikke i seg selv blitt gjenstand for analyse.

Det multilokale felt

Antropologer blir ofte kritisert for å konstruere de sosiale felt de studerer. Blant annet Hasse (2002) påpeker hvordan felt i antropologien ikke lenger nødvendigvis knyttes til en geografisk forankring, men defineres ut fra forskningsspørsmål. Dette er en kritikk jeg på mange måter sier meg enig i. Å konstruere vil imidlertid ikke si det samme som å finne opp en verden som ikke eksisterer. Konstruere betyr rett og slett at antropologen må ta noen valg som virker begrensende hva fokus og perspektiv angår. Dette gjelder både feltet, materiale som studeres og hvilke data som innlemmes i analysen. De konsekvenser som følger av antropologens valg og fokus er det som kan sies å konstruere feltet. Utfordringen knyttet til en slik konstruksjon kan være faren for fragmentering av empirien og data. En løsning for å unngå dette er å gi leseren tilgang til de metoder, teorier og valg som er tatt for slik å kunne se hvilke sammenhenger, resultater og konklusjoner det konkrete prosjektet baserer seg på.

Jeg utførte primært feltarbeidet ved to arenaer, et rehabiliteringssenter, Centro de Rehabilitación de Ciegos de Lima (Cercil) og en organisasjon for blinde, Unión Nacional de Ciegos del Peru (Unionen). Det var her jeg kom i kontakt med de fleste informanter. Feltet besto også av informantenes hjem, reiser til og fra dem, samt arbeidsplassene til noen av dem. For denne undersøkelsen om blindhet i Lima var det multilokale feltarbeidet en forutsetning for å kunne danne meg et helhetlig bilde av hvordan blinde lever, hvilke institusjoner de har å forholde seg til, hvordan de beveger seg rundt i byen og samhandler med andre mennesker, hvor de arbeider og hjemmene deres. Altså rett og slett for å kunne få en oversikt over de ulike tilnærmingene til

fenomenet. Feltarbeidet var multilokalt i den forstand at jeg har drevet datainnsamling i flere atskilte sammenhenger og i ulike kontekster (Marcus 1998). På denne måten har jeg fått tilgang til en større mengde data, noe som har vært viktige biter av en større helhetsforståelse.

Centro de Rehabilitación de Ciegos de Lima (Cercil)

Cercil er et rehabiliteringssenter for blinde, og er det eneste stedet i Lima som utelukkende driver med rehabilitering av blinde. Senteret ble startet i 1967, er privat drevet, og arbeidet skjer på et ideelt grunnlag. Stedet holder til i bydelen Santiago de Surco, sør øst i Lima, omtrent 45 minutter med offentlig transport fra Lima sentrum. Bydelen har ca. 251 648 innbyggere (2002). Det nordlige området av bydelen er mer økonomisk utviklet, og har en stor andel innbyggere fra overklassen, mens den sørlige delen av distriktet er bebodd av mennesker fra øvre og nedre arbeiderklasse, og det er her Cercil ligger. Cercil ligger i et boligområde bestående stort sett av nyere hus og lave boligkompleks på opptil 4 etasjer. De ligger tett i tett inntil gaten, og noen har gjerne næringsvirksomhet i første etasje, som butikk, restaurant, bakeri eller lignende. I tillegg til en meget stor inngjerdet lekeplass for barn, har området flere små parker, og det finnes opptil flere store supermarkeder i nærheten. Cercil ligger fire kvartaler nedenfor hovedveien, og området har betraktelig mindre trafikk enn for eksempel sentrum av Lima og andre deler av byen.

Cercil er et stort toetasjes murhus på ca. 1000 kvadratmeter, bygget i 1993. Bygget fremstår som ganske nytt og moderne. Det er vanskelig å se fra utsiden, da det er inngjerdet av en høy mur. Enhver som vil inn, må varsle, og bli akseptert gjennom callingsystemet. Innvendig er Cercil rent, ryddig og oversiktlig. Alle avdelingene har sine egne rom. Undervisningen foregår til bestemte tider i de bestemte rommene. Midt på dagen inntas det lunsj i senterets felles matsal. Det kommer mennesker både fra Lima og ulike provinser rundt om i Peru for å bli rehabilitert her. Det eneste kravet som stilles, er at man må være over 15 år. Kontingenten for rehabiliteringen er tilpasset den enkeltes økonomiske evne. Alle som vil rehabilitere seg, får muligheten

til det, det er plass til alle, ifølge ledelsen. Det drives rehabilitering innen flere områder i ulike avdelinger:

- *Avdeling for hverdagslige aktiviteter:* Her lærer man blant annet, personlig hygiene, å lage mat, spille spill, vaske gulv, re opp sengen og lignende, altså hverdagslige sysler og rutiner.
- *Avdeling for orientering og mobilitet:* Her lærer man blant annet teknikker for å bevege seg innendørs og utendørs.
- *Avdeling for kommunikasjon:* Skrivning og lesing; hvor man blant annet lærer å lese og skrive ved bruk av Braillesystemet³.

I tillegg er det undervisning innen blant annet musikk, data og håndarbeid. Alle deltagerne har i tillegg til noen individuelle samtaler, ukentlige gruppesamtaler med psykolog, hvor det tas opp ulike temaer hver uke, som for eksempel kjærlighet eller frykt. Alle deltagerne får individuell oppfølging som passer den enkelte i alle de ulike avdelingene. Lengden på oppholdet er individuelt, men gjennomsnittslengden var ca. ett år, den enkelte er til stede hver dag fra mandag til fredag. Man er ferdig med rehabiliteringen når man er ferdig i alle avdelingene.

Unión Nacional de Ciegos del Peru (Unionen)

Unionen holder til ved Plaza Bolognesi i sentrum av Lima og ble stiftet i 1931. Det er en frivillig, ikke- profittbasert organisasjon for blinde, stiftet av blinde og drives av blinde. Det arbeides for blindes rettigheter i samfunnet, hvor ønsket er blant annet å styrke blindes muligheter på arbeidsmarkedet, innen utdanning og inkludering i samfunnet generelt, gjennom politisk påvirkning overfor myndigheter, i media og overfor private bedrifter. Samtidig er Unionen en meget viktig sosial arena, et sted hvor blinde kommer for å være sosiale og treffe andre blinde venner, spise mat i restauranten eller bare være tilstede. Man kan også låne bøker i biblioteket eller på

³ *Braille-systemet* består av opphøyde punkter som kan føles med fingrene. Hvert tegn består av en celle med 6 punkter i hver. Dette kan gi 64 ulike kombinasjoner av punkter i hver celle. Braille-systemet kalles også punktskrift eller blindeskrift. Systemet kan gjengi bokstaver, skille tegn, tall og matematiske tegn.

bestemte dager bli lest for ⁴. En avgrenset del av Unionen fungerer også som arbeidsarena for ca. 50 massører hvor hvem som helst som ønsker å få massasje kan komme.

Det er fire sterkt trafikkerte gater som fører frem til rundkjøringen som danner sentrum for plazaen som er omslynget av massive og høyreiste lyserosa murhus fra 1905. Man kan se malingen flasse og skalle av, som andre eldre hus i Lima har også dette et stort behov for renovering. I en midtre del i et av disse husene befinner Unionen seg. Det eneste som skiller akkurat denne delen av det ene huset fra de identiske andre, er jernskiltet som er plassert over de to store tre meter høye tredørene. De er til enhver tid låst, og for å komme inn må man enten banke på, rope hallo eller ringe på en ringeklokke som er plassert til høyre for døren. Sikkerhetsvakten slipper folk inn, og vanligvis befinner han seg ved et bord rett innenfor inngangen. Man må si hvem man er og oppgi sin hensikt med besøket.

Det er høyt under taket, og lokalene er mørke og kalde. Som ellers i Lima er det relativt uvanlig å bruke oppvarming, og særlig i gamle murhus kan det dermed i vinterhalvåret bli meget kaldt, og man må ta i bruk både tykke jakker, gensere, luer, skjerf og hansker så vel inne som ute. Det brukes ikke elektrisk lys i store deler av lokalene, og siden lokalene befinner seg i midtre del av det lange murhuset, er det lite naturlig lys som kommer inn. Dette er jo lite betydningsfullt for de blinde som ikke kan se. Det er plassert brune trebenker langs veggene i den lange gangen som går fra inngangsdøren og ut til restauranten. Det sitter som regel alltid noen på den, fra tidlig om morgenen til sent om kvelden, enten i ro for seg selv, eller i samtale med noen andre. Som i ellers i huset er de møblene som finnes plassert langs veggene. Ingenting står plassert midt på gulvet, med unntak av restaurantbordene, slik har de blinde god mulighet for bevegelse. På den ene siden fører dørene inn til biblioteket, og et lite vindu slipper inn minimalt med sollys. Det sitter ofte noen her i dyp konsentrasjon med fingrene som går frem og tilbake på papiret for å føle de hevede punktene. Man kommer så til en liten gang som enten fører til en trapp opp i andre etasje, inn i en restaurant eller til høyre ut mot patioen.

⁴ Det kommer uregelmessig frivillige som leser for de blinde.

Restauranten er et rom på ca. 30 kvadratmeter. Det er åtte bord der som kan minne om enkle campingbord. Det er få vinduer her også, men det er god belysning, noe som antagelig skyldes at ekteparet og de to unge kokkene som arbeider her, er seende. Som ellers i huset er det heller ikke i restauranten noen bilder eller annen pynt, bare kalde murvegger og -gulv. Det står en tavle nederst i lokalet, her skrives dagens menyer, dagens suppe og de ulike hovedrettene. Menyen koster alltid fem soles (10 kr). Det er som regel alltid noen blinde som sitter her, og man hører at det snakkes konstant. Hva som er dagens meny, kan høres til enhver tid, da de blinde må få menyen opplest muntlig. De blinde har også en tendens til å trykke på armbåndsuret mange av dem bruker, som forteller hva klokken er ved bruk av lyd.

Ute på patioen⁵, som er over 100 kvadratmeter, er det plassert en del brune, slitte og enkle trebenker langs veggene, av samme type som står i gangen ved inngangspartiet. Gulvene er belagte med fliser i mørke farger. En liten del av patioen er plassert under et tak. Her er det plassert et ganske langt trebord med brune trebenker rundt. Dette er det eneste som befinner seg ute på patioen. Ved patioen finnes også dametoaletter og herretoaletter, samt dusj. Ved å krysse patioen kommer man til en annen del av huset, som man bare kommer til via patioen. En trapp fører opp i annen etasje, som er stedet for massasje. Kundene må passere gjennom den mørke tredøren og over patioen for å finne frem til massasjerommet. Det finnes ingen skilt. En ung, ganske slank og liten dame med langt sort hår festet i en hestehale tar imot kundene, eller pasientene, som de blinde massørene kaller dem. Hun tar imot betaling og ringer over til sikkerhetsvakten ved inngangspartiet, som igjen roper navnet på den aktuelle massøsen over høyttaleranlegget. Massørene kommer tidlig om morgenen (natten) for å skrive seg på en liste, for slik å arbeide etter tur. Jo tidligere man kommer, jo høyere opp på listen kommer man. Man kan komme og gå som man vil og man blir da bare forskjøvet på listen. Dette er et viktig prinsipp for massørene, da det ofte kun er én pasient pr. massør i løpet av dagen. Massørene har alle fullført en treårig

⁵ Patioer er vanlig i spansk (latinamerikansk) arkitektur. Det er en gårds plass uten tak. De er helt eller delvis omringet av murvegger fra eget eller andres hus. I denne sammenhengen er patioen totalt omringet av murvegger fra eget og naboens hus.

massasjeutdannelse ved skolen *Centro de Educacion Especial Luis Braille*,⁶ noe som er et kriterium for å kunne arbeide ved Unionen.

Informantene

I tillegg til å være blinde hadde informantene mine det til felles at de var tilknyttet enten Cercil eller Unionen. En fremgangsmåte for å få konkret kontakt med informanter, var ved hjelp av *snøballmetoden* (Thagaard 2003:54) Den går ut på å bygge opp et nettverk ved at noen informanter eller andre bekjente i feltet henviser antropologen videre til andre potensielle informanter, i mitt tilfelle andre blinde. Når informantene velges ut fra at de er typiske i forhold til det fenomenet som studeres, kalles det et *strategisk utvalg* (ibid:55). Dette medfører at utvalget av informanter er begrenset. Jeg måtte derfor være fleksibel i valget, og det som nok heller var tilfelle, var at det heller var jeg som ble valgt av informantene enn omvendt. En implikasjon av snøballmetoden kan være at informantene tilhører det samme nettverk. For å unngå det, tok jeg utgangspunkt i to uavhengige arenaer, Cercil og Unionen, for å komme i kontakt med informanter. De fleste informanter var likevel venner eller bekjente av hverandre, men ingen av mine informanter delte bosted, var i familie eller lignende. Graden av tilhørighet i samme nettverk kan derfor diskuteres.

Informantene bodde spredt utover i de fleste distrikter i Lima, unntaket var de mer velstående bydelene som San Isidro, La Molina og Miraflores. I løpet av feltarbeidet møtte jeg kun et fåtall blinde som bodde der⁷. Informantenes alder varierte, den yngste var 18 år og den eldste 76 år. Det var omtrent like mange av begge kjønn. I løpet av feltarbeidet har jeg snakket med opp til flere hundre blinde personer i Lima. En del av dem møtte jeg med jevne mellomrom, mens andre møtte jeg bare en eneste gang. 50

⁶ En av Limas 2 blinde-skoler, og den eneste som også har videregående skole. Skolen tilbyr i tillegg noe rehabilitering og 3 årig utdannelse innen massasje. Denne skolen ligger i distriktet Comas og kalles ofte bare "Colegio de comas"

⁷ Dette støttes også av statistikk fra (INEI- CONADIS 2005) Av de 82.562 blinde som bor i Lima er 290 personer registrert som innbyggere i San Isidro, 510 i La Molina og 4849 blinde personer i Miraflores/San Boja/San Miguel/Santiago de Surco til sammen.

personer møtte jeg relativt regelmessig, omtrent hver uke, av disse var 5 sterkt svaksynte og resten uten synsinntrykk. Av de 50 ble ca. 10 personer såkalte *nøkkelinformanter*, det vil si informanter som jeg i større grad enn andre fikk informasjon og data fra - og om (Wadel 1991). Disse møtte jeg mer stort sett daglig. Jeg har i denne oppgaven valgt ut 4 informanter som vil være særlig fremtredende gjennom oppgaven, og som derfor presenteres grundigere i det følgende.

Alejandro José Bolivar Carijo

Alejandro er en mann på 41 år, høy, slank, alltid nybarbert og velstelt. Han har et meget utadvendt vesen, ofte forteller han vitser og han er en person folk ofte ler av og sammen med. Han hadde en tendens til å si ting «rett fra leveren». Han likte å ta seg en dans eller to når anledningen bød seg. Alejandro hadde vært utsatt for en arbeidsulykke i 2001 og hadde etter noen mislykkede operasjoner blitt blind i 2002. Synstapet var traumatisk for Alejandro, og var ifølge ham selv også årsaken til at ekteskapet gikk i stykker kun kort tid etter. Han holdt seg inne i lang tid, opp mot to år før han i følge seg selv bestemte seg for å komme seg opp og frem (*salir adelante*). Etter å ha blitt rehabilitert på Cercil, hvor han også har tatt en 3-årig massasjeutdannelse, arbeider han nå ved Unionen, og har i tillegg en del private pasienter hjemme hos seg selv, og foretar hjemmebesøk hos pasienter. Han har tre barn som bor hos sine respektive mødre. Han treffer dem med jevne mellomrom, men pleier ikke å ha dem på besøk hjemme hos seg selv. Han leier en toroms leilighet sammen med samboeren, Milagros, som også er blind, og en ung hushjelp, som bor permanent hjemme hos dem. Alejandro og Milagros sover på soverommet, mens hushjelpen sover på rommet som fungerer som både stue, behandlingsrom for massasje, og kjøkken. De bor i et arbeiderklassenabolag, en drøy halvtime med minibuss fra Lima sentrum. Nabolaget består stort sett av to- til fire-etasjers murhus, og gater med asfalt. Det er kun noen minutter fra hovedveien hvor bussene går, og det er både apotek, restauranter, kiosker og butikker langs denne gaten.

Andrea Lorena Rosales Lopez

Andrea hadde akkurat blitt 39 år da jeg ble kjent med henne. Mangelen på fortenner kombinert med det lange sorte håret som begynner å bli grått, gjorde at hun så noe eldre ut. Riktignok hendte det til stadighet at hennes eldste datter hjalp henne med å farge det. Hun kommer opprinnelig fra en fattig familie fra høylandet, og kom til Lima for å arbeide da hun var 20 år. Andrea er født blind, noe som ifølge henne selv er en konsekvens av at hennes mor hadde falt av en hest da hun gikk svanger. Hun er skilt og har fire barn, som alle er mellom 13 og 20 år. Selv om hun så gjerne ønsker det, gjør mangelen på arbeid, og dermed et egnet bosted, at hun ikke kan ha dem boende hos seg. Da hverken Andrea eller eksmannen er i stand til å kunne forsørge dem, bor de hos andre familiemedlemmer. Det yngste barnet bor på internatskole i utkanten av Lima, som er et internasjonalt bistands tiltak og dermed gratis. Hun ser dem likevel ofte, og det var ofte de var å se på Unionen, hun klemte dem og var hengivende. Andrea bor i et lagerrom på 3 x 2 meter i en lagerhall. Andrea er den eneste som bor her, og naborommene brukes som lagerplass av diverse handelsmenn i nabolaget.

Nabolaget hvor Andrea bor, befinner seg i sentrum av Lima, og er betegnet som meget farlig. Hun går ikke ut om natten, og er tidlig hjemme på kvelden. Andrea har ingen formell utdanning, men hun ble rehabilitert på Cercil for ca. 20 år siden. Hun har tatt en kortere massasjeutdanning ved et av de mange utdanningsinstitutter som tilbyr dette, men har vanskeligheter med å finne pasienter, da hun ikke har et egnet hjem å tilby pasienter å komme til, og heller ikke kan arbeide på Unionen, da hun ikke har tatt utdannelsen ved blindeskolen som ligger i Comas. Hun arbeider hovedsakelig derfor med gatesalg, mer om dette vil komme i kapittel 4. Hun har i store perioder blitt forsørget av eksmannen sin, men har også hatt småjobber, som for eksempel pakking av varer.

Rafael Enrique Gonzales Lozur

Rafael er en mann i slutten av 30-årene, han er en litt alvorlig mann. Rafael fikk vite for over 15 år siden at han kom til å bli blind på grunn av en øyesykdom. Han har i

løpet av det siste året mistet synet totalt. Siden Rafael lenge har visst at han kom til å bli helt blind, har han også kunnet forberede seg på den gradvise endringen. Han ble rehabilitert på Cercil for 15 år siden og søkte seg til en arbeidsplass som telefonoperatør, en jobb han i utgangspunktet fikk på bakgrunn av sitt dårlige syn, han har hatt samme arbeid i nesten 20 år. Han skilte seg for 10 år siden og har en tenåringssønn som bor hos sin mor. Rafael bor derfor alene i et hus som tilhører familien, i den østlige delen av Lima, i et arbeiderklassestrøk. De fleste husene er murhus i to etasjer, og gatene er ikke asfaltert, men dekt med grus. Det tar om lag fem minutter å gå til nærmeste bussholdeplass. Den ligger ved en meget trafikkert hovedvei som fører inn til Lima sentrum, og her tar Rafael bussen til arbeidet hver morgen. Rafael kommer ofte til Unionen, hvor han treffer folk og som regel spiser middagsmat. Både søsteren og moren bor i nærheten, kun 15 minutters kjøretur med minibuss, og de besøker ham ukentlig.

Rosario Kristina Soto Marced

Rosario er en liten og tynn eldre kvinne på godt og vel 70 år. Hun er litt engstelig av seg, og hun er veldig opptatt av rutiner. Hun gjør de samme aktivitetene til samme tid hver dag. Hun har vært blind siden 2005 som følge av aldersrelatert øye sykdom. Jeg møtte Rosario for første gang på Cercil, hvor hun var i siste fase med å rehabilitere seg og ble skrevet ut ca. fire uker etter at jeg begynte mine felt studier der. Hun er medlem ved Unionen, og kommer dit stort sett hver eneste dag. Hun har alltid levd fra hånd til munn og aldri hatt ”fast” arbeid. Hun har ingen barn eller annen familie, og må ta vare på seg selv. Hun bor alene i et lite rom hun leier i sentrum av Lima, hvor hun deler kjøkken og bad med flere andre. Rosario arbeider med å selge diverse små kiosk varer hun bærer med seg på det samme hjørnet hver ettermiddag og kveld.

2 Metode

Fenomenologi som teoretisk og metodisk utgangspunkt

“This world is not only spoken or written, it is experienced”

Eduardo Archetti 1994:18

Et sentralt element i en fenomenologisk forståelse er at det ikke kan finnes noen form for objektiv verden som kan eksistere utenfor den erfarende kropp. Det er kroppen som er gjenstand for erfaringer man gjør, og måten hver enkelt av oss opplever verden på vil derfor være individuell. At det ikke eksisterer en objektiv verden, betyr ikke at det ikke finnes en intersubjektiv verden forut for vår individuelle bevissthet. Kroppen oppfatter og tilegner seg kunnskap om de sosiale og naturlige omgivelsene den beveger seg i (Ingold 2000). Mennesket kommuniserer med en verden, nemlig den felles intersubjektive verden av sosiale relasjoner og kulturelle sammenhenger. Innen fenomenologien er imidlertid ikke den intersubjektive verden i fokus, men hvordan enkeltmennesker erfarer den.

Det fenomenologiske perspektiv bryter tvert med den dualismen som har konstituert en splittelse mellom kropp og sjel, som i stor grad har vært styrende for kroppsforståelse både innen den allmenne oppfatning og innen ulike akademiske disipliner. Dette gjøres ved å uadskilleliggjøre den subjekt/objektdistinksjonen som dualismen bunner i. Denne uadskilleligheten mellom det kroppslige objekt og tenkende subjekt baserer seg ifølge Merleau-Ponty (1994) på at bevisstheten ikke bare

sanser og handler gjennom kroppen, men er kroppen, han plasserer persepsjonen i den erfarende kropp.

Kjernen i enhver fenomenologisk tilnærming er ifølge Tilly (2000) fokus på måter mennesker erfarer og forstår verden på. For å kunne forstå ett annen menneskes verden må man inkorporere en forståelse og beskrivelse av verden slik de er erfart av det erfarende individ. Et fenomenologisk utgangspunkt legger ikke bare føringer på det teoretiske perspektivet, men også føringer på den metodiske tilnærmingen. Hvordan jeg konkret gikk frem i feltet - hva jeg så etter, hvordan jeg samlet inn data, etc. - var preget av denne tilnærmingen. På denne måten var det problematisk å fristille det teoretiske perspektiv fra den metodiske tilnærming. Jeg støtter meg til en fenomenologisk forståelsesramme som ligger til grunn for min forståelse av menneskelig væren i verden. Det er førende for den metodologiske tilnærming til feltet, og ikke minst ligger det som teoretisk tilnærming for kapittel 3 i denne oppgaven. Dette betyr ikke at andre perspektiv er utelukket, verken i metodisk eller analytisk sammenheng. Jeg har blant annet tatt i bruk poststrukturalistisk teori, blant annet ved hjelp av Pierre Bourdieus og Michel Foucaults tanker og begreper. Ved å ta i bruk et fenomenologisk perspektiv har jeg prøvd å videreformidle mine informaners erfaringer og opplevelse, men deres og mine erfaringer er tolket og gitt et antropologisk perspektiv som er mitt alene. Jeg har likevel tydeliggjort for tolkninger som er tett forbundet med informaners selvforståelser og tolkninger som er knyttet til forskerens teoretiske bakgrunn (Thagaard 2003).

Feltarbeidets fremdrift

Da jeg kom til Lima i begynnelsen av januar 2007, hadde jeg i utgangspunktet et ønske om å undersøke på hvilke måter generell fysisk funksjonshemning hadde betydning for menneskers hverdagsliv i et samfunn som ikke er et velferdssamfunn. Det viste seg at dette skulle bli vanskelig. Den største utfordringen jeg sto overfor var den urbane konteksten. Urbane felt kjennetegnes ofte ved at de fremstår som meget uoversiktlige

og komplekse, blant annet har James Wallace påpekt problemet knyttet til skala ved bruk av deltagende observasjon som metode, noe som gjør studier av byer spesielt vanskelige for antropologer (Wallace 1989, Thagaard 2003). Den urbane konteksten medførte blant annet at det var vanskelig å finne frem til mulige arenaer hvor jeg kunne utføre forskningen. Som en strategi prøvde jeg å begrense tilnærmingen til feltet geografisk, det vil si å få tilgang til ulike arenaer innen en spesifikk, avgrenset bydel hvor jeg kunne utføre feltarbeidet. Dette er et prinsipp som blant annet Katinka Frøystad (2003) tar til orde for, som en måte å identifisere et felt på. Det var en utfordring å søke offentlig informasjon, og den jeg fikk var ofte begrenset eller mangelfull. Blant annet ble jeg gitt lister fra det nasjonale myndighetsorganet for integrering av funksjonshemmede, *Consejo Nacional para la integracion de la persona con discapacidad (Conadis)*, med oversikt over ulike institusjoner og organisasjoner for funksjonshemmede i Peru. Denne var mangelfull, da den ikke inneholdt mange av de organisasjonene jeg allerede hadde hørt om eller vært i kontakt med, som for eksempel rehabiliteringssenteret for blinde. Et annet eksempel var da jeg henvendte meg til den lokale bydelen⁸ hvor jeg bodde. Her ble jeg fortalt at bydelen ikke hadde mange ”aktiviteter man hadde for dem” og at de heller ikke hadde noen oversikt over konkrete steder i bydelen for funksjonshemmede.

Forut for feltarbeidet var jeg klar over at man må være åpen for å justere forskningsspørsmål og metode i forhold til den interaktive prosessen som kjennetegner møtet med feltet. Fleksibilitet og åpenhet for endringer i løpet av forskningsprosessen i kvalitative studier er vesentlig (Thagaard 2004, Stewart 1998). Gjennom en bekjent kom jeg i kontakt med en frivillig organisasjon for blinde i Lima⁹. Denne organisasjonen lot meg delta på et møte, hvor representanter fra ulike organisasjoner for funksjonshemmede var samlet. På dette møtet traff jeg en blind sosiolog som jeg begynte å treffe med jevne mellomrom. Vi diskuterte fag og samfunn, og ikke minst fortalte han meg om sitt liv. Disse møtene gjorde meg spesielt interessert i, og nysgjerrig på, hvordan livet for blinde var. Det ga meg inspirasjon til å avgrense

⁸ Municipalidad de Miraflores

⁹ Sense Internacional

forskningen til å omhandle kun blinde. Samtidig må det nevnes at blinde er en gruppe funksjonshemmede som til dels er godt synlig i det offentlige rom i Lima. Dette i forhold til for eksempel bevegelseshemmede. Disse har liten fysisk mulighet for å bevege seg i det offentlige rom, da det er tilnærmet umulig for rullestolbrukere å få plass eller å komme seg inn i de små minibussene eller større busser som utgjør det eksisterende kollektivtrafikktilbudet. Dette var ikke tilfelle for blinde. Det var ikke uvanlig å se blinde som ferdes alene eller med følge rundt om i Lima. Dette aspektet gjorde det muligens noe enklere eller praktisk, forskningsmessig å studere blinde enn mennesker med andre former for funksjonshemninger.

Jeg begynte så å kartlegge de ulike arenaene for blinde i Lima: Skoler, rehabiliteringssentre, institutter, organisasjoner og opplæringsentre. Etter en formell søknad fikk jeg anledning til å utføre studien ved de to arenaene jeg på forhånd hadde sett meg ut, nemlig Unionen og Cercil, som er beskrevet i kapittel 1.

I starten av feltarbeidet var samtalene med informantene ofte preget av at de var meget høflige og ofte kom stereotype utsagn som "*blinde liker ikke å danse*" eller forklarende utsagn, som for eksempel "*Vi blinde har mye humor*". I tråd med antropologisk metode har jeg lært å behandle slike generaliseringer med stor mistenksomhet, noe som viste seg å være viktig når tiden gikk, nærhet ble etablert og individuelle forskjeller ble tydelige¹⁰. Jeg ble også mer eller mindre kontinuerlig utsatt for både løgn, små spøker og vitser. Enten lo jeg med dem, eller så lot jeg som om jeg ikke hørte hva folk sa. Jeg var vel viten om at dette mest sannsynlig var et stadium som de fleste antropologer må gjennom i starten av sine feltarbeider. Etter en tid tok jeg ordet i en av disse spøkene, og poengterte ved å fullføre vitsen - noe som resulterte i at alle lo. Etter denne hendelsen fikk samtalene større dybde, og mine informanter åpnet seg i mye større grad. Jeg hadde klart å etablere gode relasjoner.

¹⁰ Data må produseres ved å se på hva mennesker faktisk gjør og ikke bare sier de gjør.

Et aspekt jeg syntes var problematisk utover i feltarbeidet var, som Unni Wikan (2003) har poengtert, at det kan være en utfordring å avslå kontakt med informanter uten å samtidig fornærme dem. Det var jo ikke uvanlig at folk gjerne ville snakke med den ”nye” som var til stede og studerte blinde. Problemet var at jeg ofte ikke hadde tilstrekkelig tid til å gå inn i samtaler med alle som ønsket det. Utover feltarbeidet prioriterte jeg samvær og samtaler med de informantene jeg allerede hadde etablert kontakt med.

Deltagende observasjon

Deltagende observasjon er en mellomting mellom fullstendig observasjon og fullstendig deltagelse, og innebærer at forskeren har en aktiv, deltagende rolle i forhold til informantene over tid. Å delta kan bety både å være med på selve aktivitetene, men også å være en samtalepartner (Thagaard 2003:68). Mitt prosjekt krevde at jeg måtte etablere nære relasjoner til blinde. Dette sentrale aspektet gjorde at deltagende observasjon var en godt egnet metode fremfor andre metoder, som for eksempel intervju¹¹.

Siden mine potensielle informanter var blinde, og det var ikke tilstrekkelig å bare være til stede og ”henge rundt”. Jeg måtte aktivt inn i samtalen for å bli kjent med folk. Jeg ble av mange møtt med større motstand enn jeg hadde forventet, det var ikke alle som var like interessert, hverken i meg eller prosjektet mitt. Forskningsstrategien min var å oppnå nærhet til noen mennesker, ikke alle blinde som var til stede, noe jeg lyktes med.

Muntlige data har jeg i hovedsak samlet inn gjennom uformelle samtaler med informanter. Samtalene var preget av åpenhet, slik at informantene skulle kunne være med på å styre samtalen inn på temaer de selv mente var viktige, og samtidig åpne seg

¹¹ Jeg foretok likevel et dybdeintervju med hver hovedinformant. Dette ble en sekundær data kilde i forhold til deltagende observasjon. Intervjuene ble brukt til å samle inn konkrete detaljer i livshendelsene til den enkelte.

og fortelle om sine opplevelser, synspunkter og erfaringer. Samtaler på tomannshånd åpnet for stor grad av tillit mellom meg og informantene og ga rom for temaer som kunne være av meget privat karakter. Samtalene kunne også være mer strukturerte, altså at jeg spurte om konkrete temaer eller spørsmål som jeg ønsket å finne svar på, eller oppfølgingsspørsmål til tidligere samtaler.

En annen viktig datakilde var kollektive samtaler og diskusjoner. Dette kunne være samtaler som for eksempel fant sted i restauranter eller på patioen på Unionen eller Cercil. Disse var samtaler med varierende grad av observasjon og deltagelse fra min side. En annen essensiell og helt sentral datakilde for denne studien, var ikke-verbale data. Store deler av dagene gikk med på å undersøke hvordan blinde beveget seg i ulike kontekster, hvordan de beveget seg rundt i byen, møtene med andre mennesker, og ulike måter å kommunisere på. Dette var mer konkrete observasjoner som hvordan man spiste, brukte blindestokken og lignende. Det var essensielt å innhente samhandlingsdata, både mellom blinde og mellom blinde og seende. Det var viktig å studere omgivelsene gjennom tilstedeværelse og observasjon ved ulike arenaer i området. Det var sentralt å få dokumentert mest mulig av hverdagslivet, historien og verdenen til mine nøkkelinformanter. Dette foregikk nettopp ved å observere og delta i mange ulike situasjoner.

Siden mine informanter var blinde, måtte jeg tidlig i feltarbeidet reflektere over min egen rolle som deltager og observatør. Et sentralt poeng med deltagelse i feltet man studerer, er ambisjonen om at forskerens skal kunne innta et *native point of view* (Geertz 1973), med andre ord; bli som en av dem man studerer. Mitt prosjekts tematikk gjorde dette meget vanskelig når jeg på et vesentlig og avgjørende punkt skilte meg fra dem - jeg kan se!

Inne på Cercil gikk jeg 3 ganger med bind for øynene for å "oppleve" hvordan det var å ikke ha syn. Det gikk ikke særlig bra! Det var vanskelig å bevege seg.

Koordinasjonen spilte meg et puss, jeg klarte ikke å bedømme avstander samtidig som jeg beveget meg sjanglete og klossete. Det var rett og slett slitsomt og frustrerende.

Dette var min opplevelse, en seende med bind for øynene, med en klar visshet om at innen få timer kan bindet tas av igjen. Mine blinde informanter opplevde selvfølgelig ikke sin blinde tilstand slik. Mine opplevelser av å erfare verden som blind ble gjort ut fra relativt hypotetiske tanker og følelser. Jeg kom aldri i nærheten av en virkelig kroppslig opplevelse av å være blind. Samtidig har jeg lyttet, sett, snakket med, og, med tidens hjelp, blitt en naturlig del av feltet og verdenen til mine informanter. Jeg har underveis støttet meg til Kirsten Hastrup og Petter Hervik (1994), som mener at veien til antropologisk kunnskap nettopp går gjennom delt sosial erfaring (ibid). Eller som Geertz har skrevet om antropologens posisjon i feltet (...) ” *we do not have direct access, but only that small part of it which our informants can lead us into understanding*” (Geertz 1973:20).

Feltroller

Jeg var meget bevisst på å presentere meg selv som en som var tilstede for å studere ”hvordan blinde lever”, noe som etter hvert ble en viktig del av identiteten min og definerte min tilstedeværelse for nye brukere eller venner og familie av de blinde informantene.

På Cercil fikk jeg raskt tildelt rollen som frivillig. Det er til enhver tid frivillige som bidrar på ulike måter på senteret. De fleste er tilknyttet frivillighetstjenesten på senteret, som særlig driver med innsamling av utstyr og penger. På Unionen var det imidlertid ikke en slik rolle som jeg naturlig kunne tre inn i, og jeg ble relativt fort definert og oppfattet som en venn og som regel introdusert overfor en tredje part som ”vennen min fra Norge”. En implikasjon av at mine informanter var blinde, var at vennsrollsrollen automatisk medførte at jeg også fikk en hjelperolle. Det ble forventet, og naturlig, å hjelpe vedkommende i situasjoner som krevde det, som for eksempel at jeg lot dem holde meg i armen over veien eller finne riktig minibuss. Hjelperollen påvirket imidlertid interaksjonen som skulle studeres. Jeg løste utfordringen mellom det å være en hjelper når vi gikk ute og nødvendigheten av å få data om interaksjonen i

det offentlige rom ved å gjøre avtaler med eller spørre om samtykke til å følge etter flere av informantene mine. Jeg spurte om det var greit at jeg kom til å følge etter vedkommende når han tok minibussen hjem, for eksempel i løpet av den kommende uken. Disse avtalene var åpne, det vil si ikke konkrete, slik unngikk jeg at informanter ville endre adferd fordi jeg fulgte etter dem. På denne måten kunne jeg observere uten at jeg også påvirket situasjonen.

Posisjonering

Med posisjonering menes egenskaper ved forskeren som på ulike måter kan ha implikasjoner for studien man utfører¹². Dette gjelder elementer som forskeren ofte ikke kan gjøre noe med, som for eksempel den forforståelse man bærer med seg. Totalt sett har posisjonering den konsekvens at den har, eller kan ha, betydning for resultatet av analysen. Ulike forskere kan komme frem til ulike resultater eller funn, selv om forskningen er utført på samme sted og til og med på samme tid. Det er likevel ikke slik at eventuelle ulike funn nødvendigvis vil være motstridende. De kan rett og slett være ulike vinklinger av samme fenomen. Siden posisjonering rommer både bevisste og ubevisste kvalitative elementer kan det være vanskelig å diskutere hvilken betydning de kan ha for studien. Jeg vil trekke frem noen elementer som jeg likevel mener kan ha hatt relevant betydning for denne studien.

Annerledeshet

Flere antropologer vektlegger det sentrale ved kulturell annenledeshet som det element som i vesentlig grad skaper evne til observasjon og analyse (Howell 2001:17). For meg var denne annenledesheten helt avgjørende, det gjorde meg i stand til å bevege meg mellom ulike posisjoner og sammenligne. Jeg ble til stadighet gjort oppmerksom på og utfordret på grunnleggende forestillinger som gjorde at jeg beveget meg mellom indre paradokser. Et eksempel på en slik opplevelse er forestillingen om likhet. Ifølge

¹² posisjonering referer også til bevisste valg som forskeren tar, for eksempel teoretiske valg.

Lien, Vike & Lidèn (2001) er forestillingen om likhet en grunnleggende ide som påvirker samhandling i Norge. Denne forestillingen ligger til grunn for menneskers forventninger, verdier og holdninger (ibid). Når jeg kunne bli sint fordi ingen biler viste hensyn når jeg og tre blinde informanter hadde stått og ventet på å krysse gaten i 5 minutter var mine informanter like rolige og sa: ”*det er sånn det bare er her*”. Slike møter sa mye om min egen og mine informanters bakgrunn i ulike livsverdner. Å ha distanse til egne kategorier er et element som er en viktig ambisjon for fenomenologiske metode. Selv om jeg ble utfordret på egne forståelser eller habitus, tror jeg at jeg klarte å forholde meg til denne kompleksitetens og paradoksenes verden feltarbeidet til tider kunne oppleves som, i hvert fall i den grad dette lar seg gjøre.

Språk

Jeg kunne litt spansk da jeg kom til Lima, og fullførte også et tre måneders kurs før jeg begynte konkret innsamling av data. Selv om jeg kunne snakke forståelig spansk, satte språket en viss begrensing, det var ikke alt jeg fikk med meg eller forsto, og noen ganger måtte informanter forklare meg noe som ble sagt om igjen, eller ta i bruk andre ord. Samtidig bidro dette til at folk gjerne ville forsikre seg om at jeg hadde forstått eller ikke følte meg utelatt i samtaler. Dette ble kanskje forsterket av at informantene var blinde, det gikk ikke an å peke, vise med fingrene eller ta i bruk hjelp fra annen visuell kommunikasjon. Paradoksalt nok opplevde jeg at mine begrensede språkkunnskaper var en fordel, jeg fikk raskt tillit og jeg kunne ofte gå ”rett på sak”, uten for eksempel å forholde meg til den språklige høfligheten som i stor grad preger måten å snakke på i Peru. Samtidig unngikk jeg også å havne i en rolle som ekspert, som jeg tror kunne være ødeleggende for den nærhet som studien krevde.

Kjønn

Jeg opplevde fokus og oppmerksomhet fordi jeg var kvinne, og noen ganger syntes jeg tilnærminger eller kommentarer var upassende. Jeg opplevde at en relasjon tildels ble ødelagt da en av mine ti nøkkelinformanten ble forelsket i meg og ytret ønske om en tettere relasjon. Dette medførte en følelse av å ha mislyktes i å balansere rollene mine.

Jeg ser i ettertid at dette kanskje ikke er så rart fra informantens side. Den plutselige overveldende ”oppmerksomheten og interessen for personen” som jeg helt klart har vist kan sies å ha vært en utløsende faktor for et slikt ønske. Samtidig kan det tenkes at mannlige antropologer i møte med kvinnelige informanter også støter på lignende hendelser, og dermed at slike hendelser bør betraktes å være en metodologisk implikasjon snarere enn et spørsmål om posisjonering.

Bosted

Jeg valgte å ikke ytre ønske om å flytte inn hos eller i nærheten av en informant. Jeg valgte derfor å bli boende i den bydelen hvor jeg tok språkkurset mitt i forkant av feltarbeidet. Det var flere grunner til dette. De fleste av mine informanter hadde ikke mulighet til å ha meg boende hjemme hos seg, rett og slett fordi de allerede bodde trangt, ofte sammen med flere andre familiemedlemmer. Et potensielt bostedsskifte kunne også lett ha gått på bekostning av å opprettholde nærhet til andre informanter. Nærhet i en relasjon kan også måles i tiden man er sammen, og ikke nødvendigvis bare i sensitiviteten i samtalen. Jeg ville også med stor sannsynlighet ha påvirket situasjoner i nabolaget, da jeg skilte meg tydelig ut med mitt blonde og lyse utsende. At jeg bodde adskilt fra informantene mine, oppfattet jeg ikke som problematisk. Mine informanter brukte lite tid hjemme, de fleste oppholdt seg utenfor hjemmet fra tidlig om morgenen til sent om kvelden, og var kun hjemme for å sove. Jeg besøkte likevel mange av informantenes og deres familiers hjem, på denne måten fikk jeg tak i observasjonsdata, selv om jeg ikke sov der.

Etiske betraktninger

Studien har basert seg på informert samtykke fra mine informanter. Som forsker informerte jeg mine informanter om hensikten med studien og gjorde dem oppmerksomme på at dette var en frivillig prosess hvor de ikke har hatt noen forpliktelser.

Alle personene i denne studien er anonymisert. Jeg har ikke anonymisert de to lokalene hvor studien i stor grad har blitt utført. Dette fordi hensikten med anonymisering er at ingen skal kunne kjenne seg selv eller andre igjen i materialet. For blinde i Lima, og for andre som måtte ønske det, ville det uansett vært lett å finne frem til disse arenaene, da de på mange måter er de eneste i sitt slag i Lima. Samtidig er det ikke stedene i seg selv som er gjenstand for analysen, men blinde brukere av stedene.

Det finnes flere teknikker for å anonymisere informanter som strekker seg utover et skifte av konkrete navn. Det kan være endring av kjønn, alder, skifte av tidspunkt for hendelser eller tidspunkt for når noe skjedde i en persons liv (Thagaard 2003). Det kan være endring av detaljer eller å slå flere personer sammen og fremstille dem som én. Dette er kun et knippe eksempler. De konkrete valg jeg har foretatt i forhold til dette, vil jeg holde for meg selv, nettopp av hensyn til anonymiteten. Endringer har ikke hatt betydning for poengene eller resultatene i analysen

Det at mine informanter ikke kunne se, gjorde at jeg måtte ta noen etiske vurderinger i forhold til antropologisk metode. Dette gjaldt faktorer knyttet til observasjon i offentlige rom. Siden mine informanter var blinde og ikke kunne vite om jeg var til stede, oppfattet jeg dette som å være på grensen til ”skjult observasjon”. Når jeg så en informant tilfeldig, opplevde jeg det som uetisk å skulle foreta observasjoner uten at jeg hadde gitt meg selv til kjenne. I tilfeldige situasjoner hvor jeg kjente igjen en informant i situasjonene som på gaten, på bussholdeplassen og lignende, gjorde jeg meg selv til kjenne ved å si at jeg var der.

Sentrale begrep

Massasje

Jeg har i denne oppgaven valgt å bruke betegnelsen massasje som en samlebetegnelse på ulike behandlingsformer som lokalt ble utført i Lima. Massasje var også det begrepet mine informanter tok i bruk som en samlebetegnelse på ulike terapi former. Jeg går i denne oppgaven ikke direkte inn på ulike former for massasje som behandlingsform eller teknikker knyttet til de ulike behandlingsformer. Jeg finner derfor en overforenkling ved bruk av begrepet massasje lite problematisk. De ulike massasjeformene utføres på samme massasjebenk ved at pasienten ligger på mage og/eller rygg, varighet og pris for behandling er den samme. I tillegg utfører de fleste informanter de samme behandlingsformer. De ulike massasjeformene er:

- *Avslappende massasje* • *Massasjeestetikk* • *Sportsmassasje* • *Shiatsuterapiteknikk*
- *Terapeutisk massasje.*

3 Å være blind innen private og offentlige rom

”Det er en verden innenfor og en verden utenfor” [Unionen]

Andrea

Fenomenologisk tilnærming til rom

Hverdagsliv utspiller seg i rom (Gullestad 1989). For å undersøke betydningen blindhet har for hverdagslivet var derfor et fokus på rom vesentlig og et godt utgangspunkt for denne analysen. Jeg har tatt i bruk en fenomenologisk tilnærming til begrepet. I tråd med dette perspektivet kan rom betraktes som et medium, altså noe som er involvert i handling og som ikke kan bli separert fra handling (Tilly 1994). Det vil si at rom ikke utelukkende referer til et fysisk sted, men til relasjoner og handlinger som finner sted innen dem. Man kan betrakte rom som handling og relasjoner nettopp fordi *” rom ikke har substansiell essens i seg selv og kan ikke eksistere uavhengig av kroppslige hendelser og aktivitet som fyller det”* (Tilly 1994).

Ut fra dette perspektivet er handling og bevegelse knyttet til rom gjennom den handlende kropp. I følge Merleau-Ponty (1994) betyr dette at *” kroppen bebor tiden og rommet, noe som skiller seg fra en forståelse av kroppens å være i tiden og i rommet”* (ibid:93). Ut fra denne forståelsen av rom kan ikke kroppens bevissthet separeres fra vår mentale bevissthet i opplevelsen og skapelsen av rom. Rom kan slik sett forstås som bevegelse (Tilly 1994, Low 2003). I sum gjør dette perspektivet det fruktbart å analysere det romlige ut fra blindes erfaringer, kroppsliggjort kunnskap og lokal praksis.

Etter å ha vært i feltet i relativt kort tid, la jeg merke til at mine informanter ofte snakket om og tok i bruk begrepene *dentro* (inne) og *fuera* (ute). Jeg begynte å legge merke til at måten den enkelte informant beveget seg på og handlet på ofte var annerledes innenfor det de refererte til som inne, i motsetning til det som ble referert til som ute. "Inne" ble i stor grad definert ut fra begreper om trygghet, i motsetning til ute, som i stor grad ble definert ut fra potensielle farer. Særlig gjennom ulike historier, råd eller egne og andres opplevelse uttrykte informantene tilstedelighet skillet mellom inne og ute. Fortellinger var i stor grad knyttet til kriminalitet, hverdagslige råd om hvor man ikke måtte gå eller hva man ikke burde gjøre. Fortellingene var direkte knyttet til tilstanden uten synssans, for eksempel spesielt farlige veier for blinde, men de dreide seg også om lokale omgivelser som var generelt farlige for alle. Historier som ble fortalt var både selvopplevde, noe man hadde hørt om, "*sånn er det bare her*", eller som man hadde hørt av andre. Med en fenomenologisk tilnærming søkte jeg i stor grad etter hvordan mine informanter erfarte og opplevde sin hverdag. Det var derfor særlig viktig at begreper som jeg tok i bruk var erfaringsnære, det vil si at begrepene står i et så nært forhold som mulig til informantenes erfaringsverden (Geertz 1983:57). For å konseptualisere betydningen av distinksjonen som mine informanter i så stor grad foretok mellom inne og ute, begynte jeg å ta i bruk de analytiske begrepene private rom og offentlige rom. Disse begrepene refererer i utgangspunktet til hvordan mine informanter definerte skillet mellom det å være inne (privat rom) og det å være ute (offentlig rom).

Private rom

De private rom referer til rom som var kjente for mine informanter og som vanligvis ble tatt i bruk regelmessig. De opplevdes som sosialt trygge, da rommene i stor grad besto av kjente relasjoner, det vil si at informantene kjente de fleste andre som også tok dem i bruk. Samtidig opplevdes de som materielt trygge, da dette var rom som informantene visste hvordan var organisert, lokalene var kjente og deres innretninger av dem var forutsigbare. For mine informanter besto de private rom hovedsakelig av

informantenes hjem, Unionen og Cercil. ”Rom kan anses private når et gitt individ eller gruppe har retten til å stille kriterier som må imøtekommes for å få tilgang til dem” (Hènaff 2001). En slik forståelse av private rom står i samsvar med hvordan informantene betegnet slike rom, noe som ble tydeliggjort overfor meg på flere måter, ved både sosiale, relasjonelle og symbolske skiller.

Sosiale og relasjonelle skiller

- **Hjemmene**

Jeg ble tidlig i feltarbeidet klar over at hjemmene til mine informanter ble oppfattet som private rom. Jeg opplevde at få informanter hadde ønske om å ta meg med hjem. Flere uttrykket at de ikke ønsket noe særlig å invitere meg med hjem i mangel på fasiliteter, på grunn av området man bodde i ikke var særlig anerkjent, eller at hjemmet i seg selv var ”*svært enkelt*”, som Andrea uttrykket det. Jeg var klar over at mange, om ikke de fleste, brukte liten tid hjemme, da arbeidsdagene kunne være lange og det ikke var uvanlig å være borte fra hjemmet fra tidlig om morgenen til sent på kvelden. Man kan likevel betrakte selve beskyttelsen, eller det å verne om hjemmet, som en indikasjon på at hjemmet betraktes som et privat rom (Gullestad 1989). Selve inngangsdøren var grensen til det private rom, og det som demonstrerte skillet mellom det private og det utenfor (ibid).

- **Unionen**

At også Unionen ble oppfattet som et privat rom, var noe jeg ble utfordret på særlig i starten av feltstudiet, da jeg enda var relativt ny og ikke hadde blitt en naturlig del av feltet. Selv om jeg hadde de formelle tillatelser til å være til stede ved Unionen, var det ikke alle medlemmer som syntes det var like greit. Jeg la merke til at mange kalte stedet for ”vårt” [de blindes].

Jeg forsto at noen, riktignok relativt få av medlemmene, ikke syntes det var populært at jeg var til stede. Dette ble blant annet uttrykt ved mer eller mindre å unngå eller

overse meg. Noen som mente at jeg ikke hadde noe på Unionen å gjøre, hadde ikke lagt skjul på dette i en samtale med blant annet Andrea. I denne samtalen hadde noen blinde brukere av Unionen stilt spørsmål rundt hvorfor man skulle snakke med meg, eller rettere sagt bruke tiden sin på samtaler med meg! Andrea, som hadde begynt å gjøre nettopp det, svarte dem med følgende:

”Det er en verden utenfor, og man må forholde seg til den verdenen utenfor, den er der, du vet Magdalena [mitt navn]), det er en verden innenfor [Unionen], og en verden utenfor”.

Også Daniella demonstrerte hvordan Unionen var et privat rom i en episode som fant sted midtveis i feltarbeidet. Det nærmet seg torsdag, som skulle feires på patioen. Det var ganske mange mennesker til stede på Unionen, og både benker og bord var plassert annerledes enn de er til vanlig. Jeg ser Daniella komme fra den andre siden av patioen mot stedet der jeg og tre blinde sitter langs en benk nær den døren hun skal gjennom. Hun holder på å gå rett på dem som sitter der, og jeg sier i ren refleks *”pass på”* (*cuidado*). Daniella blir kjempesint, hun snur seg mot meg og sier: *”Det er min rett til å gå til venstre”*. Jeg oppfattet hennes utsagn som om jeg hadde prøvd å irettesette henne, noe jeg ikke hadde rett til her inne. Dette var også en av de få gangene jeg hørte ordet rettighet¹³ knyttet til en konkret handling og et konkret individ.

En hendelse som demonstrerte meget tydelig hvordan Unionen opplevdes av informantene som et privat rom, var en episode som fant sted i begynnelsen av feltarbeidet. På dette tidspunktet røykte jeg fortsatt og gjorde dette ute på patioen, slik jeg hadde sett blinde som røyker gjøre. Jeg hadde riktignok sluttet kort tid etterpå, og i en samtale jeg hadde med informanten Victoria en tid etter dette, forteller hun meg følgende: *”Mange snakket om det [at jeg røykte], og likte det ikke, ikke jeg heller. Hvorfor skal vi trekke inn luften du røyker, på vår institusjon”*¹⁴.

¹³ Rettigheter er et vanlig begrep innen den politiske diskurs, for eksempel innen lovverket og organisasjonsvirksomhet.

¹⁴ Unionene ble også kalt Institusjonen av mine informanter.

Jeg hørte aldri noen reaksjoner på andre som røykte på Unionen og som var medlemmer, men det var det som var poenget hennes, jeg var gjest, dette var ikke mitt sted.

- **Cercil**

På mange måter var Cercil det private rom som opplevdes som eksplisitt skilte det fra det offentlige rom. Stedet var omringet av en høy mur, og man måtte bruke et callingsystem for å slippe inn. Kunnskapen man lærte innenfor, var det man på sikt skulle overføre til verden utenfor. Det ble brukt mye tid på å lære dette rommet å kjenne, og brukerne tilbrakte stort sett hele dagen her. Tryggheten og det kjente ved rommet ble særlig utfordret når deltagerne måtte gå sine individuelle ruter ute for å trene seg på det de hadde lært inne. For mange var dette en skremmende tanke og opplevelse, særlig i starten. De fleste gikk runden de var blitt forklart av læreren, og ønsket å komme raskt inn igjen. På Cercil var man omgitt av andre mennesker man kjente relativt godt. Det var stort sett de samme menneskene man ble rehabilitert sammen med, gjerne i opptil et år eller to.

Symbolske skiller

Gullestad (1984, 1989) påpeker i sin analyse fra en drabantby i Norge hvordan blant annet ringeklokken, navneskiltet, dørmatten og lignende er symboler som markerer grensen mellom det private og det offentlige.¹⁵ Slike symboler ble i stor grad også brukt i Lima. I tillegg var de i Lima supplert med symbolske skiller som likevel er mer markante enn de eksemplene Gullestad beskriver fra Norge. Her fantes massive sikkerhetstiltak som markerer tydelige fysiske skiller mellom det private og det offentlige; tunge låser, gjerne opptil flere stykker, callingsystemer, inngjerding, porter, piggråder, elektriske gjerder, sikkerhetsvakter og lignende. Ovennevnte fysiske skiller symboliserer i stor grad en opplevelse av hvor viktig det er å holde det private rommet trygt noe som gjøres ved bokstavlig talt å stenge det offentlige utrygge ute. Tilgangen

¹⁵ Gullestad bruker i sin analyse begrepet private om det intime og det offentlige om det som er felles for flere husholdninger (1989:53).

til og bruken av ovennevnte sikkerhetstiltak er knyttet til sosioøkonomiske forhold. Mennesker i velstående boligområder har som regel en økonomi som tillater større grad av bruk av slike symbolske skiller som for eksempel flere låser eller sikkerhetsvakter.

Når man først er inne, er det færre skiller mellom private og ikke private rom, det var ikke uvanlig at jeg ble invitert inn for å se tv på soverommet¹⁶ noe som er ganske utenkelig i en norsk kontekst, hvor de fleste vil vegre seg for å gå inn på voksnes soverom, nettopp grunnet den private karakter rommet har (Gullestad 1984,1989). Både mine informantere hjem, Unionen og Cercil hadde tatt i bruk flere av de overnevnte sikkerhetstiltak som markerte skillet mellom det private og offentlige rom.

Beskrivelse av og bevegelse innen de private rom

Hjemmene

Første gang jeg er hjemme hos Alejandro, låser han oss inn via den store jernporten som skiller dette huset fra resten av gaten. Siden vi har gått dit sammen, har han holdt i armen min, mens blindestokken har vært plassert i baklommen hans. Når vi har kommet oss til porten, slipper han armen min og viser vei opp en trapp i andre etasje. Han vil gjerne vise meg rundt i leiligheten og vise frem ulike gjenstander han har. Alejandro kjenner leiligheten, hvor langt det er fra den ene veggen til den andre, hvor høyt oppe låsen befinner seg, såpen som ligger på benken, han sier selv at han vet hvor alt befinner seg. Han teller ikke skritt, han bruker hendene for å finne frem til saker og for å komme seg fra rom til rom. Han står ved kjøkkenet når han skal gå og hente noe papir på toalettet:

”Han går fire skritt i retning mot toalettet, strekker den venstre armen ut og går et skritt nærmere, til han treffer veggen. Hånden føler langs veggen mens han går en halv meter, til hånden kjenner dørkarmen og han går inn på toalettet”.

Feltnotater april 2007

¹⁶ Det er vanlig å plassere TV på soverommet i motsetning til i stuen som i Norge.

Alejandro har en stor grad av selvstendighet innenfor disse veggene, han snakker mens han beveger seg rundt i rommet, han tar faste, bestemte skritt fra sted til sted. Fra han låste opp porten og til han låste porten igjen, har han vist vei. Med en gang Alejandro har låst jerndøren, tar han grep om overarmen min uten å si noe, og vi går til minibussen. Jeg viser vei.

Andrea lever i betraktelig enklere kår enn Alejandro. Første gang jeg drar hjem til henne sier hun unnskyldende at det er så enkelt der, hun påpeker at hjemmet bare er midlertidig, dette til tross for at hun allerede har bodd der i omtrent to år. Hun bor i et 2 x 3 meter stort lagerrom i en lagerhall, uten vindu eller kjøkken. Det er toalett og en liten vask utenfor rommet lengre ned i gangen. Inne i rommet står det plassert en seng, som egentlig er en massasjebenk, og de få gjenstandene hun eier. Hun bøyer seg ned og tar frem en eske hun har under benken sin. Hun viser meg stolt den nye riskokeren som ligger oppi. *"Den er til når jeg får mitt eget sted, sier hun, er den ikke fin"*? Hun går bort til en liten eske som står på den andre siden av rommet, hun stikker hånden ned og drar opp en genser. *"Er den ikke fin"*? *"Jeg skal gi den i gave til Carlito, han blir snart 13 år"*. Hun kjenner med den høyre hånden mellom posene som står i det ene hjørnet, og finner til slutt en pen papirpose å legge genseren i. Selv om Andrea ikke har så mange gjenstander, vet hun i likhet med Alejandro hvor alle dem hun har befinner seg. Hun har et eget system over hvor hun har tingene sine, forteller hun meg. Andrea har ikke noen kommode eller skap, så alt er plassert i poser under massasjebenken/sengen og langs den ene veggen. Siden hun bor så trangt, er det ingen mulighet for å bruke blindestokken inne, men det er noe hun ikke gjør på Unionen heller. Hun bruker blindestokken bare når hun går ute ifølge henne selv. Hun pleier imidlertid å bruke hendene til å føle seg frem. Hun beveger seg med den ene hånden plassert inni den andre, og begge strukket litt ut foran seg. Hun kan slik kjenne hvis hun går på noe, *"dessuten går jeg ikke så fort"*, sier hun og smiler.

Rafael bor alene i et toetasjes hus som tilhører familien. Rommet han bruker mest er kanskje 15 kvadratmeter stort. Det står en seng, en TV og et stort stereoanlegg langs

den ene veggen. Langs den andre er det plassert en brun kommode i tre hvor det ligger flere cd-er. Han tar den ene, kjenner på den og spør meg hva som står på den. Det står også et høyt garderobeskap der, i samme materiale og farge, og på toppen er det plassert ulike esker i ulike størrelser. Ved siden av garderobeskapet er det en høy, smal kommode hvor det står noen pynteting og en halvfull Cola-flaske. På veggene henger det noen bilder av katter, et kors og et bilde av Jesus er plassert over sengen. Det henger også noen suvenirer i tre fra Ecuador på veggen. Han går bort til kommoden og tar frem en suvenir i plastikk han har kjøpt på Machu Picchu, det er en miniutgave som man kan kjenne på.

Rafael liker å se tv og film, og vi sitter ofte og ser eller hører på tv. – ”*Når jeg har fri pleier jeg å ligge her og bare se¹⁷ film*”. Å se for Rafael betyr i denne sammenhengen å høre. Han bruker fjernkontroll og kjenner på alle knappene, og han kjenner med hendene på tastene. Rafael skal lage kaffe til oss, og vi går ut på kjøkkenet som ligger vegg i vegg med rommet hans. Han åpner kjøleskapet, tar ut melken og rister forsiktig på den. Han heller varmt vann i koppene, og har plassert fingeren på innsiden av koppen. Han kjenner når vannet helles oppi. Han heller en liten slump med melk oppi, og tar to skritt tilbake mot kjøleskapet og strekker hånden rett ut. Han treffer håndtaket og setter melken på plass.

Både Alejandro, Andrea og Rafael hadde god oversikt over hvor ulike ting befant seg, alt så ut til å ha sin faste plass. Innredningen i hjemmene var på mange måter nesten identisk med hjemmene til mange seende. Det kunne være pynteting på veggene, og gardiner, duker, etc. De tre informantene kjente hver eneste gjenstand og hvordan de så ut. Noen av disse gjenstandene opplevdes som mer verdifulle enn andre, og disse ble plassert på det som kunne forstås som trygge steder. Dette hadde nok sammenheng med at man kunne være redd for at gjenstanden skulle gå i stykker. På den andre siden opplevde jeg at det ikke var så viktig at disse stedene skulle være synlige, slik det ofte er i hjem med seende. Dette gjorde meg oppmerksom på at den romlige plasseringen

¹⁷ Blinde tok i bruk i likhet med seende i bruk begreper som referer til ”å se”. ”*Jeg ser den ikke*” eller ”*jeg har ikke sett deg på lenge*”.

av ulike gjenstander ikke nødvendigvis trengte å gjøres i forhold til et bestemt mønster for å bli sett, eventuelt ikke sett, - slik som seende ofte gjør ved å føle velbehag ved å se på den fine, nye lampen de har kjøpt, eller at noen kommenterer hvor fint noe er hvis de kommer på besøk. Hos de blinde ble ofte gjenstander plassert med tanke på tilgjengelighet, og kunne like gjerne tas frem og bli vist frem. Jeg ble under mine besøk vist ulike gjenstander, disse kunne ha ulik betydning eller verdi for den enkelte, f. eks. bruksverdi, estetisk verdi og en symbolsk verdi. Det var ting de var spesielt stolte av eller likte de gjerne ville vise frem. De lå plassert inni kommoden, inni en skuff eller i en pappeske. De kunne med enkelthet tas frem, vises frem og beundres. Eksempler på dette var vin, suvenirer, bilder, bøker, eller som hjemme hos Andrea, en riskoker, som var en av de få gjenstandene hun eide.

Unionen og Cercil

På Unionen var innredningen annerledes. Der var alle flater, både gulv og vegger, uten verken gulvtepper, malerier, bilder, pyntegjenstander eller lignende. Dette kan henge sammen med antallet mennesker som ferdes på Unionen i forhold til i de private hjem, hvor relativt få mennesker ferdes. Gjenstander kunne lett bli borte, flyttes på eller være i veien.

De fleste blinde som bruker Unionen bruker ikke blindestokken inne, slik de heller ikke gjør hjemme hos seg selv. Kroppsspråket forteller at de fleste kjenner lokalene godt. Dette uttrykkes blant annet ved at farten senkes i det man nærmer seg veggen og døren på den andre siden av patioen, noe som kun er mulig for en blind å vite gjennom erfaring. Noen blinde bruker ulike teknikker for å gardere seg mot sammenstøt med andre blinde. Én klapper med jevne mellomrom i hendene mens han går, en annen går med hendene litt utstrakt foran seg mens han går. Noen plystrer eller bruke andre lyder for å signalisere at de er i bevegelse. Noen gjør ingen av delene, og det hender at man dultet borti hverandre, noe som blir unnskyldt før man går videre. Man kan til stadighet høre ”god dag” eller ”god kveld”, som er en måte folk signaliserer at man er til stede. Noen ganger blir et slikt ”god dag” gjengjeldt med at en sier navnet til

vedkommende, og en samtale har begynt. En annen måte blinde tar kontakt på, er å rope navnet på vedkommende man vil snakke med og hvis vedkommende ikke svarer, er man ikke til stede. De blinde bruker også hørselen for å gjenkjenne stemmer for å finne ut hvem som er til stede, og kan på den måten ta kontakt eller få oversikt over situasjoner. Rafael kommer gående ute på patioen, det går noen sekunder før han sier: ”*Mauricio*”. Ingen svarer. ”*Mauricio*”. Han står midtveis på patioen, han snur seg og går tilbake mot inngangen han kom fra, han strekker armen ut foran seg til han kjenner dørkarmen. På det store bordet ligger en eldre mann og to unge kvinner med hodet på bordet, de hviler seg. Milagros kommer ut fra inngangen Rafael gikk ut gjennom, hun går med begge hendene halvveis strukket ut foran seg, hun klapper innimellom til hun kommer til den lille gangen som fører ut til restauranten.

Unionen hadde på mange måter en slags hjemlig funksjon, slik det private hjem ofte har. Det var mennesker man kjente godt som holdt til der. De som laget maten var de samme hver dag. Rafael og Milagros har satt seg i restauranten, han spør Wilson om hva som er menyen, han svarer hvilken suppe og de ulike hovedrettene som blir servert denne dagen. Rafael sier hvilken rett han vil ha. Når maten kommer, kjenner han etter med gaffelen. Det ligger en oliven oppå kyllinggryten, og risen ligger til høyre. Han spiser olivenen og tar ut steinen med gaffelen og legger den til side. Jeg spør hvordan han visste at det var en oliven der, han svarer at ” *denne retten kommer alltid med oliven*”. Han spiser maten og samler den innimellom fra kantene, han kjenner med fingrene på kanten av tallerkenen, så tar han en ny skje. Han søler ikke, og han spiser i et vanlig, rolig tempo, slik han også gjør hjemme.

Romlige utfordringer

Selv om de private rom i stor grad er preget av en opplevelse av kontroll, kan disse rom også være uforutsigbare for den blinde. Objekter og gjenstander kan bli flyttet på eller man kan glemme hvor man la fra seg noe. Det kan plutselig komme noen gående mot deg, eller man kan dulte bort i en person eller objekt man ikke ser. En dag jeg er hjemme hos Alejandro, skal han vise meg noe materiale han har om massasje. Han går

bort til bokhyllen og kjenner etter på nederste hylle, men han finner det ikke. Han legger skylden på hushjelpen og sier: *"Hun må ha flyttet det, hun vet at hun ikke må flytte noe uten å si ifra"*, sier han og virker sur. Han slutter å lete, og sier: *"Jeg skal spørre henne [hushjelpen] når hun kommer tilbake"*. Dette var materiale det ikke var nødvendig å finne, det kunne imidlertid bli ganske frustrerende hvis det var noe som måtte finnes eller problemer som måtte løses. Et eksempel er en dag han skal ha en massasjekunde hjemme hos seg. Alejandro er sent ute og blir glad for at pasienten ikke står og venter på trappen. Når vi kommer opp i leiligheten, fjerner han sengetøy og noen klær som ligger på massasjebenken som står i stuen. Han tar tre skritt til venstre og strekker armen ned for å kjenne at sofaen er der før han legger sengetøyet og klærne ned på den. Han går tre skritt tilbake litt raskt og dunker borti massasjebenken. Han heiser opp selve benken og hodestøtten og viser den frem til meg. Han bruker hendene sine til å kjenne på den og til å utføre funksjonene. Han får ikke til å flytte ned hodestøtten slik at benken blir flat. Han tar hånden og kjenner på de ulike stedene hvor feilen kan være. Jeg merker han blir stresset, noe som blir bekreftet ved at det kommer noen stygge gloser. Etter noen minutter med frustrasjon går han mer strategisk til verks. Han starter på den ene siden og føler seg frem til han er på den andre siden. Etter ca. fire minutter oppdager han feilen. *"Man må ha tålmodighet"* sier han. Dette er den mest vanlige teknikken for å lete: Å gå strategisk til verks ved å starte på en side, eller et sted og føle seg frem.

Et annet eksempel er Rosario som en ettermiddag går bortover patioen. Det står vanligvis noen benker plassert langs den ene veggen, men denne dagen er benkene flyttet mot den andre langveggen. Hun føler seg frem med hånden og med krummet rygg. Hun går ca. to meter før hun oppdager at det ikke er noen benk der. Hun krysser patioen, bruker ikke stokken, men beveger seg med hendene litt ut til siden og ned i benkhøyde til hun har gått ca. ti meter over på andre siden. Hun treffer veggen med armen og føler seg frem langs veggen til hun finner benken og en ledig plass.

Rafael som inntil nylig fortsatt hadde hatt litt syn, har i stor grad klart seg selv. Dette gjør han fremdeles, ifølge ham selv.

”Jeg vasker til og med klærne mine, i hvert fall før, nå har vi vaskemaskin, men det er fortsatt klær som vaskes for hånd, det er vanskelig fordi man ikke kan se om de er rene, flekker og lignende”.

Han sier at han noen ganger må spørre noen som ser. Noen objekter kjenner han også av erfaring, *”denne er hvit”*, sier han og tar tak i skjorten han har under den burgunderrøde vesten han har på seg denne morgenen. *”Jeg vet at siden den er hvit kan jeg ikke bruke den mer enn en dag. Da er den skitten.”*

Rafael sier at han gjør alle typer husarbeid, *”oppvasken er lettere enn å vaske klær. Jeg bruker hendene til å kjenne om det er matrester eller fett igjen på tallerkenen. Men jeg kan ikke vite om det er en flekk på skjorten min”*. Det er likevel ofte han sier at moren eller søsteren, som bor i sine respektive hus om lag femten minutters busstur unna flere ganger har vært innom ham og vasket klær, hus, strøket klær eller laget mat. Rafael kunne for eksempel si: *”I går spiste jeg cebiche¹⁸ som min mor lagde”*, eller *”på torsdag skal min mor komme”*.

De fleste utfordringer som mine blinde informanter støtte på i hverdagen, som eksemplene over, kunne være frustrerende i det de oppsto, men opplevdes som regel likevel som håndterbare. Andrea, som bor helt alene og ikke har så mange gjenstander hjemme hos seg selv mener at det ikke er så mange hverdagslige problemer. Hun påpekte likevel hvor viktig det er å ha oversikt over hvor i rommet gjenstander og objekter er plassert. *”Det var vanskeligere før, særlig da barna var små.”*, forteller hun meg.

”En mor som kan se, kan si til barnet sitt ”spis opp alt”, når barnet sier at det er ferdig, mens jeg må finne en skje, så kjenne etter på tallerkenen og si, spis litt av kyllingen og potetene også”.

Andrea måtte i mangel på syn være mer kreativ enn seende mødre. Blant annet festet hun bjeller på bena til barna for å høre hvor de var og hva de gjorde. For å helle melk

¹⁸ Tradisjonell peruviansk fiskerett.

over i tåteflaskene måtte hun bruke en trakt til å helle melken oppi, hun kjente på tyngden av flaskene hvor mye melk som var oppi.

Gjenstander hadde sin faste plass, og de blinde hadde lært seg hvor de ulike tingene var plassert. Dette gjaldt både hjemme hos dem selv og ved Unionen, som for eksempel bordplassering i spisesalen eller plassering av benker på patioen. Det å ikke ha oversikt over hvor gjenstander i rommet er, kan få store og til og med fatale konsekvenser. Det var én historie som Andrea fortalte meg flere ganger og som fortsatt preget henne. Det var da barnet hennes skrek og skrek, det fikk feber og hadde vondt i magen, og hun visste ikke hva det var. Andrea tok henne med til legen, som spurte henne hva som hadde skjedd. Andrea visste ikke. Etter en grundig sjekk fortalte legen henne at barnet hadde spist medisinpiller. Barnet hadde halvert vekten sin på to dager ifølge Andrea, og hun holdt på å dø. Andrea hadde glemt at hun hadde disse pillene.

Blinde som har råd til det, som for eksempel Alejandro, betaler gjerne en hushjelp og/eller barnepasser for å bo hos seg for å hjelpe til med praktiske ting. Dette forekom ikke så ofte, da de fleste blinde ikke hadde så god råd eller godt betalte jobber. Dette er imidlertid vanlig praksis blant mennesker i både øvre middelklasse og overklassen. Hushjelp eller barnepassere i hjem hvor det bor blinde, hadde oppgaver som var relatert til manglende synsevne. Dette kan dreie seg om å finne frem klær, fortelle om farger, slå opp i telefonkatalogen, finne noe man leter etter, følge den blinde til bestemte steder og lignende.

Oppsummering; private rom

Det eksisterte i stor grad en opplevelse av kontroll, både relasjonell og materiell, innen de private rom. Disse rom er konstituert ut fra de blindes normer, de blinde kan ha ulike og ofte individuelle teknikker for å kommunisere, orientere seg eller bevege seg innenfor dem, noe som skaper romlig trygghet. Opplevelse av kontroll kan bli utfordret for eksempel ved at gjenstander ble flyttet på, dette ble likevel i stor grad opplevd som håndterlig.

Offentlige rom

"Det er så mye informasjon som vi blinde ikke får".

Rafael

Mens det private rom ble definert ut fra begrepet trygghet ble det offentlige rom i stor grad kjennetegnet av potensielle farer. Det offentlige rom ble regelmessig tatt i bruk, men oftest som et middel for å komme seg til og fra det private rom, eller for konkrete ærender.

Beskrivelse av og bevegelse i offentlige rom

I Lima, som er en tett befolket by, er gatene fylt med mennesker fra tidlig morgen til sent på kveld. Noen folk går og prater, mens andre går meget raskt på vei til og fra steder. Noen småløper, mens andre går i sakte tempo, det kommer mennesker fra alle retninger. Det er fullt av butikker som selger alt fra, telefoner, og klær, til sykkeldeler. På hvert hjørne er det minst én kafé eller restaurant, både dyre og rimelige alternativer, hvor peruanere ofte inntar lunsjen og/eller middagen sin. På selve gaten er det små mobile boder hvor det blant annet selges fersk frukt, mat og sigaretter. Langs fortauene sitter det også selgere med små kasser eller traller, mens andre kun legger ut et teppe og sprer varene sine utover gaten. Jo nærmere sentrum av Lima man kommer, eller sentrum i de ulike distriktene, jo flere mennesker og selgere er det. Men Limas store befolkning på et relativt lite areal gjør at det er et potensielt marked for salg av ulike varer nesten hvor som helst i byen.

Hele Lima er i større eller mindre grad preget av trafikkstøy og forurensning. Eksosen ligger som en mørk sky over byen. Man kan på dagtid høre lyder frabiler og busser som tuter, gasser og bremser. Det er en konstant strøm av biler, små gule taxier, minibusser og større busser som skifter felt hele tiden. Alle ser ut til å mene at de skal

kjøre først, noe som symboliseres med tuting noe som ser ut til å være regelen og ikke unntaket. Med få unntak finnes det ikke bussholdeplasser i Lima, og i prinsippet kan man vinke bussen til seg hvor som helst langs veien. Det kan være en farefull opplevelse, da minibussene kjører i høy fart og bråstopper innimellom for å plukke opp passasjerer. Selv om det i Lima finnes fotgjengerfelt med hvite striper, er de lite anvendelige da bilene likevel ikke stopper. Om man er gått ut i veien for å krysse gaten og det kommer en bil, bremses den ikke, men fortsetter å kjøre og tuter samtidig. Den enorme mengden med biler gjør det vanskelig å ”vente til det er trygt” å gå over. Det man gjør er å småløpe over når det er få biler, eller bilene er på en slik avstand at man kan ha mulighet til å komme seg over. Å bevege seg i et slikt miljø representerer en påkjenning og utfordring for en seende, og enda mer komplisert er det hvis man er blind. Bruken av den hvite blindestokken er det verktøyet som skaper den fysiske forbindelsen mellom kroppen og rommet. Den føres ofte foran en og har en diameter på om lag en meter fra brukerens fot til det som måtte være rundt vedkommende. Også hørselen er meget sentral i opplevelsen av og orientering i rom. Mine informanter påpekte til stadighet viktigheten av å høre, å høre om det var mennesker rundt en som en kunne spørre om hjelp, eller hvor nær lyden av bilene var, for slik å kunne vite om man var i nærheten av et veikryss. Mange informanter påpekte at det kunne være enklere å bevege seg rundt i gater eller nabolag om man hadde vært der før. Man hadde gått der tidligere og visste hvor langt det var fra enden av den ene gaten til den andre, eller om en bestemt gate var mye eller lite trafikkert.

Det kreves stor konsentrasjon av en blind å bevege seg rundt i gatene i Lima. Man må kjenne med stokken, høre på det rundt seg, og samtidig navigere. Det å telle er et viktig element i måten å navigere på. Det telles antall skritt for en bestemt gate, antallet gater man må krysse for å komme til riktig adresse, og hvor mange skritt det er bort til veggen. Også konkrete markører er viktige. Spesielle objekt man kan føle med stokken eller høre for å skille fra noe annet. Det kan være et bestemt metallgjerde, lukt fra et bakeri, overgang mellom ulike underlag, som hullete asfalt til ny asfalt, etc. Andrea beskrev for meg hvordan hun navigerte på denne måten:

”Denne murveggen går fra Gate Granada til Avenida Roco Coronel, deretter kommer det et kryss. Lengre ned i gaten, rett før neste kryss, er det en liten kiosk med et metallgjerde. Der tar man til venstre, her høres bilene nærmere, da er vi nærme krysset”.

Mennesker som ser, kan godt gå rundt i byen, vandre, ”se” på ting og egentlig ikke ha noe bestemt formål eller sted man skal til. Dette gjør at bruken av det offentlige rommet for en seende og en ikke-seende på et vesentlig punkt skiller seg; de blinde skal som regel et sted. Jeg møtte aldri noen blinde i løpet av mitt feltarbeid som skulle ”ut en tur”. De skulle til og fra steder.

Andrea, som hadde vanskeligheter med å spørre folk om hjelp samtidig som hun gikk i et meget sakte tempo, tok alltid minibussen til og fra hjemmet. Dette på tross av at hun kunne gå strekningen på en halv time og hun egentlig ikke hadde råd til bussbillet. Hun sa selv at det var fordi det ikke var mulig å gå dit. Andrea bor i sentrum av Lima, noe som betyr at hun må krysse og gå langs flere meget trafikkerte gater og mange boder og selgere. Alt i alt er det en strekning som var krevende, og Andrea løser dette ved å unngå å måtte gå der. En som ikke hadde mulighet til det var Rosario. Så å si daglig gikk hun 2,5 km tur-retur Unionen og et bestemt sted i sentrum av Lima for å kjøpe seg et billig måltid¹⁹.

”Hun går bortover med litt krummet rygg og hodet bøyd litt ned. Gateselgeren hjelper Rosario rundt sin egen kiosk, når hun nærmer seg, slik at hun ikke går rett på den. Selv om hun duler borti noen og noen duler i henne, fortsetter hun videre. Hun går i samme takt. Hun kommer til en gate hvor det står to biler parkert slik at det bare er plass til at en person kan krysse om gangen. To personer kommer fra motsatt side, men Rosario fortsetter, hun går ned i gaten og krysser, og de to som kommer må ta et skritt tilbake og gi henne plass, hun duler borti den ene bilen, men fortsetter uten å stoppe, eller nøle i kroppsspråket. Dette ser ut til å være en relativt trafikkert enveisgate, det er ingen biler nå. Rosario har stokken ned mot bakken, men rett ut foran seg. Hun krysser, spør ingen om hjelp, når hun er halvveis i gaten tar en dame som kommer i samme retning tak i armen hennes og fører henne over, de veksler

¹⁹ I dette området koster en meny 2-3 soles (4-6 kr.) som er rimeligere enn menyen på Unionen som koster 5 soles (10 kr.)

*ingen ord. Rosario virker litt "aggressiv" eller meget bestemt i måten å gå på:
"Jeg går rett på, samme hva jeg støter på".*

Feltnotater juli 2007

Som ovennevnte empiriske eksempler viser er selve kroppsbevegelsene ofte svært ulike fra den ene informanten til den andre, hvor hver enkelt møter omgivelsene på sin måte.

Romlige utfordringer

For et menneske som ikke kan se, skaper blant annet trafikkbildet i Lima spesielle utfordringer, dette siden blinde i stor grad er avhengige av hjelp for å krysse de mest trafikkerte gatene. Mine informanter påpekte at de ofte bare krysset gatene selv der hvor trafikken ikke var så voldsom. Dette observerte jeg også selv. De brukte da hørselen for å høre etter om det kom biler. Mine informanter brukte ulike teknikker for hvordan de skulle få hjelp til å krysse disse gatene. Alejandro, som var en ganske utadvendt mann, var ofte raskt ute med å spørre andre om hjelp. Det hendte jeg så Alejandro si "*unnskyld*" for å spørre om hjelp uten at det sto noen der. Rafael var ofte litt mer avventende og kunne godt gå en meter eller to mot den ene eller andre siden for å høre bedre om det sto noen ved siden av seg som han kunne spørre. Både Rafael og Alejandro brukte å spørre høflig "*Vær så snill å hjelpe meg å krysse gaten*" (porvafor ayudarme cruzar el pista)". Det hendte også at blinde informanter ikke trengte å be om hjelp. Det var ikke sjelden jeg observerte hvordan seende uoppfordret spurte blinde om de skulle krysse sammen med dem. I andre tilfeller, og heller ikke så sjelden skjedde det også at noen bare tok dem i armen og førte dem over, ofte kunne kryssingen være over uten at det ble vekslet noen ord!

Romslig orientering er i stor grad basert på tidligere kroppslige erfaringer. På den annen side kunne man jo ikke være sikker på at omgivelsene er som det pleier, noen kan ha revet en vegg eller gravd et hull i bakken, fra en dag til en annen. Selv om det ikke er blitt gjort de siste ti årene, kan man aldri være sikker på om det var skjedd

noen endringer fra dagen før. Det kunne ligge en flaske i veien, vært reparasjon av gaten, eller noen som hadde feilparkert. Den mest dramatiske historien som flere uavhengige informanter fortalte meg for å forklare denne uforutsigbarheten som de opplevde, var følgende historie som hadde skjedd for noen få år siden. To blinde gikk daglig den samme ruten til og fra jobben sin, de hadde gjort det i årevis. For å nå dit måtte de krysse en bro som gikk over en mindre trafikkert bilvei. En ettermiddag falt store deler av midtpartiet av broen sammen, da den var i dårlig forfatning. Ingen avsperring ble satt opp, da man tydelig kunne se at selve broen ikke var der. Morgenens etter gikk begge de to blinde bokstavelig talt i døden.

De fleste av mine informanter hadde også opplevd mange farefulle situasjoner. Alejandro fortalte blant annet om da Marco tok stokken til Alejandro, - (Marco kan så vidt se skygger og ser raskere om det står noen ved siden av ham for å spørre en forbi passerende om hjelp). Midt i veien slipper hjelperen armen og sier: *”det er bare å fortsette”*. Marco ler når han forteller, men sier samtidig at han blir redd i slike situasjoner, *”man vet jo ikke når det kommer en bil”*.

Det hendte at blinde ble stående igjen alene når andre hadde krysset en gate. Det var ikke like lett for alle å spørre om hjelp, noen informanter fant det flaut å måtte spørre andre om hjelp til å krysse gaten eller finne den riktige minibussen. Jeg ble fortalt at Esmeralda ofte måtte vente opptil flere timer fordi hun ikke ville spørre noen om hjelp og ble stående og vente for å høre at den riktige minibussen kom. Ett eksempel er også når Andrea en onsdag ettermiddag skal ta minibussen hjem. Så å si alle mine informanter tok daglig minibuss, og for mange kunne det være en tidkrevende utfordring. Dette fordi identifiseringen av den ene eller andre bussen er tilrettelagt for dem som er seende. Alejandro hadde mindre problemer med å rope veldig høyt ute i gaten, noe som gjorde at han ofte fikk hjelp veldig fort og klarte å få tak i bussen sin relativt raskt, mens Andrea, som er ganske rolig og litt beskjeden, har vanskeligheter med å rope så høyt eller være så mye frempå.

Hun går bortover gaten. Stokken føres i rytmiske halvsirkler foran føttene. Hun får raskt hjelp til å krysse gaten hun skal over ved at noen tar henne i armen og fører henne over. Hun fortsetter mot bussholdeplassen og stiller seg ganske langt oppe ved holdeplassen, som er så lang som 30 meter. Klokken er 18.55. Hun står der, og det kommer flere minibusser som står på rekke og rad i de to filene. Busskonduktøren roper ut hvor minibussen kjører, og det gjelder og finne den riktige. Hun sier "San Martin" ganske høyt, som er stedet hun skal til, pengemannen svarer ikke. Folk passerer i et hurtig tempo, folk som kommer og skal ta minibussen sin, og folk som nettopp har gått av den. Folk passerer henne bare, de ser ikke på henne, bare passerer. Av alle menneskene som passerte henne i løpet av de 15 minuttene som hun sto og ventet var det ingen som spurte om hun trengte hjelp eller snakket til henne i det hele tatt. Folk passerer henne og andre uten å smile eller se på hverandre, hun står der og folk passerer. Det er som om hun ikke eksisterer. Hun står der i noen få minutter før hun går noen få meter lengre ned langs holdeplassen, hun står ganske tett opptil noen andre mennesker. Minuttene går og det skjer ikke noe, hun beveger seg noen meter oppover og nedover med jevne mellomrom, og når en minibuss eller mikro står i nærheten, spør hun eller sier høyt hvor hun skal, men hun roper ikke høyt nok. Hun har stått i ca. 15 minutter. Plutselig går hun i kjempestor fart sammen med en dame som har hørt henne si San Martin. Damen holder armen hennes og gjentar San Martin. Andrea bekrefter at det er riktig, og de nærmest småløper nedover holdeplassen hvor minibussen står stille siden det er rødt lys, hun går inn i den bakerste.

Handlinger og bevegelse i rom er ofte situasjonsbetinget. Når jeg spør Andrea om hvilke utfordringer blinde står over i Lima svarer hun: "det er folk som hjelper deg, mens det er andre som ikke gjør det". Hun fortalte at hun ikke likte å spørre folk om hjelp." En gang spurte jeg om hjelp, og vedkommende sa: det er bare å gå". Hun pleide heller å stille seg nær andre i krysset for slik å følge etter vedkommende over gaten uten å måtte spørre om hjelp.

Oppsummering; offentlige rom

Det offentlige rom utgjør spesielle utfordringer for den blinde, særlig knyttet til uforutsigbarhet. Det offentlige landskap er på et vis i konstant endring. Nye mennesker dukker opp, nye biler - og minibusser eller objekter plasseres rett på fortauet. I tillegg kan det være materielle endringer (som den ødelagte broen), veiarbeid og lignende. Selv om blinde kan lære seg bestemte ruter til og fra jobb, hjemmet eller butikken, vil

det som regel dukke opp nye elementer. Disse elementene medførte at de teknikkene blinde tok i bruk i de private rom for å få kontakt med andre, og for å bevege seg i rom, var lite anvendelige i det offentlige rom, da disse rom var preget av seendes normer for kommunikasjon. Det er stor variasjon på hvordan blinde mennesker beveger seg og forholder seg i det offentlige rom, altså i forhold til andre mennesker og omgivelsene. Samtidig er det vist hvordan bevegelse i det offentlige rom ofte er knyttet til frykt.

Hverdagslige paradoks mellom tillit og misstillit

Historier om hendelser knyttet til frykt, var noe som kom opp daglig. Det kunne være selvopplevd, noe man hadde vært vitne til eller noe man hadde hørt fra andre. Dette kunne være forhold som når man skulle dra fra et sted, hvor man ikke skulle dra, hvor man skulle putte pengene sine, om man skulle ha capsen eller brillene på eller ei, hvor i minibussen det var tryggest å sitte, hvilke gater man burde unngå og veikryss man måtte holde seg unna. Det var tydelig at dette ikke var konsekvente vurderinger. Hva som ble vurdert som farlig var dermed i stor grad kontekstavhengig, men også avhengig av hvem som snakket. For eksempel kunne flere mene at det var meget farlig å gå rundt på *Pulvez azul* (et kjøpesenter i sentrum av Lima), mens andre mente det slettes ikke var det, mens noen mente det var trygt så lenge de var der på dagtid. Alle mine informanter hadde sine historier, og de kunne være ganske direkte i koblingen mellom informantenes egne erfaringer og handlingsmønstre. Marco fortalte meg følgende:

”Du vet jeg bor i et veldig farlig område, La Victoria.²⁰ Når jeg kommer hjem om kvelden kan jeg ikke komme for sent, da er det livsfarlig. Minibussen må stoppe på et bestemt hjørne, derfra er det bare rett frem en gate, så til høyre, så er jeg hjemme. Det er farlig om dagen også. For bare litt siden (2 uker tidligere) gikk jeg sammen med Sergio fra jobben. Plutselig kom det to menn

²⁰ Et område i sentrum av Lima som er kjent for meget høy grad av kriminalitet.

*som robbet en dame, de bare dro øredobbene av henne, slik at de [ørene] revnet, hun blødde mye. Mitt på dagen, folk gikk bare rett forbi, folk blander seg ikke”.*²¹

Jeg spør ham hvordan han vet det var slik, når han ikke kan se: ”Jeg var jo der, han jeg gikk med fortalte meg hva som skjedde, men jeg hørte henne rope”. Dette utdraget er fra en samtale jeg hadde sammen med Marco helt i starten av feltarbeidet. Den oppsummerer hans opplevelse av rom med vekt på viktigheten av kontrastene mellom hjemme og ute. Holdninger blant mennesker rundt ham, hans egen erfaring knyttet til frykt, og tilliten til at minibussen stopper der han ønsker.

Frykt er sosialt konstruert, det er en kulturelt delt erfaring, samtidig som det er en følelse som er individuelt erfart (Caldeira 2000, Douglas & Wildavsky 1982, Rotker 2002). Frykt er en kroppslig følelse av å ikke ha kontroll over sitt liv, situasjon eller setting. For mine informanter var frykt på den ene siden knyttet til den kulturelt delte frykt for eksempel frykt for kriminalitet. Samtidig var frykt også knyttet til spesifikke forhold i kraft av det å være blind. Omtrent alle mine informanter fortalte meg jevnlig historier om blinde mennesker som hadde opplevd ulykker, nestenulykker eller hadde opplevd det selv, som for eksempel Esmeralda. ”Det var her”, sier hun i Avenida Colón, ikke langt fra plaza Bolognesi,

”Jeg krysset gaten og ble holdt i armen av en hjelper, og vi krysset, plutselig sier hun ”dios mio” og jeg blir truffet, det kjentes ut som om den bare dyttet litt bort i meg, men det var vist veldig hardt, jeg prøvde å reise meg, men fikk det ikke til, og blodet rant fra benet”.

Esmeralda sier også at hun som hjalp henne over gaten i utgangspunktet, bare forsvant når ulykken var et faktum. Hun ble vel redd, mener Esmeralda. Eksempelet tydeliggjør hvor reell og farlig trafikken er. Den oppleves som en daglig trussel, og den var et aspekt ved hverdagslivet som man måtte forholde seg til stort sett daglig.

²¹ Dette fikk jeg selv oppleve en dag da jeg var ute og gikk i område hvor jeg bodde. Det lå en bevisstløs dame i midten av gaten i en posisjon som tilsa at hun hadde falt om. Folk gikk rett forbi

Frykten var knyttet til tilstanden som blind, men også til generell kulturelt delt frykt. En dag jeg sitter i kantinen sammen med to informanter, spør jeg om hvorfor det ikke er noen som alltid hjelper de blinde til for eksempel å krysse gaten. ”*Folk er ikke sikker på om man faktisk er blind. Det kan hende det er en som skal robbe deg*”. Fryktens konsekvens, skaper blant annet en stor gjensidig mistillit i relasjoner innen det offentlige rom. Under feltarbeidet var frykt noe jeg jevnlig fikk høre som forklaring på mistillit i det offentlige rom. Det var også noe jeg selv fikk erfare. En dag da jeg skulle hjelpe to unge informanter over veien, ble jeg stoppet av en forbipasserende. Vedkommende sa at jeg burde passe meg, ”*for det hadde skjedd flere ganger at folk lot som om de var blinde når de egentlig kunne se seende for slik å kunne robbe deg*”! Caldeira (2000) påpeker at kriminelle også tar i bruk nye og ”oppfinnsomme” strategier i takt med strategier folk bruker for å unngå kriminalitet. For å unngå kriminalitet, vold og farlige hendelser både blant blinde og seende forekommer det stor mistenksomhet mot alle. Forestillingene ble slik produsert og reproduisert både av blinde selv og av seende. Eksempelet peker også mot stereotypier som i stor grad eksisterer. Hvor tiggere, fattige og folk fra underklassen ofte oppfattes som potensielle kriminelle (se for eksempel Gandolfo 2009, Nencel 2001) I følge Nencel kan dette knyttes til fattigdom i utgangspunktet, siden fattige har en ”grunn til å være kriminell”, siden de i utgangspunktet har få ressurser. I tråd med en slik forestilling kan det dermed like godt være hushjelpen, tiggeren på gaten eller den blinde mannen som selger sjokolade i gaten som er den kriminelle.

Flere av mine informanter sier de også har opplevd at minibussen noen ganger ikke stopper for dem, ”*de tror vi ikke skal betale*”, fikk jeg høre. Da jeg spør Rafael om hvorfor, svarer han det samme. Rafael nevner navnet på to personer han vet om som ikke pleie å betale for bussbilletten sin. Dette var noe jeg ikke observerte selv, men jeg har ingen grunn til å tro at dette ikke skulle være tilfelle, selv om det antagelig forekom veldig sjelden. I sum er de ovennevnte hendelser gode indikatorer på hvordan historier om kriminalitet og farer ikke bare gjengir hendelser og opplevelser. De er også fortellinger som både produserer og reproducerer frykten, og som dermed igjen

virker direkte og indirekte styrende for interaksjonen i rommet. med andre ord: *"The talk of crime is not only expressive but productive"* (Caldeira 2000:19).

Hvor man kan bevege seg, hvor man ikke kan bevege seg, når man skal dra hjem, hvordan, hvor man må gå av, hvor fort man skal bevege seg og lignende, formidles ofte med en historie om kriminalitet, som legitimerer frykten, og den fremste strategi for så vel blinde som seende, er å være på vakt og være mistenksom mot enhver potensielle kriminell eller fare. Calderia (2000) påpeker hvordan interaksjonen i det offentlige rom er blitt påvirket av dette aspektet: (...) *"the fear of crime is contributing to changes all types of public interactions"*.

For blinde ble denne mistilliten bestemmende for interaksjonen i det offentlige rom. Det var ikke noen selvfølgelighet at noen nødvendigvis ville hjelpe deg: *"Noen ganger hjelper folk deg, andre ganger ikke"*, fortalte Alejandro meg. Det var ikke en forventet norm som gjorde andre forpliktet til å hjelpe, og dermed også noe mine informanter fant *"naturlig"*, det var rett og slett slik at noen hjelper en og andre ikke. Oppfatninger og erfaringer knyttet til kriminalitet gjorde en slik praksis legitim, og ble forklaringen på den mistillit som ble erfart og opplevd på daglig basis. Mistillit var et element ved den sosiale samhandlingen i det offentlige rom, som ifølge mine eldste informanter var et relativt nytt fenomen. Hvordan det var annerledes før, ble blant annet uttrykt av Lorena. Hun hadde bodd i Lima de siste 40 årene og vært blind i 50 år. *"Du vet når jeg var ung, gikk jeg med armbånd, smykker og vesken i hånden, jeg brukte gull [med vekt på ordet gull] ... Slik er det ikke nå lenger. Nei, det var annerledes før. Tryggere. Det var heller ikke mange biler, det var tryggere før"*.

For blinde medførte denne mistilliten et paradoks. Siden de på mange måter og i mange situasjoner var avhengig av hjelp fra andre, var det nødvendig å ha en viss grad av tillit til andre. Å måtte være avhengig av hjelp fra andre i utforutsigbare omgivelser, rommet derfor en viss risiko. Gabriella forteller dette med følgende eksempel om hvordan hun forholder seg til hjelp i gaten: *"Jeg holder alltid vedkommende i armen, skjer det noe, så bare slipper de deg. Men hvis jeg holder og du løper, så løper jeg*

etter”. Å få hjelp fra andre, fremmede, er en risiko nettopp fordi man mangler kontroll. Det hendte ofte at blinde på Unionen spurte meg eller andre som fortsatt hadde litt syn, som for eksempel Marco, om å bli med for å utføre ulike ærender. Dette kunne være til en butikk, apotek eller for å ta minibussen. De blinde selv mente at en av grunnene til dette var for å spare tid, ” *ting tar kortere tid når man ser*”, ble jeg fortalt. Samtidig kunne også betydningen av å spare tid forstås som å slippe å spørre noen, det er lettere å spørre noen man kjenner eller har tillit til. Nødvendigheten av tillit til andre i det offentlige rom var direkte knyttet til tilstanden som blind. Tillitsaspektet sto imidlertid i stor kontrast til de opplevelser, forestillinger og erfaringer knyttet til frykt og mistillit som eksisterte. Redsel for trafikken, for fysiske barrierer man ikke kan se, frykt for at ingen hjelper deg eller bare slipper deg i midten av gaten. Dette var en dagligdags frykt, og kan betraktes som kontinuerlig tilstedeværende ved bevegelse og handling i det offentlige rommet. De daglige utfordringene mine informanter sto overfor i de offentlige rom har jeg kalt daglige paradoks, paradoks mellom tillit og mistillit.

Rehabilitering, å lære å mestre romlige paradoks

Å mestre rom, en læringsprosess

Ved at jeg gjorde feltarbeid på et rehabiliteringssenter kunne jeg observere konkrete case om hvordan kunnskap om rom ble tilegnet. Jeg fikk dermed delta i og observere prosessen fra den første dagen, hvor man lærer å bruke blindestokken til å bli kjent med stedet innvendig til man er blitt relativt komfortabel med å bevege seg ute. Med bakgrunn i min frivillige status på Cercil ble jeg ofte satt til å hjelpe på disse turene, det vil si at jeg fulgte etter noen bestemte deltagere på 5-10 meters avstand. De teknikker som læres ved de ulike interaktive avdelingene (se kapittel 1 under Cercil) skal gjøre vedkommende i stand til å først håndtere det innvendige miljø. Derfor

foregår opplæringen i å bli kjent med Cercil. For mange er Cercil det stedet hvor det første møtet med blindestokken finner sted. Det var ikke uvanlig at blinde langt opp i voksenalder ikke hadde gått utenfor hjemmet uten hjelp av et annet familiemedlem eller en venn. Den enkleste navigeringsteknikken er ”1-2-3- dunk i veggen”, det vil si at man gjør en bue frem og tilbake med stokken tre ganger før man setter den helt inntil veggen, før man gjentar bevegelsene. På den måten holder man seg til et referansepunkt, noe som gir trygghet. Rosalinn kom til Cercil bare noen uker etter min første dag der. Hun var så vidt passert tyve år og var ganske sjenert, hun fortalte meg at hun aldri hadde gått ut eller tatt en buss alene før. Jeg observerte henne og Edwin (læreren) gå rundt inne på Cercil, dette er den tredje dagen hennes:

Hun går i et sakte tempo, hun slår 1-2-3 i veggen. Edwin spør henne så ”hva er til venstre”? Rosalinn svarer ”avdeling for kommunikasjon”. ”Bra”, sier Edwin. De går videre, Edwin går litt bak henne, hun stopper opp og prøver å føre stokken inn døren som er til høyre, men som er noen meter frem. Stokken treffer bare veggen. Hvor skal du, sier Edwin? Rosalinn svarer ikke, hun stopper opp og snur seg, kroppsspråket viser tydelig at hun er desorientert. Vet du hvor du er, spør Edwin? Ved spisesalen, svarer hun [nølende], er du sikker, spør Edwin? Ja [pause]... nei... jeg vet ikke. Du må være sikker sier Edwin, det er spisesalen.

Feltnotater mars 2007

En mer avansert teknikk er å føre blindestokken i en bue foran seg uten å berøre bakken, men ved å dunke stokken i bakken i hver ende av buen. Med denne teknikken kommer man seg raskere rundt. Rosalinn bruker ikke den teknikken når jeg observerer henne i slutten av feltarbeidet mitt, men hun beveger seg raskt inne og har en helt annen kroppslig fart enn hun hadde i starten.

Som vist tidligere i oppgaven var rehabilitering på Cercil en prosess som tok sikte på å skulle hjelpe den blinde til å håndtere hverdagen. Dette ble gjort innen de ulike områder og ble forstått som en interaktiv prosess.²² Det primære målet ved

²² Man var ikke ferdig rehabilitert ved Cercil før man hadde bestått undervisningen i alle de ulike avdelingene.

psykologitjenesten ved Cercil er å: *”Sikre at den blinde personen aksepterer sine begrensninger og overvinne psykologisk ubalanse som blir forårsaket av det faktum at man er blind”* (CERCIL, min oversettelse).

Rehabiliteringen kan dermed også betraktes som en form for emosjonell rehabilitering. Rafael påpekte dette eksplisitt ved å si: *”Det å lære å bruke blinde- stokken er ikke rehabilitering, rehabilitering er å akseptere [sin egen blindhet]”*. Å mestre det offentlige rom er en viktig del av det å akseptere sin tilstand og overvinne psykologisk ubalanse, som er et viktig element i utspringet til følelsene i utgangpunktet. I delkapittelet over har jeg vist hvordan det å mestre det offentlige rom er å mestre paradokset mellom tillit og mistillit altså frykt. Frykt er også knyttet til en følelse av å ikke mestre de sosiale normene i det offentlige rom. Flere på Cercil fortalte at de ikke gikk på restaurant fordi de var flau over å ikke kunne spise som andre.

Alberto, som rehabiliterte seg på Cercil for over 10 år siden, sier at han likevel ikke gikk alene ute eller brukte stokken sin før etter mer enn fire år. Han aksepterte ikke sin situasjon og var flau, ifølge ham selv, flau over å være blind og flau over å bruke stokken. Han gikk derfor, alltid i følge med noen, enten en venn eller et familiemedlem. Å lære å bevege seg alene ute gjennom praktisk erfaring, var derfor en viktig faktor for hvordan man lærer å mestre frykt.

På en av mine første utendørsturer i avdelingen for mobilitet, følger jeg og læreren Edwin et stykke etter Theresa. Hun har vært på Cercil i over tre måneder. Hun er ganske stille og sjenert og sier ikke så mye, bortsett fra når hun blir spurt om noe. Hun går over veien selv og spør ingen om hjelp. Hun går videre, og Rafael stopper henne. Han spør om hvorfor hun ikke krysset, hun svarer at det ikke var noen der. Edwin sier at *”da må du vente til det kommer noen”*. Hun fortsetter å gå. Edwin sier til meg at *”Theresa liker ikke å spørre etter hjelp, han påpeker at man må lære å spørre”*. Det er tydelig at rehabilitering ikke kun dreier seg om å ta i bruk ulike teknikker.

Viktigheten av å lære å være blind eller å akseptere seg selv som blind var en viktig del av rehabiliteringsprosessen. Utforutsigbarheten i det offentlige rom medførte at det ofte likevel ikke var tilstrekkelig å bruke de teknikkene de hadde tilegnet seg i det private rom. Å akseptere sin tilstand handlet også om å velge å kaste seg ut i verden, og prøve å ikke frykte det ukjente, ta sjansen på at ting går bra, til tross for at man ikke har samme trygghet og kjennskap til rommet og det som kan dukke opp der. Det handler om å lære å tørre å spørre etter hjelp, som i Theresas tilfelle, eller å lære å leve i eller akseptere paradoksene, mellom tillit og mistillit, trygghet og utrygghet.

Handlingsmønstre

En dag etter å ha vært på Cercil en måneds tid fulgte jeg etter Stefano, en ung gutt i midten av tjueårene, som hadde startet rehabilitering på Cercil to uker tidligere. Han skulle gå en bestemt treningsrute for annen gang, og jeg gikk ca. 20 meter bak ham. Han går ganske fort, og svinger stokken frem og tilbake foran seg. Når Stefano nærmer seg fotgjengerfeltet i gaten han må gå over er det ingen til stede som han kan spørre om hjelp til å krysse. Stefano stopper opp og venter. Sjåføren som kommer kjørende stopper også opp, og tuter. Stefano står helt stille, sjåføren tuter igjen og igjen. Siden dette ikke er normen, skaper det forvirring. Stefano som andre i Lima er vandt med den sosiale normen hvor biler vanligvis ikke stopper for kryssende fotgjenger, men hvor fotgjengere venter til bilene har passert. Stefano blir urolig av tutingen, han begynner å bevege seg og føre blindestokken ut i veien. Sjåføren tuter igjen og Stefano tar da et skritt tilbake. Sjåføren tuter igjen tre ganger etter hverandre, Stefano begynner å gå, jo lengre ut i veien han kommer, jo raskere går han. Sjåføren kjører så videre uten kanskje å være klar over at for en som ikke kan se, kan tuting signalisere hva som helst.

Ovennevnte eksempel poengterer noe viktig om kommunikasjonen som foregår mellom den blinde og seende i det offentlige rom. Selv om biler sjeldent stoppet på

denne måten, er det likevel en god illustrasjon på måter kommunikasjonen faktisk foregår på hvor kommunikasjonen i stor grad tar utgangspunkt i seendes normer. Som vist i avsnittene under det private og offentlige rom, var det ulike normer for bevegelse, handling og kommunikasjon mellom det private og offentlige rom. Ufordringer for mange av mine blinde informanter oppstår når man krysser grensene fra det private til det offentlige rom som preges av handlingsmønstre som det er vanskelig for blinde å følge.

Byrommet er for eksempel ikke tilrettelagt for blinde. Et godt eksempel på dette er hvordan biler ikke stopper for fotgjengere, uansett om de er blinde eller ikke og dermed må vike for bilene. Unntaket er når bilene må stoppe på rødt lys, ved kø eller at trafikkipolitiet stopper den ene kjøreretningen for at den kryssende trafikken skal få kjøre. Det eksisterer en sosial norm eller sosialt handlingsmønster om at gående må vike for biler. En informant forklarte normen slik: *”Om du blir påkjørt, vil sjåføren [om han stopper]komme ut, være sint og si; hvorfor så du deg ikke for”*? Ved den lokale trafikkskole forklarte de meg følgende om vikeplikt- regler for fotgjengere:

”Jo da, det står i trafikkreglene [reglos de trancito] fotgjengere har gårett. Trafikkipolitiet kan gi bøter, men de gjør det sjelden. Sosiale normer er annerledes her enn andre steder”.

Eksempelene over viser hvordan kroppslig kontroll blir utfordret av de mange normene som gjelder for seende mennesker, og i møte med spesifikke måter å kommunisere på, som for blinde i stor grad betyr å bli oversett eller forbigått. Patterson & Hughes (1999) påpeker dette på følgende måte:

...”Exclusion from and disruption to communicate is not a matter of the ability of an impaired person to communicate, but about conventions and norms of communication, which are (a priori) hostile to non- conforming forms of physicality” (ibid: 604).

I konfrontasjoner med normer man som blind ikke kan følge, eller med andre ord hvor *seende* verden er, blir man påminnet om sin egen blindhet, sin egen kroppslige tilstand. I følge Drew Leder (1990) er vi vanligvis ikke oppmerksomme på våre kropper. Vi handler og kroppen oppleves på mange måter som ikke delaktig, det er som om den forsvinner fra bevissthet og handling. Ved smerte eller sykdom derimot, blir kroppen aktivt til stede, og man har ingen mulighet til å unnslippe den. Kroppen blir det sentrale fokuset for vår oppmerksomhet, dette fenomenet kaller Leder for *Dys-Appearance*. (...)”*The painful body is often experienced as something foreign to the self... feel this emotions holding sway within me as an alien presence that I can not shake*” (ibid:84).

I møte med normer og kommunikasjonsformer som det er vanskelig å ta del i, blir blinde bevisste på sin kropp og den *dys-appears*. Leder tar i bruk *begrepet social dys apperance* (ibid:96) for å belyse prosessen som nettopp oppstår ved forstyrrelse i kommunikasjon mellom mennesker, hvor fokuset rettes mot funksjonshemningen. I møtet med normer man ikke kan følge eller vissheten om at man ikke kan kommunisere kan gi rette fokuset mot begrensninger til sin kroppslige tilstand. Lomberto forteller meg om hvordan han selv opplever relasjonen mellom blinde og seende i det offentlige rom, om sin opplevelse av å social dys-appear:

”Folk sier ikke i fra, du kan gå på fortauet, og hvis det er noe bygningsarbeid lar folk deg bare falle, de sier ikke ifra, eller hvis du står og snakker til et tre eller stolpe fordi man tror det er et menneske, sier ikke folk noen ting, de bare ser på til du går på treet. Eller når man tar minibuss, og folk som ikke er blinde sitter på plasser reservert for funksjonshemmede, reiser de seg ikke, men sier bare at jeg har også betalt for reisen min. Noen ganger føler jeg meg som ingenting. Går hjem, griner og går ikke ut.”

For å forklare formasjonen av ulike handlingsmønstre til blinde og seende, og som samtidig forklarer hvordan den enkelte informant kan handle kontekstavhengig innen og mellom rom, er det fruktbart å ta i bruk Pierre Bourdieus handlingsbegrep *habitus*. Habitus kan forklares som et sett av disposisjoner som i spesifikke situasjoner og for

spesifikke individer kan føre til spesielle typer adferd og dermed handling (Bourdieu 1977). De habituslærte disposisjoner for handling er konstituert ut fra at kropp, tanker og følelser er trent sammen og ”risset” inn i personens kropp og sinn (Bourdieu 1995). Siden habitus ikke er underlagt selvbevisst refleksjon, setter den grensen for tenkning og valg, og er dermed ikke bevissthetens, men kroppens språk (Østerud 1994: 409). Når man handler ut fra habitus, skjer det dermed ikke gjennom en mental hukommelse av bildet av handlingen, men gjennom kroppens hukommelse. For mennesker som ikke er født blinde, men blir det i løpet av livet, får dette store implikasjoner for de innlærte handlingsmønstre eller habitus. Edwards (2003) påpeker netopp dette: *“For someone who suddenly becomes disabled, the learned dispositions of the habitus may be ruptured. Practices may have to be learned, or unlearned in a conscious, thoughtful way”* (ibid: 243).

Dette kan forklare det vanskelige stadium som mange informanter fortalte om i overgangen mellom det å bli blind og det å akseptere det, for en informant tok det et år, for en annen hadde det gått 8 år, og han hadde enda ikke akseptert sin tilstand. Alejandro, etter å ha vært blind i to års tid, og stort sett hadde tilbrakt tiden inne i foreldrenes hus, skulle gå alene i sentrum av Lima Her opplevde han en voldsom fortvilelse: *”Jeg var livredd, jeg gråt. Jeg brukte to timer fra hjørnet i gaten Ariqipa til Unionen”*, en tur som nå tar ham 10 minutter. Frustrasjonen kan forstås som en kroppslig opplevelse av å ha og ikke ha, habituert kropp. Det trengs tid for å automatisere nye måter å handle på, og livet har endret seg og vil dermed kreve at man handler annerledes. Gradvis aksepterer mennesket den nye funksjonssvikten og bygger opp en ny, modifisert habituell kropp (Csordas 1994) På den ene siden er den enkelte aktørs habitus betinget av de historiske og sosiale forhold den er blitt til under, på en annen side gir den spillerom for aktørenes eget initiativ (Østerud 1994:409). Habitus kan derfor i følge Bourdieu (...)... strukturere både persepsjon *av* og handling *i* denne verden (1996:137).

Som vist i de foregående kapitteldele, var variasjonen stor når det gjaldt den enkelte informants bruk og opplevelse av både de private og de offentlige rom. Denne

distinksjonen mellom ulik handling og bevegelse kan forstås som at det eksisterte ulike handlingsmønstre på tvers av disse rom. Dette kunne for eksempel vises i ulik bruk av tempo, bruk av blindestokk, eller måter å kommunisere på. Andrea var for eksempel ofte taus når hun beveget seg i det offentlige rom. Hun kunne stå og vente lenge på at den riktige bussen skulle komme. Hun hevet ikke stemmen for å rope ut navnet på stedet hun skulle til, slik mange andre blinde ofte gjorde, for eksempel Alejandro. Inne på Unionen hadde derimot Andrea ingen problemer med å kommunisere på denne måten, hun kunne rope eller snakke høyt, hun kunne for eksempel rope; ”*Gino, i dag har jeg potetgull [til salgs]*” eller synge høyt mens Lorenzo spilte gitar.

Esmeralda hadde en særegen teknikk med å bruke stokken sin når hun gikk ute. Hun pleide å føre stokken foran seg, men ikke i buer, hun holdt den rett ut foran seg over bakken. Det var ikke alltid hun støtte blindestokken ned i selve bakken. Hun kunne også gå inntil husvegger og føre stokken langs veggen uten å berøre bakken. Når Esmeralda derimot var inne, brukte hun ikke stokken i det hele tatt.

Østerud (1994) påpeker at Bourdieus sitt handlingsbegrep habitus kan forstås som en videreutvikling av fenomenologiens livsverdensbegrep (ibid:404). Habitus utgjør dermed et ledd mellom handling og struktur. Handlingsdisposisjoner muliggjør at aktørene kan handle ulikt, og den enkelte aktør innrømmes frihet i Bourdieus teori til å velge mellom ulike strategier (ibid 410). Dette kan forklare ulikhet i handlingsmønstre innen de like rom og mellom de private og offentlige rom.

Oppsummering

Dette kapittelet har vært en generaliserende sammenligning mellom private og offentlige rom. Blinde informanter opplevde stor grad av trygghet innen egendefinerte trygge rom og stor utrygghet innen de offentlige rom. Dette skillet hevdes å være konstituert ut fra den ulike grad av kontroll man opplevde å ha.

De private rom ble opplevd som forutsigbare og informantene brukte ofte individuelle teknikker for å kommunisere, orientere seg eller bevege seg der, noe som skapte romlig trygghet. Opplevelsen av kontroll kunne bli utfordret, for eksempel ved at gjenstander ble flyttet på. Dette ble likevel i stor grad opplevd som håndterlig. De offentlige rom ble opplevd som utrygge, noe som særlig ble knyttet til den kontinuerlige uforutsigbarhet rommet representerte for den blinde.

De teknikker blinde tok i bruk i det private rom i måten å få kontakt med andre på, eller å bevege seg i rommet, var lite anvendelige i de offentlige rom, da disse rom var preget av seendes normer for kommunikasjon. Disse omgivelsene gjør at blinde mennesker opplever mangel på kontroll og ofte må ha hjelp av seende for å utføre ulike handlinger. Det offentlige rom utfordrer den blinde, særlig i form av normer som det er vanskelig for blinde å følge, og de ulike rommenes særegne karakter medfører relativt ulike handlingsmønstre mellom de private og offentlige rom. Det eksisterer stor grad av mistillit mellom mennesker innen det offentlige rom. Samtidig er blinde mennesker avhengig av andre for å handle og bevege seg innenfor disse rom. Å forholde seg til disse daglige motsetningene mellom mistillit og tillit har jeg kalt de daglige paradoks. Å mestre de offentlige rom for blinde mennesker i Lima bør således forstås innen rammene av det å mestre frykt. De ulike handlingsmønstre mellom rom og mellom individer som er beskrevet, kan således forklares ved hjelp av Bourdieus teoretiske verktøy *Habitus*.

4 Blindhet og arbeid

“No Trabajas, no comes”

Angelica

“Productivity in work life is the main sign of human value”

Sierck 1992 (I Solvang 2000:7)

For å undersøke betydningen det å være blind medfører for hverdagslivet til blinde, var fokus på arbeid et bra analytisk utgangspunkt. Temaet knyttet til arbeidslivet var også viktig og sentralt for mine informanter. Dette ble særlig tydeliggjort ved de mange samtaler og diskusjoner rundt temaet, noe som forekom omtrent daglig. Slike samtaler forekom ikke bare mellom meg og informantene, men like ofte dem imellom. Flere informanter hadde et stort behov for å fortelle meg at de trengte arbeid, mens andre fortalte hvor takknemlige de var for å ha arbeid. Andre igjen kunne fortelle om hvor mye de arbeidet eller hvor mye de hadde tjent en bestemt dag. Flere informanter snakket om arbeid som de ønsket seg eller ideer for å øke arbeidsmengden og/eller inntekten. Andre igjen påpekte til stadighet myndighetenes manglende bidrag til å sikre blinde arbeid. Det var heller ikke uvanlig med fortellinger om andre som enten hadde fått jobb, hvor mye andre jobbet, eller hvor mye de tjente, og lignende.

Samtalens form og innhold var avhengig av hvem som snakket, og hvem som snakket sammen. Mine informanter var mennesker som befant seg på ganske ulike steder i livet, både i forhold til alder, arbeidserfaring og forpliktelser, og disse forholdene knyttet an til konteksten rundt synstapet. Samtaler med min informant på 18 år, som fortsatt bodde hjemme hos sine foreldre og søsken, var i stor grad preget av fremtiden og de muligheter hun eventuelt hadde på arbeidsmarkedet på et senere tidspunkt. Alejandro, som var far til to barn, hadde økonomiske forpliktelser som gjorde at

samtalene ofte bar preg av frustrasjon fordi det ikke var nok arbeid, eller at han ikke tjente nok, og dermed usikkerhet knyttet til fremtidig arbeid og inntekt de neste ukene og månedene. Mine yngste informanter ble fortsatt forsørget av familien, det samme var tilfelle med noen av de eldste, mens noen mottok pensjon eller større eller mindre pengebidrag fra familien. For mennesker som ikke har familie som kan forsørge dem økonomisk, er ikke arbeidsløshet et reelt alternativ, så resten av informantene mine hadde arbeid i en eller annen form. Samtidig har arbeid et meget viktig meningsaspekt. Arbeid har stor verdi utover det økonomiske aspektet, det bidrar blant annet med verdighet og mening i livet til den enkelte. Jeg omtaler dette nærmere senere i kapitlet.

Antropologen James Wallace (1984) påpeker at studier av grupper ikke er komplette uten å plassere hver gruppe som blir studert i kontekst til andre grupper eller til og med til hele byen.” *Det er viktig å ta i betraktning påvirkningen fra den helhetlige urbane kontekst på hver enkelt gruppe*” (ibid:69). En analyse av blinde og arbeid gjør at det derfor er viktig å ta i betraktning de generelle sosioøkonomiske forhold som er gjeldende, som for eksempel arbeidsløshet, arbeidsvilkår og arbeidsmuligheter.

Arbeid og blinde i Lima

Ifølge Poole & Renique kan hele 90 % av befolkningen i arbeidsdyktig alder i Peru plasseres innen kategoriene arbeidsløshet eller underemployment (1992:2). Underemployment referer til dem som arbeider, men hvor arbeidet ikke er fulltidsarbeid eller gir substansiell inntekt²³ (Cubitt 1995). Statistikken over arbeidsløshet og underemployment er konstant ukorrekt, men den er høy i hele den latinamerikanske regionen (ibid). Konkurransen i arbeidsmarkedet er hard, noe som blant annet er knyttet til overurbanisering og stadig migrasjon inn til storbyen Lima (se kapittel 1 under Lima for mer om disse prosessene). Vanskeligheter med å finne arbeid, i kombinasjon med en stadig voksende befolkning, har blant annet bidratt til å gjøre den

²³ Inntekt som det ikke er mulig å kunne leve av.

uformelle sektor i Lima stor. Dette har resultert i en uoversiktlig uformell økonomi basert på uformelle institusjoner og Limas innbyggere blir i stor grad matet, huset og transportert ved hjelp av diverse uformelle institusjoner (Uzzell 1987). Grensene mellom den formelle og uformelle økonomi og mellom formelt og uformelt arbeid er ofte utydelige.

Blinde, som andre grupper funksjonshemmede mennesker, har tradisjonelt hatt vanskeligheter med å komme seg inn på arbeidsmarkedet eller å bli værende på arbeidsmarkedet etter at man har ervervet funksjonshemningen (se blant annet Jeppsson-Grassman 1987, Ingstad & Whyte 2007 & Edwards 2003). Blinde og svaksynte er sterkt overrepresentert i arbeidsledighetsstatistikken i forhold til ikke-blinde, noe som medfører at det kan være vesentlig vanskeligere å finne arbeid som blind. Ofte er arbeidssituasjonen mer prekær for funksjonshemmede enn for ikke-funksjonshemmede, noe blant annet Jeppsson-Grassman påpeker: ” *Fysisk funksjonshemning ser mer eller mindre automatisk ofte ut til å bli til arbeidshandikap*” (1987:3).

Ifølge den statistiske analysen ”*Lima Metropolitana: Perfil socio-demográfico de la población con discapacidad*” (INEI-CNADIS 2005:53), viser det seg at ca 50 % av de blinde som lever i Lima er økonomisk aktive. Det vil si at de enten har arbeid innen formell eller uformell sektor eller er aktivt arbeidssøkende ²⁴. Statistikken sier ingenting om det faktiske inntektsnivået eller mengden arbeid denne gruppen som er økonomisk aktive utfører. Den andre halvparten, som ikke er økonomisk aktive, refererer til blinde som ikke har arbeid og som heller ikke søker det aktivt. Undersøkelsen sier ikke noe om årsaken til at så mange ikke er økonomisk aktive. Det kan antas at mange blinde ikke søker arbeid aktivt, blant annet på grunn av mangel på relevant utdanning og visshet om enorm arbeidsledighet i utgangspunktet, dette var årsaker flere av mine informanter påpekte. Samtidig er det ikke alle former for økonomisk aktivitet som nødvendigvis oppfattes som arbeid eller å være økonomisk aktiv. For eksempel var gatesalg av ulike varer noe flere av mine informanter i stor

²⁴ 10 % innen kategorien økonomisk aktive betegnes som arbeidssøkende. Dette vil i praksis vil bety arbeidsløse.

grad ikke oppfattet som ”virkelig” arbeid, men heller en strategi for å overleve fra dag til dag og grunnet nettopp mangel på virkelig arbeid. Gyldigheten til eller anvendbarheten til disse statistiske tallene kan diskuteres, da det er sannsynlighet for at de er utviklet i forhold til legale prinsipper og ikke nødvendigvis empiriske fakta (Leach 1967).

I fravær av velferd

En velferdsstat er en stat der de statlige styresmaktene tar på seg ansvaret for hjelp til samfunnets medlemmer hvis de skulle komme ut for helsesvikt, sosial nød eller tap av inntekt. Garantiene stilles hovedsakelig gjennom ulike økonomiske tiltak. (Store Norske Leksikon). Det peruvianske samfunn er med utgangspunkt i disse kriterier i motsetning til Norge ikke en velferdsstat.

Ifølge Norges blindeforbund bor 90 % av verdens blinde i den tredje verden. Sykdommer som man i Vesten kan helbrede med medisiner eller kirurgiske inngrep, vil i de fleste utviklingsland være betinget av pasientens og/eller familiens økonomi. Om man ikke har sykeforsikring eller økonomiske midler, vil helsetilbudet og kvaliteten på helsetjenester være begrenset. Samtidig er det ofte slik at mennesker som i utgangspunktet er fattige utfører arbeid hvor sikkerheten er mangelfull og de generelle arbeidsforholdene kritikkverdige, noe som igjen medfører større sannsynlighet for arbeidsrelaterte ulykker, som blindhet. For eksempel fortalte en ung mann fra Cercil meg hvordan han kun ett år tidligere hadde falt ned fra huset han bygget. Han arbeidet i byggebransjen og hadde denne dagen, som andre dager, ingen form for sikkerhetsutstyr i utførelsen av arbeidet sitt, han hadde heller ikke sykeforsikring som kunne dekke medisinsk behandling²⁵.

²⁵ Han fikk innvilget økonomisk støtte til medisinsk behandling gjennom en frivillig organisasjon som kan gi slike midler i alvorlige medisinske tilfeller.

Fattigdom er på denne måten ofte en viktig faktor knyttet til mennesker som lever som blinde, og til forekomsten av blindhet i utgangspunktet. Fattigdom og høye legekostnader i utgangspunktet gjør også at mange ofte ikke oppsøker lege tidnok. En blind bruker av Unionen døde under feltarbeidet av tuberkulose, en sykdom som i utgangspunktet er helbredelig. Dette var kun to dager etter et legebesøk, hennes prekære økonomiske situasjon gjorde at hun hadde utsatt legebesøket i det lengste, noe som ikke bør antas er uvanlig når hverdagens økonomiske prioriteringer må gjøres. I Peru, hvor det ikke eksisterer statlig økonomisk ansvar, blir familien og slekten det viktigste sikkerhetsnettet for den enkelte, slik det var for flere av mine informanter, som Alejandro og Rafael. Ikke alle mennesker har familie, eller en familie som er i stand til å ta økonomisk eller annet ansvar, slik det var blant annet for Andrea og Rosario.

I tråd med Ingstad & Whyte (2007) bør det kunne tolkes slik at det nettopp er mangel på rettigheter, eller virkningsfulle rettigheter, som muliggjør sammenhengen mellom arbeidsløshet og funksjonshemning slik at de ofte følger hverandre:

“As long as special rights to employment for persons with a disability are not in place on a national basis, those persons may easily become losers on a labor market where even the most able-bodied struggle to find a placement”
(ibid:248).

For å motvirke den markante tendensen hvor blinde og andre grupper funksjonshemmede har vanskeligheter med å finne arbeid, har myndighetene i Peru foretatt flere lovendringer særlig de siste ti årene. På denne måten er hensikten å hindre videre og eksisterende ekskludering og oppmuntre til større inkludering av denne gruppen mennesker. Lovendringene er blant annet § 33 av lov nr. 28164 som sier følgende;

”den utøvende makt, desentraliserte organer, konstitusjonelt uavhengige institusjoner, statlige foretak, regionale myndigheter og kommunene er pålagt at

minimum 3 % av ansettelsene skal være funksjonshemmede personer”(min oversettelse).

Dette er en av mange nye og endrede lover som gjelder funksjonshemmede de siste årene²⁶. Problemet, ifølge blant annet Zambrano (2004), er at slike lovendringer som nevnt over kun blir gjeldende på papiret, og har bidratt til få konkrete endringer i praksis (ibid). Flere av mine informanter refererte eksplisitt til dette som manglende politisk vilje fra myndighetene side. De uttrykte en frustrasjon over mangelen på konkrete tiltak som var virkningsfulle og synlige i hverdagen. En informant påpekte dette eksplisitt en dag vi satt sammen på kafé og snakket om arbeid: *”Ja, det eksisterer lover, men hva så, de følges ikke”!* En annen informant sa ved en annen anledning: *”selv om det finnes regler og retningslinjer er det få som følger dem”*. Gullestad (1989) påpeker nettopp hvordan det kan oppstå et gap mellom hverdagslivet forstått som det enkelte menneskets erfaring av sin livsverden og en samfunnsmessig beskrivelse av strukturer og prosesser. Mange mennesker føler avmakt overfor samfunnsstrukturene (ibid: 29). Det min informant egentlig sa, var at det eksisterer en politisk diskurs på den ene siden, og en virkelighet man lever i på den andre.

Informantenes arbeidsarenaer

Etter å ha observert og deltatt i feltet en tid, viste det seg at blinde arbeidet innen ganske få arenaer eller yrker. Dette var som gateselgere (*ambulantes*), lærere, musikere, telefonoperatører og massører itillegg til dem som hadde inntekt fra ulike former for tigging. Med få unntak var de blinde jeg møtte på en eller annen måte i et slikt arbeidsforhold eller i en kombinasjon av dem. Noen få ganger møtte jeg også noen få som hadde andre yrker. De fleste av mine informanter nevnte også at de kjente noen som hadde slike yrker. Dette var: Advokater, fabrikkarbeidere/pakkere, vin/ølsmakere og politikere. Det viste seg likevel at det var veldig få som hadde dette som eneste eller faktiske inntektsbringende yrke. Jeg vil her presentere mine

²⁶ For eksempel; Lov 27050 (ministerio de educacion).

informanternes arbeidssituasjon, påpeke sentrale forskjeller og likheter i arbeidsmuligheter og arbeidsarenaer.

Gateselgere

Gateselger er en som selger varierte produkter i det offentlige rom. Som regel er det billige produkter som man kan bære med seg, for eksempel penner, små kalkulatorer, leketøy, sukkertøy, tyggegummi, mat, drikke, kaker og snacks og lignende. Varene blir solgt i gatene til forbipasserende. Selgeren kan eventuelt ha et ”fast” salgssted eller gå rundt og selge. Det kan også være aktuelt for en gateselger å selge varene sine på bussen eller til bekjente og venner. Det er også relativt vanlig å opptre i håp om at noen gir et pengebidrag for å overvære seansen. En opptreden kan være i form av synging, spilling av musikk med ulike instrumenter, sjonglering, akrobatikk og lignende. Man kan også stille seg nær veien slik at når det blir rødt lys for bilene, kan man gå frem til vinduene for å opptre eller selge diverse varer til sjåførene og passasjerene. Det kan nevnes at majoriteten av gateselgere i Lima er seende. Siden det er mange som har dette som levebrød, er konkurransen om å få solgt stor, og ofte blir det tatt i bruk stor kreativitet. For mennesker i Lima, mine informanter inkludert, var dette en måte å skape seg arbeid på, ved å forvalte de ressurser som er tilgjengelige, selv om de ofte var minimale.

Andrea levde i stor grad av å selge ulike varer som blant annet chips, tørket banan og nøtter. Disse solgte hun primært i gaten, men også på Unionen. Det var ikke uvanlig at blinde solgte til venner og bekjente på Unionen. Det ble blant annet solgt ost, *empanadas*²⁷, kake og potetgull. Informanten Katharina kunne for eksempel si høyt: ”Jeg har gode *empanadas*”. Hvis noen ville ha, gikk de bort til henne. Salget kunne også være mer direkte. Andrea kunne for eksempel si høyt til en annen blind informant: ”*Lorenzo, i dag har jeg potetgull*” [til salgs]. Andrea hadde liten rutine knyttet til hva hun solgte, hvor og når. Noen ganger kom hun og solgt på Unionen, andre ganger kom hun ikke i det hele tatt. Utover i feltarbeidet innrømmet Andrea at hun i tillegg til å selge også sang i noen bestemte gater for forbipasserende, slik at folk

²⁷ Empanadas er små ovnsstekte brød som kan ha forskjellig fyll, som kylling eller ost.

som hørte på forhåpentligvis ga henne et pengebidrag. Jeg fikk ikke bli med henne på dette, hun opplevde dette som skamfullt. I de sammenhenger hvor jeg tok opp dette temaet, svarte hun ganske kort og begynte som regel å snakke om noe annet. Hun fortalte meg at hun gjorde dette når det trengtes, altså etter behov. Jeg fikk imidlertid inntrykk av at dette var noe som foregikk mer regelmessig enn hva Andrea prøvde å gi inntrykk av. I hvert fall i et mye større omfang enn massasje, som hun ofte presenterte som sitt arbeidsyrke. Jeg vil komme tilbake til massasjens betydning senere i kapitlet.

En annen informant som også i stor grad levde som gateselger, var Rosario. Hun solgte diverse små varer som sigaretter, tyggegummi, sjokolade og lingende. Varene hadde hun plassert i en liten kasse som hun kunne bære med seg. Hun rigget opp et lite bord på størrelse med en krakk og satte esken oppå. Hun solgte varene sine på det samme hjørnet til samme tid, hver ettermiddag, i krysset mellom gatene Garamello og Paragiar. Hun kjente godt de andre som også solgte sine varer i nærheten, dessuten var salgssted i nærheten av der hun bodde. Rosario var ikke særlig stolt av arbeidet sitt: *”Hva annet kan jeg gjøre”?* sa hun unnskyldende med beskjeden stemme. Samtidig uttrykket Rosario at hun var glad for at folk som gikk forbi kjøpte varer av henne.

I likhet med Andrea begrenser bosituasjonen til Rosario mulighetene for hvilke varer det er mulig å selge. Flere av mine informanter solgte varer som var laget hjemme, som for eksempel kaker, empanadas, frukt i biter, hjemmelaget sjokolade²⁸ og lignende. Da kunne de kjøpe råvarene relativt rimelig og lage maten hjemme og selge dem for over det dobbelte av hva råvarene kostet. For Andrea og Rosario var ikke dette en mulighet, siden de ikke hadde kjøkken. Andrea kjøper derfor varer, som små poser med tørket banan, potetgull eller nøtter på kreditt hos en lokal forhandler. Hun solgte dem med en fortjeneste på 20 -30 centimos (40 – 60 øre) pr. stykk. Ved å selge 10 – 15 pakker hadde hun nok til bussen frem og tilbake (som kostet 2 soles), og litt mat. Det hendte også at hun solgte andre varer som hun på ulike måter hadde fått tak i

²⁸ Peruviansk sjokolade spesialitet som heter *Chocotejas*. De kan være fylt med tørket frukt eller nøtter og kan ha forskjellig smak .

og kunne selge. Det var også varer hun kjøpte billig og kunne selge med litt fortjeneste, eksempler som jeg observerte var blant annet små heklede vesker og små kosedyr. Rosario kjøpte sine varer hos en lokal forhandler. Hun kjøpte ikke på kreditt, men store poser av de varene hun solgte. Hun solgte så hver enhet til en sum som totalt var over det dobbelte av det posen kostet i utgangspunktet.

Telefonoperatør og lærer

Telefonoperatører er mennesker som tar i mot samtaler og sender dem videre innad i en bedrift, organisasjon eller annen virksomhet. Telefonoperatør og lærer var arbeid som mange blinde ønsket seg, og de fleste nevnte stabilitet (i form av lønn og liten sannsynlighet for å miste den) som en årsak til dette. Det viste seg også at de fleste som arbeidet som telefonoperatører forble i den samme jobben, gjerne hele sin arbeidskarriere. Flere informanter hadde slike stabile jobber med lang opparbeidet ansiennitet. Dette var særlig som telefonoperatører innen store selskaper som er godt forankret innen den formelle økonomien. Både Rafael og Milagros (samboeren til Alejandro) hadde vært ansatt i to ulike firma i over 20 år, noe de var svært glade for. De hadde begge startet å arbeide da de var 18-20 år og godt og vel ferdige med å fullføre videregående. Disse informantene hadde også vært på rehabilitering på Cercil, og de var fra Lima og var født der. Milagros var blitt født blind mens Rafael var blitt det over tid. Begge tjente ganske bra etter peruansk standard.

Rafael hadde middelklassebakgrunn²⁹, og siden huset han bor i er eid av familien og han har stabil og god inntekt, har han ikke så mange bekymringer rundt sin egen økonomiske situasjon som for eksempel Alejandro eller Andrea hadde. Rafael visste han kom til å bli blind, og har i motsetning til Alejandro hatt mulighet til å forberede seg. Han fortalte meg hvordan verden falt i grus når legen fortalte ham at han kom til å bli blind, han var på dette tidspunktet 16 år. Han begynte med opplæring på Cercil ett år senere. Selv om han fortsatt kunne se, søkte han seg jobb i det offentlige. Han fortsatte i selskapet da det ble privateid på 90-tallet. Rafael hadde en type jobb som i

²⁹ Ifølge Scott (1994) kan det i Lima skille mellom manuelt og ikke-manuelt arbeid. Førstnevnte utføres hovedsakelig av arbeiderklassen og sistnevnte av middelklassen.

utgangspunktet var egnet for blinde, det var også derfor han i utgangspunktet fikk jobben da selskapet fortsatt var statseid og var pålagt å ansette en viss prosent funksjonshemmede mennesker. Daniel, som hadde vært ansatt i en statseid bank på den samme tiden, var ikke like heldig og mistet jobben³⁰. Han har nå nesten 10 år senere fortsatt ikke fått en ny jobb, og arbeider nå som musiker 3 kvelder i uken på en lokal restaurant.

Jeg møtte flere blinde som var lærere, et yrke som også var ansett for å være et egnet yrke for blinde. Siden jeg utførte feltarbeidet mitt ved Cercil, var det naturlig at jeg traff flere lærere der. Samtidig kom det jevnlig noen pensjonerte lærere til Unionen for å treffe venner og bekjente. De var primært lærere for blinde innenfor ulike fagfelt. Majoriteten var Braille-lærere, altså de som kunne drive opplæring i å skrive og lese Braille-skrift³¹. Flere var også musikk lærere eller datalærere. Jeg møtte ingen som arbeidet innen utdanningsinstitusjoner som ikke var for blinde, men jeg ble fortalt at det ikke var uvanlig.

Massasje

Mange av mine informanter arbeidet med massasje i større eller mindre omfang. Å arbeide som massør var ettertraktet og noe mange blinde ønsker å arbeide med. Jeg har omtalt dette nærmere senere i kapittelet under massasje yrket. Flere hadde private timer hjemme hos pasienten eller hjemme hos seg selv, andre arbeidet bare ved Unionen³². Betalingen en massør får pr. massasje er mellom 15 og 20 soles (30-40 kr) for en times massasje³³. Det er ikke uvanlig at massørene som ikke har faste kunder bare har en pasient pr. dag, men dette er noe som avhenger av antall pasienter som kommer for å få massasje. Massøryrket er dermed ikke nødvendigvis et meget inntektsbringende yrke. Massør ble likevel ansett for å være et bra yrke i den forstand

³⁰ Ifølge De sotto (1989) ble ca. 500 000 mennesker oppsagt i det offentlige på denne tiden.

³¹ Også kalt blindespråk eller punktskrift. Systemet består av opphøyde punkter som kan føles med fingrene.

³² Det finnes også massasjeklinikker, blant annet i Miraflores, med blinde massører. Ingen av mine informanter var tilknyttet slike private massasjeklinikker.

³³ Betalingen for en times massasje er ofte litt mindre hvis den utføres på et sted som ikke er massørens eget eller hjemme hos pasienten. En del av massasje inntektene går da som betaling av "leie"- Dette var tilfelle blant annet ved Unionen, hvor 5 av de 20 solesene massasje kostet, gikk til senteret.

at massøren selv opplevde at arbeidet de gjorde var viktig, de opplevde seg selv som verdifulle. Dette sto gjerne i kontrast til opplevelsene til dem som for eksempel arbeidet med gatesalg. Dette til tross for at man økonomisk sett kunne tjene like mye på en dag innen begge arbeidsområdene.

Alejandro er en av mine informanter som hadde mange massasjepasienter og som ofte tjente ganske mye penger. Han kom daglig til Unionen på morgenen, samtidig som han hadde private kunder både hjemme hos seg selv og dro hjem til pasienter.

Alejandro hadde både faste kunder som ringte ham jevnlig så ofte som ukentlig, og andre som ringte sjeldnere. Kundene bodde spredt rundt i de fleste distrikt i Lima.

Andrea ønsket også å arbeide med massasje og hadde fullført et tre måneders kurs ved et privat institutt. Hun kunne derfor som sagt ikke arbeide ved unionen. Da hun måtte ha tatt det treårige programmet ved *Centro de Educación Especial Luis Braille*.

Årsaken til dette kravet var i følge ledelsen på Unionen og blinde massører at man ikke ville at massørene bare skulle ha tatt et 3 måneders kurs ved et av de mange instituttene som dukker opp i takt med den økende populariteten til blinde massører.

Arbeidets betydning og sosioøkonomiske sammenhenger

De fleste som hadde blitt blinde ”over natten” hadde ikke kunnet gå tilbake til arbeidet de hadde før synstapet, og ofte ble den arbeidskarrieren de eventuelt måtte ha hatt, lite gjeldende for det arbeidet man kunne få som blind. Synstapet medførte som sagt at Alejandro mistet arbeidet han hadde da han ble blind. Han arbeidet før synstapet som personalansvarlig i et byggefirma. Det er noe han sier er en selvfølge og ikke noe han har satt spørsmålsteget ved. Da jeg spurte om hvorfor, svarte han: ”*Jeg kan jo ikke se*”! Med dette mente han at tilstanden som blind var ny, og at han ikke klarte seg selv, verken praktisk, økonomisk eller sosialt. Etter et år hjemme begynte han i sin første jobb som blind. Sammen med et familiemedlem begynte han å selge empanadas som de laget hjemme og tok med seg ut for å selge på gaten. Han forteller at dette gav ham selvtillit. Han begynte å gå til Unionen for å treffe andre blinde mens han fortsatte å selge diverse typer mat. Han fikk plass på Colegio i Comas hvor han også begynte

med kveldskurs i massasje og rehabilitering på dagtid. Etter å ha studert massasje i 3 år begynte han å arbeide på Unionen, samt behandle private kunder.

Alejandros historie er på mange måter et typisk eksempel på hvordan plutselig blindhet kan få dramatiske sosioøkonomiske konsekvenser. I likhet med Alejandro var det ingen av de blinde jeg snakket med i løpet av feltarbeidet som hadde gått tilbake til det samme arbeidet som de hadde hatt før de ble blinde. Alejandro mistet en god jobb, ekteskapet gikk i stykker og han måtte flytte hjem til foreldrene. Samtidig påpeker han sin egen stå på–holdning, eller aksept av blindheten, ved å begynne på noe nytt; lære å lese og skrive Brailleskrift, ta seg ny utdanning, og hvordan det nye arbeidet gir ham selvtillit og mening i livet igjen. Som historien til Alejandro viser, er familiære relasjoner viktige for hele denne prosessen, da mener jeg først og fremst i relasjonell forstand. Familien til Alejandro hadde ikke noen god økonomisk situasjon, men de hadde tid til å pleie ham, og evne, lyst og mulighet til å gi moralsk støtte, som ifølge ham selv har vært av avgjørende betydning.

Hverken Rosario eller Andrea har hatt dette i samme utstrekning. Både Rosario og Andrea hadde bare gått barneskolen, de var innflyttere fra landsbyer i høylandet og kom fra fattige kår, de hadde heller ikke en støttende familie i nærheten, slik som flere andre informanter hadde. De hadde måttet klare seg selv. Siden Rosario ikke har barn (eller annen familie), hadde hun ikke noen å bo sammen med. Det er vanlig i Peru og Lima med storfamilier, altså hvor barn(a) bor sammen med foreldrene også etter at de er gift. At hun ikke har noen form for utdanning, kombinert med den høye alderen hennes, gjør at hun ikke hadde noen reell mulighet til å gjøre noe annet enn å selge en eller annen vare eller tjeneste. Gatesalg var det eneste reelle alternativet slik Rosario og Andrea opplevde det selv. At de er kvinner og en av dem i tillegg eldre, kan gjøre det enda vanskeligere å få arbeid enn det kan være for menn. Veldig mange av kvinnene får seg arbeid innen renhold, barnepass eller som hushjelp, som ikke regnes som et yrke man kan ha når man er blind. Andrea og Rosario er eksempler på personer som lever i stor fattigdom, og deres situasjon viser hvordan blindhet forsterker en allerede prekær sosioøkonomisk situasjon. Mangel på utdanning medfører at det er

vanskelig å få arbeid. Selv om Andrea ønsker det, kan hun ikke ta en lengre massasjeutdannelse (tre år), da hun er avhengig å tjene penger fra dag til dag, noe som er vanskelig å kombinere med fulltidsstudier. Mangel på kjøkkenfasiliteter, som skyldes minimal inntekt, begrenser igjen muligheten til å kunne lage mat for salg og slik kunne få en høyere økonomisk fortjeneste.

Blant annet sosioøkonomiske forhold og familierelasjoner er viktige for hvordan livet som blind arter seg for den enkelte. Uavhengig av dette viste det seg at blinde i Lima likevel stort sett arbeidet innen noen spesifikke yrker. Det var særlig fire ulike typer yrker som skilte seg ut som "blindeyrker". Det var heller ikke uvanlig å kombinere arbeid innen de ulike sektorene, slik som for eksempel Andrea, som arbeidet både med massasje og diverse salg. På en annen siden utførte mange arbeid som verken hadde høy sosial status eller verdi på det personlige plan, som arbeid knyttet til gatesalg, som er forklart tidligere i kapittelet. Dette var aktiviteter som ikke ble kalt arbeid engang, både Rosario og Andrea brukte termen å "selge": "*Nå må jeg gå, jeg skal gå og selge*". "*I går solgte jeg...*" Termen arbeid (trabajar) ble ikke brukt om denne måten å skaffe inntekt på. Cato Wadel mener at hvorvidt aktiviteter oppfattes som arbeid, i mange tilfeller henger sammen med den sosiale plasseringen til dem som utfører aktiviteten. Når Andrea synger i mikroen kalles det tigging, men om hun sto i operaen ville det kalles arbeid.

Det var også en forskjell mellom salg av konkrete varer, som foreksempel mat, og det som ikke var konkrete varer, som for eksempel sang. Dette ble blant annet tydeliggjort ved at salg av varer foregikk åpenlyst. Mens det å selge en ikke fysisk vare, som for eksempel å sjonglere, stå i gaten å synge eller selge *sukkertøy*³⁴ ble av mange oppfattet som former for tigging. Det var få som likte å snakke om denne typen arbeid selv om det var arbeid man ikke utførte selv. Informanten Marco sier at det ikke snakkes mye om "*dette*". Han snakker med lav stemme for at ingen skal høre ham.

³⁴ Å selge sukkertøy(caramellos) kan anses som en mellomting mellom å være gateselger og å tigge. Vedkommende som selger går rundt eller sitter på bakken med en stor pose med sukkertøy og får penger for salget eller kjøpere får sukkertøy for å gi et lite pengebidrag. Selgere har ofte en tilnærming til kunder som kan minne om tigging f. eks. "*vær så snill og kjøp et sukkertøy, babyen min trenger melk*".

Han kjenner flere som ”gjør dette” (*hacer eso*) og de som gjør det ikke liker å bli sett [når de gjør det]. Dette sammenfaller godt med hvordan Andrea snakker om samme emne, hun brukte lang tid på å fortelle meg at hun sang i gaten, og hun virket flau da hun sa det. Jeg hadde hørt Andrea synge på Unionen, blant annet sammen med Lorenzo, som spilte gitar, og visste at hun hadde en nydelig stemme. Marco sier videre at det særlig var om vinteren, når det ikke er så mye arbeid med massasje, at folk gikk blant annet til Via Ekspress³⁵ for å tjene penger ved å selge, synge eller tigge på minibussene og fortauet. Grunnen til at det ikke snakkes om, er ifølge Marco at det i direktivet til Unionen står at man skal bekjempe tigging, samtidig påpekte flere informanter, blant annet Rosario, hvordan tigging og/eller ulike former for opptredener gjøres i smug fordi det er en del fordommer blant andre blinde og det er ydmykende å måtte gjøre det (at andre vet at man gjør det).

Samuel, som tidligere hadde sittet i ledelsen på Unionen, mente og ønsket at de blinde som selger *sukkertøy* skulle ha en slags uniformer eller et skilt: ”*Det er viktig at de[blinde] presenterer seg på en skikkelig måte, altså med mer stolthet*”. Ifølge ham er det forskjell på å synge og på å selge noe, fordi man selger en konkret vare. Han mener holdningen til mange blinde er med på å opprettholde stereotype ideer om at det er synd på dem, altså at de skal få folk til å kjøpe eller gi penger fordi det er synd på dem. Dette likte han ikke, og mente at de burde være mer profesjonelle, altså bruke uniform eller noe lignende. Han mente at de blinde selv er med på å skape normer for hva det å være blinde går ut på, og at det ikke er heldig å skape inntrykk av at det er synd på de blinde.

Som nevnt tidligere opplevde både Andrea og Rosario en grad av skam i forhold til arbeidet sitt, mens Alejandro og Rafael opplevde arbeidet sitt å gi en følelse av verdighet. Det at Alejandro og andre massører ofte bare har en pasient pr. dag og ikke nødvendigvis tjener mer penger enn Rosario eller Andrea, kan belyse hvor sentralt selve verdien til arbeidet i seg selv er. Ifølge Harries fokuserer de fleste teorier om arbeid nettopp på tingene som arbeid produserer også kalt kalt *objectified labour*, og

³⁵ En hovedvei inn og ut fra Lima sentrum.

vektlegger dermed ikke arbeid i seg selv som et uttrykk for verdi (2007:149). Hvordan Andrea kaller seg massør selv om hun faktisk utøver det i svært liten grad samtidig som hun faktisk ikke tjener nok til å leve av det og derfor utfører annet arbeid, gjør at arbeid burde forstås også i forhold til *arbeidsverdi* utover det som kan måles i fysiske penger.

Arbeidssegregering

Tilstedeværelsen av et relativt segregert arbeidsliv mellom seende og ikke- seende ble som vist tidligere i kapitlet bekreftet gjennom hva blinde informanter faktisk arbeidet med. Hvordan mine informanter snakket om arbeid, arbeidsmuligheter og forklaringer på hvorfor arbeidsmulighetene var slik, kan forstås som uttrykk for sosiokulturelle kulturtrekk (Mæhlum 2007). Mæhlum beskriver sammenhengen mellom språk og kultur på følgende måte: *”Språket fungerer som et tegnsystem med referanse til signifikante sosiokulturelle kulturtrekk og egenskaper”* (2007:71). Med andre ord mot lingvistisk relativisme, som ikke sier at språket styrer eller begrenser tanken, men som undersøker hvorvidt det kan være sann at språket farger oppfatningene våre av verden rundt oss. Ifølge Merleau-Ponty (2002) er menneskets tidligste uttrykkskarakter det som er fra en felles verden, som det aktuelle språk henviser til. Det er språket gjør det mulig å dele verden inn i kategorier og begreper, som gjør verden forståelig for mennesket:

”As soon as man uses language to establish a living relation with himself or with his fellows, language is no longer an instrument, no longer a means; it is a manifestation, a revelation of intimate being and of the psychic link which unites us to the world and our fellow men” (2002: 187).

Mine informanter snakket om arbeid på en måte jeg selv ikke gjorde, men det var ikke ordene i seg selv, det var de sosiale kontekstene som var avgjørende for betydningen. Hastrup påpeker nettopp hvordan det er språket i dens sammenheng som er viktig:

“taken by themselves, words are only a limited means of entry into this world, we have to observe and analyze how they are put to use, and how their implicit symbolic capital is put into social play” (1994:170).

Omtrent alle informantene uttrykte hvordan segregasjon i arbeidslivet var en naturlig konsekvens av det å bli blind. Det ble uttrykt implisitt nesten daglig i samtaler mellom informantene og meg, hvor jeg fikk følgende spørsmål omtent daglig, og noen ganger opptil flere ganger: *”Hva arbeider blinde med i Norge?”* I starten tenkte jeg ikke så mye over dette tilsynelatende trivielle spørsmålet. Videre i feltarbeidet oppfattet jeg spørsmålet som til dels irriterende, da det interessante spørsmålet var hva blinde i Lima jobbet med! Da spørsmålet fortsatt jevnlig kom opp når feltarbeidet nærmet seg slutten, slo det meg at det måtte være noe interessant med dette spørsmålet! Svarene mine kunne variere mellom for eksempel følgende utsagn: (...) *”De arbeider med alt, det samme som andre, alt mulig, forskjellige ting, blinde har ikke noe spesielt arbeid som andre ikke har”*. Disse svarene ble imidlertid ikke akseptert eller forstått, de ville ha konkrete svar og fulgte opp med konkrete motsvar. Dette kunne være spørsmål som *”jobber blinde med massasje der også”, En blind kan ikke være kirurg, en blind kan ikke kjøre taxi”*.

Det vil være sannsynlig å kunne anta at de spesifikke og hyppige spørsmålene mine informanter kom med, kan forstås som uttrykk for hvordan blinde selv oppfatter arbeidslivet og blindes mulighet til å være delaktige i det å være. Hvor det eksisterer eksplisitte yrker og former for arbeid som blinde utførte. Således er det også sannsynlig at mine egne svar på disse spørsmålene kan være et resultat av min egen kulturelle forankring, den forestilte likhetstanke i norsk kultur (se for eksempel Lien m.fl.2001, Gullestad 1989). Det kan tenkes at de språklige kategoriene som blinde informanter tok i bruk er preget av de oppfatningene de har om verden, og som uttrykkes gjennom språket, er forståelser av sin livsverden.

Forekomsten av det segregerte arbeidslivet ble ikke bare uttrykt av mine informanter og observert av meg, men også av offentlige myndigheter. I den offisielle brosjyren

om blindes arbeidsferdigheter (*competencias laborales*), som er utgitt 2006 av El Consejo Nacional para la Integración de la Persona con Discapacidad (Conadis), står det:

”Disse stillingene (...) massør, telefonoperatør, musiker, smakstester, radio-medarbeider og rådgivning ... er et resultat av konkret sysselsetting, men det begrenser ikke de egenskapene og ferdighetene som et menneske med funksjonshemninger kan utvikle” (min oversettelse).

Forekomsten av offentlige brosjyrer hvor spesifikke yrker beskrives som passende for personer med ulike former for funksjonshemning, bør kunne tolkes som en bekreftelse på forekomsten av et spesifikk arbeids-segregeringsmønster, selv om denne ikke nødvendigvis er ønsket. Flere av mine informanter opplevde hvordan det å være blind la tydelige begrensninger på hvilket arbeid man kunne ha. Slike begrensninger opplevdes og ble uttrykt som ”naturlig”, og ble knyttet direkte til det å ikke kunne se. Blindhet satte slik en naturlig stopper for inntredelse i et bredere arbeidsliv for blinde. Det antropologisk interessante er ikke nødvendigvis at det empirisk fremkommer at det i stor grad eksisterer et segregert arbeidsliv mellom blinde og seende, men snarere hvilke sosiale prosesser som eventuelt kan forklare det! Til tross for de individuelle forskjellene mellom informantene og deres arbeidsforhold, og dermed kompleksiteten i dette materialet, er det mønstre som tyder på noen underliggende prosesser som kan forklare arbeidssegregering.

Legitimering av arbeidssegregering

Legitimeringen av arbeidssegregeringens ble begrunnet ut fra den ”naturlige” biologiske tilstand som blindhet resulterte i. Dette kom til uttrykk blant annet i de tilfellene hvor mennesker hadde blitt utsatt for ulykker eller sykdom og mistet synet. Ingen blinde jeg møtte under feltarbeidet hadde gått tilbake til det arbeidet de eventuelt hadde før de mistet synet. Daniel, som fortsatt ikke har fått arbeid etter at han mistet

jobben i banken da den ble privatisert³⁶ for flere år siden, sa eksplisitt at blinde har mindre verdi på arbeidsmarkedet enn seende: *"Verden er for de seende, vi er skapt for å kunne se, det er det som er det naturlige, slik er det bare"*. Alejandro forsto ikke spørsmålet når jeg spurte om han mistet jobben, han svarte bare spørrende: *"Jeg ble jo blind"*!

Kommentarer eller forklaringer som *"Jeg kan ikke, Fordi jeg mistet synet, Fordi jeg er blind, så måtte jeg"*(...). Ved mer enn én anledning ble jeg skjelt ut, for eksempel av en blind kvinne som jeg en dag satt og snakket med. Jeg forklarte om prosjektet mitt og om den sosiale dimensjonen ved funksjonshemninger. Hun ble tydelig opprørt og sa: *"Dette er ikke noe sosialt, dette er biologisk, jeg kan ikke se"*. Det var i forbindelse med arbeidet rundt dette temaet at jeg opplevde de største personlige og faglige utfordringene i feltarbeidet. Forholdet mellom intellektuell teoretisering og respekt for informanternes erfaringer og oppfattelse var en kontinuerlig utfordring.

Ovennevnte og lignende utsagn hvor arbeidssegregering ble naturliggjort ved å referere til den kroppslige begrensningen når det gjaldt synssansen, ble ikke bare fortalt av enkeltindivider. Det var også i situasjoner hvor vi var en hel gruppe. Ved en anledning var vi fem personer samlet på patioen på Unionen. Jeg ble igjen spurt hva blinde i Norge arbeidet med, og jeg svarte: *"Med alt mulig"*. Rosario følger opp med å si: *"En blind kan ikke være taxisjåfør"*! Hun og de som sto rundt brast ut i latter. De lo av antropologen som visstnok ikke forsto at de ikke kunne se, noe som absolutt burde være innlysende.

Blant annet Davis (1995) mener at hvordan folk spøker, hva som får dem til å le og hva slags spøker de forteller, gjenspeiler verdiene til individet, men også til hele samfunnet, På samme måte som sinne gjør det (Briggs 1970). Mine informanter reflekterer, gjennom slike dialoger, nettopp den kulturelle logikken bak arbeidssegregeringen. Poenget mitt er nå, som da: Selv om det selvfølgelig er

³⁶ Alberto Fujimori president i Peru fra 1990-2000 innførte blant annet store økonomiske endringer deriblant omfattende privatisering av statseide selskaper.

biologiske føringer som ligger til grunn når man ikke kan se, som kan medføre begrensninger i hverdagslivet til den enkelte, vil konsekvensene av disse implikasjonene være kulturelt betinget. Jeg støtter meg til Toril Moi (1998) som mener at alt man trenger å gjøre for å unngå en biologisk determinisme er å nekte for at biologiske fakta rettferdiggjør sosiale verdier (ibid:69) Å anerkjenne biologiske fakta trenger med andre ord ikke å legitimere deres sosiale betydning.

Et viktig moment knyttet til å reprodusere det segregerte arbeidsliv, er knyttet til rehabiliterings- og opplæringsinstitusjoner som finnes i Lima. Disse er i stor grad med på å reprodusere den arbeidssegregering som eksisterer, spesielt gjennom den gjeldende arbeidsrehabilitering som finnes. Arbeidsrehabiliteringen av blinde foregikk ved blant annet Cercil og blindeskolen i Comas. Det er de ovennevnte yrkene som Conadis referer til, og som majoriteten av mine informanter arbeidet med, som det også er mulig å rehabiliteres innenfor eller utdanne seg til. Det vil si som massører, musikere og telefonoperatører. Det finnes også noen frivillige virksomheter som tilbyr ulike arbeid og opplæringskurs for blinde. Dette er blant annet *Asociación de Tecnología y Discapacidad*, som gir ulike datakurs, og *Asociación Voluntaria para el Desarrollo del Invidente*, som gir kurs i blant annet massasje.

Det kan være relevant å nevne at de fleste blinde i Lima ikke tar høyere utdanning etter grunnskole og videregående skole, som til sammen varer 11 år. I følge INEI-CONADIS (2005) har 8 % av blinde i Lima fullført eller holder på med en universitetsgrad. 10 % har eller holder på med en høyskolegrad, mens 0,3 % (245 personer) har master- eller doktorgrad. Disse forholdene gjør at blindes arbeidsmuligheter er begrenset og i stor grad befinner seg innen en segregert del av det helhetlige arbeidslivet.

Et interessant spørsmål som må stilles med bakgrunn i disse funn, er: Hva er det med disse yrkene som de blinde da utfører? Hva mener mine blinde informanter og seende i Lima med hva som egentlig er et "egnet" eller "bra" yrke for blinde? Både gateselgere, lærere, telefonoperatører, musikere, massører, instrumentstemmere og

vin/ølsmakere var yrker der det stor sett ikke trengtes lang formell utdannelse innen formelle institusjoner. Det var yrker som var basert på opplæring ved private opplærings- institutter og tilrettelagt for blinde³⁷. Samtidig var disse yrkene som blinde i stor grad utførte knyttet til direkte bruk av andre sanser enn synet. Det er nærliggende å tro at fravær av syn resulterte i en antagelse om at andre andre sanser var bedre utviklet.

Diskriminering som sosial prosess

Noe som kan forklare arbeidssegregeringen er et perspektiv på makt. I samsvar med Michel Foucault kan det være fruktbart å betrakte makt som en relasjon som blir produsert og reproduisert gjennom kontinuerlig sosial interaksjon fra mange ulike retninger (1980). Makt blir således ikke forstått som struktur, institusjon eller noe man har/ikke har. Makt er således også fenomener som innebærer kulturelle eller symbolske utvekslinger i følge Christian Krohn–Hansen, som samtidig påpeker hvordan maktens former ikke kan studeres som om de *”eksisterer atskilt fra de kategoriene eller kulturelle uttrykkene som bidrar til å skape dem”* (2001:12). Når vi da snakker som et asymmetrisk forhold mellom seende og ikke- seende, må dette betraktes som en relasjon, videre må de synlige fenomener som springer fra dette maktforholdet, som for eksempel arbeidssegregering, ikke studeres kun i seg selv som et atskilt fenomen, men i sammenhengen med kategorier eller kulturelle uttrykk som er med på å skape dem. I denne sammenheng, meninger tillagt og symbolisert med den blinde kroppen og den ikke- blinde kroppen. Ovennevnte maktforhold skapes og skrives inn i kroppen gjennom habitus. Som beskrevet i kapittel 3 var bevegelse og handling i rom konstituerende for den habituelle prosessen. Samhandling med mennesker i det offentlige rom medførte at blinde mennesker i stor grad måtte forholde seg til seendes normer for kommunikasjon. Dette resulterer i opparbeidelse av

37 Dette gjaldt ikke lærere (de som ikke arbeidet som lærere for blinde i de private opplæringsinstituttene) og advokater.

ulike habituser. I følge Pierre Bourdieu påpeker selv hvordan ”(...)evnen til å dominere rom ...(...)avhenger av kapital” (1996:154). Den kulturelle kapitalen er symbolske goder med både bruksverdi og bytteverdi, det vil si ressurser som legitimerer statusforskjeller. Kulturell kapital kan fremstå som kroppsliggjort, altså som habitus. (ibid 1996) Blinde menneskers vanskeligheter med å opparbeide seg den kulturelle kapital eller tilegne seg en habitus anvendbar for det sosiale feltet (rom) redgjøre for hvordan seende og blinde tilskrives ulike posisjoner i rom, hvor den kulturelle kapitalen nettopp synliggjøres i for eksempel bevegelser, stil -eller symboler.

Pierre Bourdieu tar i bruk begrepet doksisk for å beskrive de sidene ved kultur og samfunn som folk flest tar for gitt. Dette teoretiske verktøyet kan forklare hvordan blinde mennesker opplever begrensninger i yrkeslivet i stor grad knyttet til begrensninger i syn. En doksisk erfaring gir en opplevelsen av at noe fremstår som så selvfølgelig og naturlig at man ikke finner grunn til å stille spørsmål ved det, man tenker ikke tanken engang. Dette vil si at det er normalt og naturlig fordi det finnes både i de objektive sosiale strukturer og mentale strukturer. Det er disse strukturene som gjør at det å være blind er kontekstavhengig (Ingstad & Whyte 2007), og gjør at det å være blind i Peru og Norge kan oppleves som fundamentalt forskjellig. Dette fordi den norske blinde kroppen og den peruanske blinde kroppen befinner seg i ulike omgivelser og derfor ulike erfaringsverdener.

Spørsmålet som må stilles i forlengelsen av Foucault og Bourdieus begrepsbruk knyttet til makten og dens legitimering er om man kan kalle noen for utsatt for diskriminering eller undertrykkelse uten at det forutsetter at vedkommende har en egen opplevelse av å være det. Jeg mener at vi kan observere diskriminering uavhengig av om denne praksisen har blitt naturalisert eller normalisert av den forskjellsbehandlede. Veldig få av mine blinde informanter tok i bruk begrepet diskriminering direkte, eller uttrykte at de hadde blitt utsatt for diskriminering, men det betyr ikke det samme som at det ikke forekommer. Opplevelsen og følelsen av å bli diskriminert må kunne knyttes til en oppfattelse av at man har noe å bli diskriminert på grunn av. Man må ha

like forutsetninger eller en ide om like forutsetninger i utgangspunktet. Det kan antas at en utbredt ide om like rettigheter kan være ideer som særlig kan knyttes til velferdsstaten og dermed ikke har sterk fremvekst i u-land.

I en undersøkelse knyttet til diskriminering av funksjonshemmede i Lima, stilles følgende spørsmål: ”*Hvordan reagerer mennesker uten funksjonshemninger når du nærmer deg dem*”? 84 % svarer at de oppfører seg normalt. 7 % har svart at de hjelper en, og 3 % at de føler medfølelse eller tristhet overfor dem. Så hva er det normale? (INEI-CONADIS 2005:133)

Utestengelse eller diskriminering fra arbeidslivet var så selvsagt for mine informanter at de ikke opplevde det slik selv. Det er klart at man må skille mellom arbeidssegregering som skyldes praktiske umuligheter, som for eksempel det å være kirurg på den ene siden og fordommer som forhindrer blinde i å komme seg inn på andre deler av arbeidsmarkedet hvor blindhet ikke trenger å være et problem, på den andre siden. Spørsmålet er: Hvor grensen går mellom disse to?

Solvang (2006) påpeker at det er et velkjent fenomen at funksjonshemmede møter hindringer nettopp gjennom de negative sosiale forventningene de blir møtt med. (ibid:173). I en nylig utført undersøkelse utført i Norge vises det at over halvparten av norske bedriftsledere ikke tror blinde kan bruke pc på lik linje med andre mennesker. Da er det heller ikke så rart at informanten David, som hadde arbeidet som lærer i en nærliggende provins til Lima, ved flere anledninger hadde måttet overbevise foreldre om at deres blinde barn kan lære å lese og skrive, noe han selv ofte måtte demonstrere ved å besøke familiene. Utestengelse fra eller begrensninger i arbeidslivet kan være eksempler på hindringer blinde møter som et resultat av negative sosiale forventninger.

For å forklare hvordan slike sosiale verdier eller inndelinger rettferdiggjøres, kan Pierre Bourdieus begrep *symbolsk vold* (1977) tas i bruk. Begrepet viser til en ikke-legitim og usynlig form for vold, den volden en aktør kan utøve mot andre ved å manipulere moral og følelser, og som handler om pålagt samtykke. Symbolsk vold

virker gjennom habitus (se kapittel 3), og den sosialt skapte verden fremtrer som naturlig. Callewaert & Petterson (1994) påpeker at den vilkårlige lov blir kun til ”naturlov” hvis den kroppsliggjøres. Det er innlysende at blindhet medfører at noen yrker blir så godt som umulige å utføre, som med eksempelet kirurg. Samtidig er det påfallende at blinde heller ikke arbeider innen yrker som er godt egnet for synshemmede. For eksempel arbeid hvor man bruker pc som arbeidsverktøy, mange av mine informanter hadde meget gode dataferdigheter, noe jeg blant annet også var vitne til på Cercil.

I samtaler jeg foretok med blinde og ikke-blinde ble fokuset ofte rettet mot begrensninger blindhet medførte i ulike sammenhenger, som blant annet deltagelse i det generelle arbeidsliv. Blindhet ble oppfattet som og tatt for å være begrensende av de blinde selv, men også av samfunnet for øvrig. Det ble stort sett i de fleste kontekster fokusert på og tatt for gitt hvordan blindhet ble forbundet med begrensninger. Også Weis (I Ingstad & Whyte 2007) har påpekt dette aspektet eksplisitt i sin studie av funksjonshemninger i Israel: *”Its a taken for granted devaluation of disability in Israeli society”* (ibid:108).

Massasje yrket

Filosofen Anfinn Stigen (1973) mener at det verdifulle ved arbeid blant annet skyldes at det gir en følelse av å inngå i samfunnet som et nødvendig, nyttig eller i hvert fall brukbart element. For mine blinde massører var massasje en av de få arbeidsarenaer hvor de opplevde nettopp dette. Alejandro sammenligner sin egen arbeidssituasjon før og etter synstapet.

”...Før var jeg personalansvarlig. Det var jeg som hadde ansvaret. Da konen min sa at hun ville skilles, sa jeg til henne: Men jeg skal komme meg opp og frem igjen (voy a salir adelante). Se på meg nå, sier han, [mens han slår hendene ut], jeg har mange kunder og klarer meg bra...”

Majoriteten av informantene arbeidet med massasje i større eller mindre omfang, slik som både Alejandro og Andrea. Massasje er blitt en sterkt voksende industri, hvor en stor andel av de profesjonelle er blinde. Det kan nevnes at dette ser ut til å være en global trend eller fenomen. I Japan er 26.3 % av de 98.000 massørene med lisens blinde (Donoyoma 2004). I Sør-Korea har man vedtatt en lov som gir blinde enerett på godkjent lisens som massør. Gjennom internasjonale bistandsprosjekter og vedtak fattet av myndigheter har blant annet Israel, Kambodsja og Nepal fulgt denne trenden.

En eldre informant var en av de første blinde som fullførte denne typen utdannelse i Lima i 1965, da blinde for første gang fikk innpass på massasjestudiet. Selv om det ikke finnes konkrete tall over hvor mange som arbeider med massasje, er det uten tvil en av de største og hurtigst voksende arbeidsmuligheter for blinde i Lima og Peru.

Det er nettopp fraværet av syn som blir påpekt som det sentrale element i grunnen til hvorfor akkurat blinde fremfor seende burde ha denne typen arbeid. Mine informantere egne argumenter for hvorfor massasje var et så særlig egnet yrke for blinde, var for eksempel at blindes følsomhet i hendene gjorde dem til bedre massører enn seende. Informanten David mente at seende har større tillit (*confiancia*) til blinde, enn til andre seende: De har ingen skjulte hensikter, folk er mindre sjenerte fordi man ikke kan se kroppen deres, mens informanten min Esmeralda mente:

“En blind har fokuset helt og holdent på pasienten, mentaliteten blir ikke distraheret, en som ser kan lett bli forstyrret av det å kunne se, altså å se ting rundt seg. Man har bedre følsomhet [i hendene] som blind”.

Massasje er en behandling som foregår privat, enten på et behandlingssted som Unionen, hjemme hos pasienten eller hjemme hos massøren. Under behandlingen har den seende stor tillit til den blinde, noe som står i sterk kontrast til det som ble vist i forrige kapittel. I det offentlige rom var relasjonene mellom mennesker, også mellom blinde og seende, ofte preget av mistillit. Disse utsagnene kan tolkes som om at det

eksisterer en antagelse om at blinde er mer til stede i kroppen, og dermed blir mindre distraheret av sine omgivelser. Mangelen på syn medførte at hørsel, smak, følelse og lukt ble mer sensitive, som David sa det. Både musikere, øl/vinsmakere og Braille-lærere har det til felles at man tar i bruk andre sanser enn synet. Det ble stadig påpekt at disse sansene var bedre utviklet nettopp på grunn av manglende syn. Blinde har ikke bedre sanser enn seende, men de brukes annerledes, ifølge Det danske blindesamfund (...)"*Vi kompenserer for det manglende syn ved å bruke de andre sanser på en annen måte*".

Ved flere av hjemmebesøkene hvor jeg var med og observerte Alejandro arbeide, la jeg merke til et vesentlig trekk som gikk igjen. Han snakket ofte om helsetilstanden til vedkommende, det kunne være alt fra spenninger i kroppen, til spørsmål om pasientens fordøyelsessystem, og han ga små råd om hva pasienten burde eller ikke burde gjøre, eller fortalte om effekten av massasjen. Også samtaler mellom blinde massører dreide seg ofte om helsefaglig innhold. I tillegg var Alejandro nøye med å kalle de som fikk massasje for pasienter og ikke kunder. Alejandro irettesatte meg konsekvent. Alejandro oppfattet seg selv som en helsearbeider. Dette blir særlig forsterket ved at Alejandro påpekte at det var viktig å skille mellom pasient og klient. Det var heller ikke uvanlig at blinde på Unionen snakket om massasjeteknikker og om hvem som gjorde det bra og dårlig. Det var tydelig at massasje er et arbeid som krever dyktighet, noe som også ble tydeliggjort med vektleggingen av lang utdanning og hvilke institutter som var bra og dårlige. Det var tydelig at arbeid var mer enn å tjene penger.

For Alejandro og de andre massørene som arbeider på Unionen, går mye av dagen med til å vente, enten på pasienter eller på at det er deres tur på listen til å arbeide. Mange var til stede på Unionen hele dagen, fra morgen til kveld. Ventetiden ble brukt til å hvile på pauserommet, snakke med andre, spise i kantinen og lignende. Det var viktig for de fleste å være tilgjengelig om det skulle dukke opp flere pasienter. De fleste hadde en eller to pasienter om dagen, et fåtall hadde mellom tre og fem kunder, noe som ble ansett som mange.

En dag overhørte jeg en telefonsamtale hvor Alejandro avtaler med en massasje-pasient at vedkommende skal komme til Unionen kl. 11 dagen etterpå. "*Da trenger du ikke å komme før 11 i morgen*" sier jeg til Alejandro. Han sier med en gang ..."*jeg må være her tidlig likevel, det kan jo komme pasienter*". Da jeg spør igjen og påpeker at det vel er usannsynlig at det kommer så mange pasienter så tidlig på morgenen, og i hvert fall ikke nå som det er vinter, svarer Alejandro: "*Jeg må komme tidlig likevel, hushjelpen skal på skolen!*", Hun følger ham over en trafikkert vei hver morgen, da det ifølge Alejandro er vanskelig å få hjelp til å krysse gaten så tidlig om morgenen. Jeg sier at han sikkert får hjelp av noen andre, siden det ikke er så tidlig og flere folk ute. Han svarer likevel det samme. Det var tydelig at det var viktig å være tilgjengelig.

Jeg hadde tatt utgangspunkt i at arbeidet var en arena for inntekt og forsto ikke umiddelbart Alejandros handling siden han ikke ville tjene noe mer på å komme tidlig. Dette gjorde meg bevisst på et helt sentralt poeng: Arbeidet, som meningsfylt aktivitet, var vel så viktig som inntekten arbeidet gav. Arbeidets verdi i seg selv for den enkelte kan ikke undervurderes, det er ikke kun et grunnlag for forbruk (Engaas 1981). Ut fra Bourdieus begrepsapparat kan ønsket om å være massør forstås ut fra det å oppnå kulturell kapital, Andrea er en god illustrasjon på hvordan.

Første gang jeg traff Andrea, presenterte hun seg selv som massør. Senere viser det seg at Andrea har utdannet seg til massør ved et privat institutt, og dermed ikke kan jobbe ved Unionen, til tross for at hun selv ønsker det. For å arbeide der må man som nevnt ha fullført et kurs på ca. tre år ved blinde skolen i Comas. Det viser seg at Andrea ikke har så mange faste kunder, faktisk kun to stykker som hun besøker omtrent hver 14. dag. Til tross for den marginale utøvelsen av dette yrket kalte hun seg selv fortsatt for massør. Det at Andrea fortsatt kaller seg massør, selv om hun i realiteten bruker mer tid på, og tjener de fleste pengene på andre ting enn massasje, kan implisere at tittelen massør oppleves av massørene selv som stadfestelse av et verdifullt arbeid. En annen informant underbygget dette med følgende kommentar: "*Massasje er det prestisje i*".

At det var stor prestisje i å være massør forklarer også at så mange ønsker å ha dette yrket eller drømmer om å utdanne seg til det.

Arbeid forvalter ulike goder, fortellinger om arbeid handler derfor også om hvordan de presenterer seg selv for å oppnå ettertraktede goder. Denne (selv)presentasjonen er strukturert av de rådende samfunnsmessige normer for hva som er attraktive posisjoner (Solvang 2006:168). Eller, forstått ut fra Bourdieu, en måte å akkumulere kapital på. En dag tidlig i feltarbeidet hadde jeg massasje med Silvia. Hun hadde på seg store, mørke solbriller. At blinde bruker solbriller er ikke noe man stusser over. Silvia kunne fortelle at hun fremdeles kunne se, men at hun var ekstremt nærsynt, og at hun på grunn av en øyesykdom forberedte seg på å bli fullstendig blind. Ifølge henne selv fremsto hun som helt blind ved å ta på seg brillene, slik som pasientene som kom for å få massasje forventet, de forventer ikke en *semi* (en som fortsatt har litt syn). Altså var det å opprettholde bildet av en blind massør viktig. Dette ser jeg i sammenheng med det generelt segregerte arbeidslivet. Det vanskelige arbeidsmarkedet medfører en sterk konkurranse. Blinde prøver å skape en arbeidsnisje som i dette markedet er forbeholdt dem selv. Det er viktig å skape et inntrykk overfor allmennheten av at det er nettopp dem som kan dette yrket.

Hun fortalte om alle fordelene massasje kunne gi, og til ingen nytte prøvde hun direkte å verve meg som kunde. Jeg hadde i starten av feltarbeidet tatt massasje ved Unionen opptil flere ganger, og prøvd de ulike massasjeformene med den massøren som var den neste på listen. Hvor problematisk dette var så jeg ikke før etter noen uker, og en potensiell informant spurte meg: ”Når *skal du ta massasje med meg*”? Jeg forsto at mellom arbeidskollegaer er det stor konkurranse om å få utøve massasje, være dyktig, hvem som er bedre enn andre, og lignende, hvem og hvor mange pasienter vedkommende har, både på Unionen og utenfor. Dette er en strategi for å få endene til å møtes. Dette konkurranseaspektet i kampen om arbeid var også tydelig til stede mellom massører, ikke bare mellom blinde og ikke-blinde, som nevnt over. Sjalusi oppsto mellom massørene, blant annet var det ofte beskyldninger knyttet til ”å ta” hverandres kunder. Alejandro Fortalte blant annet om hvordan noen hadde sagt til en

av hans faste kunde at Alejandro egentlig ikke var en dyktig massør. Jeg overhørte også samtaler hvor de baksnakket hverandre om hvem som var dårlige, det var en stor grad av misunnelse mellom massørene. Det var hard konkurranse om potensielle kunder. Miljøet rundt massasjearbeidet kan sees på som *deprivation society* (Foster 1972: 168), et ressursfattig miljø der den enes vinning er den andres tap.

Oppsummering

Dette kapittelet har tatt for seg blinde og arbeid. Det har vist hvordan blinde i stor grad arbeidet innenfor bestemte arbeidsarenaer. Blindhet legger begrensinger på blindes arbeids muligheter, selv om det fins områder hvor den blinde kan ha et fortrinn, som når det gjelder massasje. Sosioøkonomiske forhold kan være av avgjørende betydning for delaktighet og mulighet innen arbeidslivet, samtidig vil andre dimensjoner spille inn i forhold til om en blind vil klare seg i arbeidslivet eller ikke, blant annet utdanning/skolering, familiens støtte og egen vilje. Arbeidssegregering legitimeres ut fra en naturlig forestiling om kroppslig begrensning. Diskriminering er en sosial prosess som forklarer forekomsten av arbeidssegregering.

.

.

5 Avslutning

Utgangspunktet for denne oppgaven har vært å søke en dypere forståelse av betydningen det å være blind har for menneskers hverdagsliv i Lima. Jeg har derfor valgt å kalle denne avhandlingen ”*Blindhet som livserfaring*”. Betegnelsen henspiller på en forståelse av hvordan blindhet oppleves som erfaringsmessig tilstand.

Med utgangspunkt i hvordan hverdagslivet utspiller seg i rom, demonstreres forekomsten av spenningsfeltet mellom private og offentlige rom. De offentlige rom utgjør spesielle utfordringer for blinde, noe som særlig knyttes til hvordan slike rom i stor grad er preget av seendes normer for kommunikasjon. Dette står i kontrast til private rom, som i stor grad er preget av blindes normer for kommunikasjon. Blindes vanskeligheter med å ta del i kommunikasjonsformer i det offentlige rom resulterer i ulike handlingsmønstre mellom de private og offentlige rom. Ulike handlingsmønstre kan forklares med utgangspunkt i handlingsberget *habitus* (Bourdieu 1995). Habitus kan forstås som en spesifikk strukturert kropp, og kan forklare hvordan den enkelte informant kan handle kontekstavhengig innen og mellom rom og ulike handlingsmønstre hos blinde og seende.

Jeg argumenterer for hvordan blindes opplevelse av det offentlige rom i stor grad knyttes til forestillinger om frykt. Emosjonen frykt knyttes direkte til tilstanden som blind, som for eksempel spesielt farlige veier for den blinde, samtidig knyttes frykt også til forhold som er kulturelt delt og er generelt farlige for alle, dette er for eksempel faren for å bli utsatt for vold. Sistnevnte uttrykkes ved en generell stor mistillit mellom mennesker i det offentlige rom. Blinde mennesker er i mange sammenhenger avhengig av seende for å kunne bevege seg i det offentlige rom. Dette krever tillit til ukjente mennesker. Hvordan blinde i sin hverdag forholder seg til ovennevnte motsetninger, har jeg kalt *hverdagslige paradoks mellom tillit og mistillit*.

Det er kommet frem hvordan den rehabiliteringsprosessen blinde mennesker ofte går igjennom kan forstås som en arena for å mestre ovennevnte romlige paradoks. Jeg

hevder i denne oppgaven at det å håndtere det offentlige rom for blinde mennesker i Lima, i stor grad derfor handler om å mestre frykt.

Hvordan blinde informanter uttrykker seg og snakker om arbeid, kan forstås som manifestasjoner av sosiokulturelle kulturtrekk, videre dokumenterer materialet hvordan blinde i stor grad arbeider innenfor bestemte, begrensede arbeidsarenaer. Jeg argumenterer for at dette mønsteret tydeliggjør forekomsten av et segregert arbeidsliv mellom blinde og ikke-blinde mennesker i Lima.

Blinde vektlegger det "naturlige" biologiske ved manglende syn som forklaring på arbeidssegregeringen. Henvisning til kroppslige begrensninger var en sentral måte å legitimere ovennevnte forhold på. Jeg mener man må skille mellom arbeidssegregering som skyldes praktiske umuligheter, og fordommer som forhindrer blinde i å komme seg inn på andre deler av arbeidsmarkedet hvor blindhet ikke trenger å være et problem på den andre siden. Spørsmålet er: Hvor grensen går mellom disse to?

Jeg argumenterer for at diskriminering som en sosial prosess kan forklare forekomsten av arbeidssegregering. Jeg har støttet meg til Foucaults og Bourdieus relasjonelle forståelse av makt og vist hvordan arbeidssegregering ikke kan studeres kun i seg selv som et atskilt fenomen, men i sammenhengen med kategorier eller kulturelle uttrykk som er med på å skape dem. Slike uttrykk tilskrives gjennom habitus og uttrykkes i de ulike handlingsmønstrene omtalt over. Videre kan rehabiliterings- og arbeidsinstitusjoner oppfattes som arenaer som er bidragsgivende til og reproducerer slike forhold.

Mangel på kulturell kapital kan forklare hvordan blinde tilskrives sosiale posisjoner i rom som avviker fra seendes. Jeg argumenterer for at arbeid har en verdi utover det økonomiske aspektet, som særlig er blitt demonstrert ved hvordan blinde mennesker kan øke sin kulturelle kapital innenfor arbeidsfeltet gjennom massasjeyrket.

Oppgaven har vist hvordan arbeid med massasje gir blinde mennesker en mulighet til å være produktive, en oppfattelse som deles både av seende og blinde selv. Stereotype

forestillinger om hvordan mangel på syn produserer ekstraordinærfølsomhet, bidro til at massørryrket betegnes som særlig egnet, og hvor det å være blind er vesentlig for å mestre dette yrket.

Hvordan livet som blind arter seg for blinde mennesker i Lima bør knyttes til sosioøkonomiske forhold, noe som har innvirking på utfall knyttet til utdanning, bosted, arbeidsforhold og nettverksbygging. Jeg har vist i denne avhandlingen hvordan blindhet og fattigdom kan virke gjensidig forsterkende. Også familierelasjoner, egen vilje, familie og venners moralske og praktiske støtte, og disse forholdene knyttet til omstendigheter rundt synstapet, kan være blant viktige faktorer for hvordan hverdagslivet for blinde arter seg.

Litteraturliste

- Allport, Gordon (1979): *The Nature of Prejudice*. London: Addison-Wesley Publishing Company.
- Archetti, Eduardo P. (1994): Exploring the written: anthropology and the *multiplicity of writing*. Oslo: Scandinavian University Press
- Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bourdieu, Pierre [1984] (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt*. Oslo: Pax forlag
- Briggs, Jean (1970): "Kapluna Daughter" i. (red.) Goulde, Peggy. *Women in the field Anthropological experience* s. 19-44. Chicago: Aldine Publishing company
- Cadena, Esmeralda, De la (1998): "Silent racism and intellectual superiority in Peru". *Buletin Latin American Researcher*. vol. 17 no 2 ss.143-164. Great Britain: Elsevier Science Ltd
- Cadena, Esmeralda, De la (2000): *Indigenous mestizos: the politics of race and culture in Cuzco, 1919 - 1991*. Durham, NC: Duke University press
- Calderia, Theresa Pieres do Rio (2000): *City of walls: crime, segregation, and citizenship in São Paulo*. Berkeley, California: University of California Press
- Callewaert, Staff & Pettersen, Karin (1994): "Det mandlige herredømme i middelhavskulturen I følge Pierre Bourdieu". I Callwaert et al. (red.) *Pierre Bourdieu, Sentrale tekster inden for sosologi og kulturteori*. Danmark: Akademisk forlag
- Csordas, Thomas (1994): *Embodiment and experience*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Cubitt, Tessa (1995): *Latin America society*. Harlow, Essex : Longman Scientific & Technical

- Davis, Murray S. (1995): Review: The Sociology of Humor: A Stillborn Field?
Sociological Forum 10 (2), ss. 327-339.
- De Soto, Hernando (1989): The other path : the invisible revolution in the Third World London : I.B.Tauris
- Donoyama, Nozomi (2004): "Introduction of Traditional Japanese Massage, Anma and it`s Education for the Visually Impaired: The Past and the Present", TCT Education of Disabilities 3: 41-7
- Douglas, Mary & Wildavsky, Aaron (1982): *Risk and culture : an essay on the selection of technical and environmental dangers*. Berkeley: University of California Press. *Sociology*; 37 no. (2) side: 239 -256. London: Sage publication
- Engaas, Bjørn (1981): *Arbeid og arbeidets verdi*. Oslo: Dokumentet er del av serien GRS / Gruppen for ressursstudier. Bind 351
- Foster, George M(1972) the anatomy of envy:A study in symbolic behavior.*Current antropology*, 13 (2) s.165-186
- Foucault, Michel (1980): *Power/knowledge : selected interviews and other writings 1972-1977 / Michel Foucault* ; edited by Colin Gordon. Brighton : Harvester Press
- Froestad, Per, Solvang, Per & Soder, mårtten (2000): Funksjonshemning, politikk og samfunn. Oslo: Gyldendal
- Frøystad, Kathinka (2003): "Forestillingen om det ordenlige feltarbeid og dets mulighet i Norge". i. (red) Rugkåsa, Marianne, Thorsen, Kari Trædal. *Nære steder, nye rom: Utfordringer i antropologiske studier i Norge*. ss. 32-64. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Gandolfo, Daniella (2009) *The city at its limits : taboo, transgression, and urban renewal in Lima*. Chicago: University of Chicago Press
- Geertz, Clifford (1973):*The interpretation of cultures : selected essays*. New York :Basic

- Geertz, Clifford (1983): *Local knowledge: further essays in intrerpretive anthropology*. New York: Basic
- Grue, Lars (2004) *Funksjonshemmet er bare et ord: forståelser, fremstillinger og erfaringer*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Gullestad, Marianne (1984): *Kitchen-table society: a case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (1989): *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Harries, Olivia (2007): What makes people work”i: (red)Astuti, Rita, Parry, Jonnathan &Stafford, Charles Questions of Anthropology. Oxford:Berg
- Hasse, Cathrine (2002): Kultur i bevegelse: fra deltagerobsevation til kulturanalyse i det fysiskerum.Fredriksberg:Samfunslitteratur
- Hastrup, Kirsten og Hervik, Peter (1994): *Social experience and anthropological knowledge*. London: Routledge
- Hénaff, Marcel (2001): “The Conditions of Public Space: Vision, Speech and Theatricality” i: (red.) Henaff, Marcel, Strong, Tracy. *Public Space and Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Howell, Signe (2001): “Feltarbeid i vår egen bakgård. Noen refleksjoner rundt nyere tendenser i norsk antropologi.” i. *Norsk Antropologisk tidsskrift* vol. 12 Nr. 1-2. ss16-24. Oslo: Universitetsforlaget
- Ingstad, Benedicte & Whyte Susan R (1995): *Disability and culture*. California: University of California press
- Ingstad & Whyte, Benedicte & Whyte, Susan Reynolds (2007): *Disability in local and global world*. Berkley: University of California Press
- Ingold, Tim (2000): *The perception of the environment, Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge
- Jeppsson-Grassman, Eva (1987): *After the fall of darkness. Three studies of visual*

- impairment and work*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Krohn- Hansen, Christian (2001): *Det vanskelige voldsbegrepet: politisk liv i den Dominikanske republikk og andre steder*. Oslo: Pax
- Leach, Edmund (1967): "Anthropologist reflection on social survey" i. (red.) Jongmans, D. G. & Gutkind, P.C.W. anthropologist in the field ss. 75-88. Assen: Van Gorcum & Comp.
- Leder, Drew (1990): *The absent body*. Chicago: The University of Chicago press
- Lien, Marianne; Vike, Halvard; Lidèn, Hilde (2001): *Likhetens paradokser, Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Low, Setha (2003): "Embodied Space(s)Anthropological Theories of Body, Space, and Culture". *space and culture* 6 (9). Sage publication
- Marcus, George E. (1998). *Ethnography through Thick and Thin*. Princeton University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1994): *Kroppens fenomenologi* Oslo: Pax
- Merleau-Ponty, Maurice (2002): *Phenomenology of perception*. London New York: Routledge
- Moi, Toril (1998): *Hva er en kvinne? : kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo:Gyldendal
- Mæhlum, Brit (2007): "Språket i det sosiale rom. Noen teoretiske betraktninger." i: *Motskrift*. Årgang 2007 s. 71-82. Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Norges Teknisk- Naturvitenskapelige Universitet
- Nencel, Lorraine (2001): *Ethnography and prostitution in Peru*. London: Pluto Press
- Patterson, Kevin & Hughes, Bill (1999): "Disability studies and Phenomenology: the carnal politics of everyday life". I: *Disability and Society*, vol. 14, No. 5. s.597-610. Routledge
- Poole, Deborah & Rénique, Gerardo (1992): "*Peru: time of fear*". Latin America Bureau

- Premo, Bianca (2005): *Children of the Father King: youth, authority, and legal minority in colonial Lima*. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press
- Prieur, Annick & Sestoft Carsten (2006) ”*Pierre Bourdieu : en introduktion*”. København : Reitzel
- Rotker, Susana & Goldman, Katherine (2002): *Citizens of fear urban violence in Latin America*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press
- Scott, Alison MacEwen (1994): *Division and Solidarities: gender, class and employment in Latin America*. London: Rutledge
- Solvang, Per (2000): “The emergence of us and them discourse in disability theory”. *Scandinavian Journal of Disability Research*, Vol 2, Issue 1. 2000, pages 3 – 20. Routledge
- Solvang, Per (2006): ”Funksjonshemningen og det normale - om nødvendigheten av å balansere”. i. (red.) Froestad, Jan, Solvang, Per og Söder, Mårten Funksjonshemning, politikk og samfunn. 163-175. Gyldendal Akademisk
- Stewart, Alex (1998): *The Ethnographers Method*. London: Sage University press
- Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse, en innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget
- Tilly, Christopher (1994): *A Phenomenology of Landscape, Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg
- Stigen Anfinn 1973 *Arbeid og menneskeverd* Oslo : Gyldendal
- Uzzell, Douglas (1987): "A Homegrown Mass Transit System in Lima, Peru: A Case of Generative Planning" i. *City & Society* 1 (1): 6–34. American Anthropological Association
- Van den Berghe, Pierre L. & Primov, Geroge P. (1977): *Inequality in the Peruvian Andes: class and ethnicity in Cuzco*. Colombia: University of Missouri press
- Wadel Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: SEEK A/S
- Wallace; James M.(1984): “Urban Anthropology in Lima: an Overview”. i. *Latin*

American research review, Vol. 19, No. 3. s. 57-85. Texas: University of Texas Press

Weismantel, Marry J (2001): *Cholas and Pishtacos: stories of race and sex in the Andes*. Chicago: Chicago University press

Wikan, Unni (2003): *Fattigfolk i Cairo*. Oslo: Pensumtjeneste

Østerud, Svein (1994): "Handlingsteori fra livsverden til habitus". *Politica*, Bind 26 no 4. sider 404-419. Danmark

Rapporter og Offentlige publikasjoner:

INEI-CONADIS (2005:9-183): "Lima Metropolitana: Perfil socio-demográfico de la población con discapacidad". *Instituto nacional de estadística e informática(INEI) & Consejo nacional de interacción de la persona con discapacidad (CONADIS)*. Ved Biblioteca Nacional del Perú N 2006-3229

Lunde, Magne (1994): "Synshemmede og arbeid: en analyse av hva som forklarer forskjellen i yrkesdeltakelsen mellom synshemmede og ikke- synshemmede" En rapport laget i samarbeid mellom Norges blindforbund og Arbeidsforskningsinstituttet. (*arbeidsforskningsinstituttet*) nr: 4/94 Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet

St.meld. nr. 34 (1996-97): *Hva er funksjonshemning og hvem er funksjonshemmet* Arbeidsdepartementet. http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/19961997/st-meld-nr-34_1996-97/2.html?id=191144

Zambrano, Stanislao Maldonado (2004): "Trabajo y discapacidad en el Peru: Mercado laboral, políticas públicas e inclusión social de las personas con discapacidad" *Comision de estudios de discapacidad(CEEDIS.)* Congreso de la Republica.

Internett

Centro de Rehabilitación de Ciegos de Lima(CERCIL).

<http://www.cercil.org/html/psicologia.htm> (oppsøkt. 10.11.2010)

Danske blindesamfund. *Blinde har ikke bedre sanser end andre* av: Thorkild Olesen.

http://www.dkblind.dk/om_os/udgivelser/blindesagen/bls06/bls4-06/ikke-bedre-sanser/view?searchterm=%20kompenserer (oppsøkt. 10.11.2010)

Instituto Nacional de Estadística e Informática (INEI):www.inei.gob.pe.(oppsøkt 02.11.2010)

Ministerio de educación. www.minedu.gob.pe. *Ley que modifica diversos artículos de la ley n 27050, ley general de la persona con discapacidad*. (Lover om funksjonshemmede).http://www.minedu.gob.pe/normatividad/leyes/ley_28164.pdf (oppsøkt 02.11.2010)

Norges blindforbund. www.blindforbundet.no. WHO's definisjon på blind/svaksynt <https://www.blindforbundet.no/internett/fakta-og-publikasjoner/fakta-om-syn/whos-definisjon-paa-blind-svaksynt> (oppsøkt 02.11.2010).

Store norske leksikon .” *Berg Ole T Velferdsstat* ”. www.snl.no
<http://www.snl.no/velferdsstat> (oppsøkt 02.11.2010)

Verdens helse Organisasjon (WHO) *Definisjon av blindhet*. 4-5.09.2001
http://whqlibdoc.who.int/hq/2003/WHO_PBL_03.91.pdf (oppsøkt 02.11.2010).

Verdens Helse Organisasjon(WHO) www.who.org. *Statistikk knyttet til blinde*-
<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/en/> (oppsøkt 02.11.2010)